

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EHLİYET KAVRAMININ İSLAM
VE
MODERN HUKUKTAKİ MUKAYESESİ**

Ufuk GÜR MEN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

İZMİR – 2012

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2005800437

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : UFUK GÜRMEŒ
Tez Başlığı : Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi

Savunma Tarihi : 05.03.2012
Danışmanı : Prof.Dr.Mustafa YILDIRIM

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Mustafa YILDIRIM	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Prof.Dr.Osman ESKİCİOğLU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Yrd.Doç.Dr.Şükrü KEYİFLİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İmza

.....
.....
.....

Oybirliği
Oy Çokluğu ()

UFUK GÜRMEŒ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

UFUK GÜR MEN

.../02/2012

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi
UFUK GÜR MEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Temel İslam Bilimleri Programı

Ehliyet kavramı hukuki bir terimdir. Bu kelimeyi biz kaynaklarda araştırdığımız zaman çeşitli tariflerini görmekteyiz. Genel manada ehliyet kişinin dini hukuki hükümlere muhatap olmaya elverişliliği anlamına gelmektedir. Ehliyet sözlükte “yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik.” gibi anlamlara gelir. Bir iş için uygun olma, kifayet sahibi, yeterli ve layık olma manalarına gelmektedir. İnsan sosyal bir varlıktır ve insanlar her yönden sürekli münasebet halindedir. İnsanların münasebetleri esnasındaki işlemlerin geçerliliği her iki tarafın ehliyetine, o işlem için yeterli olup olmamasına bağlıdır.

İslam Hukukunda ise ‘ehliyet kanun koyucunun şahısta takdir ettiği ve onu bir hukuki hitaba muhatap olmaya salih hale getiren vasıftır.’ Bir başka deyişle şari’in bir kişide takdir ettiği onu din ve hukukun muhatabı olmaya uygun bir kişi haline getiren vasıflardır.

Ehliyet konusu genel manada hukuk açısından ele alınmaktadır. Ama konu insan olduğundan İslam Hukuku açısından incelendiğinde ibadetler konusu da insanları ilgilendirdiği için bu açıdan da inceleme konusu olmaktadır. Çünkü insanların bir taraftan Allah’la diğer taraftan diğer insanlarla münasebet halindedir. Bu münasebetler esnasında insanlar her zaman olumlu davranamayabilir ve bundan dolayı bazı problemler ortaya çıkabilir. Bu problemlerden dolayı taraflardan birine ceza vermek gerekebilir.

Kişilere yapmış olduğu bu hatadan dolayı ona ceza verilip verilmeyeceği de yine o kişinin ehliyetine bağlıdır.

Tezimizin konusu olan ehliyet kavramını kısaca özetlemeye çalıştık. Özette de belirttiğimiz gibi Kişinin şahıs olarak varlığının yanında bazı ehliyetlere de sahip olması gerekmektedir. Tabi bununla beraber bazen sadece onun varlığı, hayatta olması hatta anne karnında bile olması yeterli olmaktadır. Özetle ehliyet cenin döneminden itibaren gençlik döneminde, orta yaş ve yaşlılık dönemindeki insanın haklarını, bu haklara sahip olma yetilerini inceler.

Anahtar kelimler: İşlam, Hukuk, Modern

ABSTRACT
Master's Thesis
The Comparison of Ability in Islamic and Modern Law
Ufuk GÜRME

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Islamic Sciences
Islamic Sciences Program

Ability concept is a juristical term. We find various descriptions when investigate sources. In general meaning, ability means that practicableness to deal religious juristical provisions. In dictionary ability means such as ‘authorization, practicableness, qualification, adequacy’. It means that be appropriate for any work, have a sufficiency, be adequate and to deserve. The human are a social creature and relationships between people are in a continuously state from all directions. Validity of the process during the relation depends on whether sufficient and ability of both sides.

In islamic law ‘the ability is a feature which is align a person with approved by legislator and be suitable for meet a juristical discourse’. In other words it is a feature which is align a person with approved by religious legislator and be suitable for meet religious and juristical discourses.

But in genarally ability issue is discuss in term of law. By reason of issue about human when examined in terms of Islamic Law, the acts of worship is an object for study. Because people are sustain in a relationship with Allah and on the other hand other people. People can not be positive during this relationship and can be appear some problems for this. By reason of these problems it can be necessary to give penalties by one of the parties. By the reason of this error agains whether punish depends on the person's ability.

We tried to summarize briefly the concept of ability which is the subject of our thesis. As mentioned in the summary the person is required to have some abilities beside person's individual existence. Of course however, sometimes his presence, even in life or just even in the womb is enough. The ability examines that the human rights and the ability to have these rights from fetal period, during youth, middle and old age.

Key Words: Islam, Law, Modern.

EHLİYET KAVRAMININ İSLAM VE MODERN HUKUKTAKİ MUKAYESESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSLAM HUKUKUNDA EHLİYET KAVRAMI	
1.1. EHLİYET KAVRAMI	2
1.1.1. Ehliyetin Tanımı	2
1.1.2. Ehliyetin Çeşitleri	4
1.1.2.1. Vücub Ehliyeti	4
1.1.2.2. Eda Ehliyeti	9
1.1.3 Ehliyetlere Göre Fiiller	11
1.2. İNSAN HAYATININ DEĞİŞİK DÖNEMLERİNDE EHLİYETİN GELİŞİMİ	11
1.2.1. Cenin Devresi	12
1.2.2. Çocukluk Devresi	13
1.2.3. Temyiz Devresi	14
1.2.3.1. Dini Eda Ehliyeti	15
1.2.3.2. Hukuki Eda Ehliyeti	15
1.2.3.3. Eksik Eda Ehliyeti ve Bununla İlgili Tasarruflar	15
1.2.4. Büluğ Devresi	15
1.2.5. Rüşt Devresi	16
1.3. Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler	18
1.3.1. Arıza Teşkil Etmeyen Durumlar	19

1.3.2. Arızaların Tesiri.....	20
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN HUKUKTA EHLİYET KAVRAMI

2.1. KİŞİNİN EHLİYETİ.....	27
2.1.1. Hak Ehliyeti.....	27
2.1.1.1. Hak Ehliyetinin İçeriği	28
2.1.1.2. Hak Ehliyetini Oluşturan Genel Özellikler.....	28
2.1.1.2.1.Genellik	29
2.1.1.2.2.Eşitlik	29
2.1.1.2.3. Kısıtlayıcı Düzenlemeler.....	30
2.1.2. Eylem Ehliyeti	36
2.1.2.1. Eylem Ehliyeti Kavramının İncelenmesi Ve Eylem Ehliyetinin Hak Ehliyetinden Farklılıkları	36
2.1.2.2. Eylem Ehliyetinin Niteliği	38
2.1.2.3. Eylem Ehliyetinin Kapsamı	39
2.1.2.3.1. Hukuki İşlem Ehliyeti	39
2.1.2.3.2. Hukuka Aykırı Eylemlerden Sorumlu Olma Ehliyeti.....	42
2.1.2.4. Eylem Ehliyetinin Koşulları.....	42
2.1.2.4.1. Olumlu Koşullar.....	43
2.1.2.4.2. Olumsuz Koşul Olmaması (Kısıtlı Olmama).....	54
2.1.2.5. Eylem Ehliyetinin Kademelerine Göre Kişi Gurupları.....	55
2.1.2.5.1.Tam Ehliyetliler	56
2.1.2.5.2.Sınırlı Ehliyetliler.....	57
2.1.2.5.3. Sınırlı Ehliyetsizler	63
2.1.2.5.4.TAM EHLİYETSİZLER	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM VE MODERN HUKUKTAKİ EHLİYET ANLAYIŞININ

MUKAYESESİ.....	80
------------------------	-----------

SONUÇ	89
-------------	----

KAYNAKÇA.....	90
---------------	----

KISALTMALAR

C	: Cilt
Çev	: Çeviri
Ens	: Enstitü
H	: Hicri
K	: Kanun
md	: Madde
MK	: Medeni Kanun
Ö	: ölüm
Sy	: Sayı
S	: Sayfa
Trc	: Tercüme
ty	: tarih yok
Ünv	: Üniversite
vd	: ve devamı
vb	: ve benzeri
yy	: yer yok

GİRİŞ

İnsanların gerek maddi gerek manevi sorumluluklar yüklenebilmesi için bazı şartlara haiz olmaları gerekir. İslam'a göre insanlar, dini emirlerden sorumlu olabilmesi için akıllı olması ve belli bir yaşa gelmesi gerekir. İslam ehil olmayı sorumluluğun önemli şartlarından biri olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda sorumluluk yükletilecek olan şahısların da kategorize edilmesi gerekir. Bu durum hem hukuk çerçevesinde kalan fiiller hem de hukuka aykırı fiiller için zorunludur. Nitekim hangi gruptaki insanların ne tür fiillerinden kendilerinin ne derecede sorumlu olacakları önceden bilinmelidir.

Diğer taraftan İnsan hayatındaki muamelelerin hukuksal alanda geçerlik kazanması "insan iradesine" bağlıdır. Hukukun amacı da, insandaki rızanın tezahürü olan iradeyi açıklamayı sağlayacak ortamı, düzeni kurmaktır. Nitekim, bireylerin dış dünya ile ilişkilerini hazırlayan ve kuran da yine iradedir. Öyleyse hukukî işlemlerin, hukuksal bağlamda kurulması ve sonuç doğurabilmesi için irade sahibinin açıkladığı iradenin de hukukça kabul edilmesi gerekir. Diğer taraftan da irade beyanında bulunan şahsın, hukukun öngördüğü nitelikte, vasıf ve kabiliyette olması şarttır. Çünkü şahsın, söz ve fiillerine hüküm verme âdeti insan tabiatının bir gereği olduğu gibi, hukukun da riayet ettiği temel bir kural halindedir.

Bu tezimizde, ehliyet ve kısımlarını İslam ve modern hukuk açısından mukayeseli olarak sunmaya çalışırken, örneklendirmede hukukun çeşitli konuları göz önüne alınacaktır. mukayeseli bir yön-temle hareket edeceğimiz bu çalışmanın amacı, "ehliyet" gibi önemli ve teferruatlı bir konuyu çalışmamızın sınırları dahilinde mütalâa etmek ve her iki hukukta da belli konuları inceleyerek mukayese etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA EHLİYET KAVRAMI

1.1.EHLİYET KAVRAMI

Ehliyet konusuna giriş yapacağımız bu ilk bölümde öncelikle ehliyetin tanımını ve ehliyetin çeşitlerinden olan vücub ehliyeti ile eda ehliyetini inceleyerek, ehliyet konusuna genel bir bakış yapmış olacağız.

1.1.1. Ehliyetin Tanımı

Ehliyet kavramı hukuki bir terimdir. Bu kelimeyi biz kaynaklarda araştırdığımız zaman çeşitli tariflerini görmekteyiz. Lügatta; selahiyyet manasına gelmektedir.¹ Genel manada ehliyet, kişinin dini, hukuki hükümlere muhatap olmaya elverişliliği anlamına gelmektedir. Ehliyet Arapça **ehl** kökünden türetilmiş ve mastar halini almıştır. Ehliyet sözlükte “yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik” gibi anlamlara gelir.² Bir kişinin herhangi bir şeye ehliyetinin olması şer’i manada ona selahiyyetinin olması diye ifade edilir.³ Ehliyet lügaten selahiyyet kavramıyla ifade edilir. Örneğin bir kimse için ehil denildiğinde o işi yapmaya yetkin kişi anlaşılır. Bir iş için uygun olma, kifayet sahibi, yeterli ve layık olma manalarına gelmektedir. Basit bir şekilde örnek vermek gerekirse günümüzde araç kullanabilmek için kişi, belirli teorik ve pratik bilgilere sahip olduktan sonra araç kullanmaya ehildir denilir ve ehliyet o kişiye takdim edilir. Veya bir kişi için denilir ki, bu adam, belediye başkanı olmaya ya da ülkeyi yönetmeye ehildir denilir.

İnsan sosyal bir varlıktır ve insanlar her yönden sürekli birbirleriyle münasebet halindedirler. İnsanların münasebetleri esnasındaki işlemlerin geçerliliği, her iki tarafın ehliyetinin o işlem için yeterli olup olmamasına bağlıdır. Dini açıdan incelediğimizde kulun Allah’a karşı mütemadiyen yapması gereken ibadetler var. Bu ibadetlerin sahih olabilmesi için o kişide yine ehliyet aranmaktadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi ehliyetin şahıslarla sıkı bir ilişkisi vardır. Hangi alanda olursa olsun, yapılan işlemler için gerek şahısta olsun, gerekse yapılan işte olsun birçok şart

¹ Elmalılı M. Hamdi, Yazır, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu**, İstanbul, 1997, (Kamus), c. 1, s. 398.

² Ali, Bardakoğlu, "**Ehliyet**", Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi,(DİA) c. 10, s. 533.

³ Ali b. Muhammed, el- Pezdevi, **Keşfü'l- esrar ala usulü'l fıkıh**, yy, 1308, c. 4, s. 237.

aranmaktadır; ama ehliyet ise aranan şartların en başında gelmektedir. Çünkü yapılan iş ne kadar doğru olursa olsun; eğer kişi ehliyet sahibi değilse, diğer şartlar bir işe yaramaz.

İslam hukukunda ise ‘‘ehliyet; kanun koyucunun şahısta takdir ettiği ve onu hukuki bir hitaba muhatap olmaya Salih hale getiren vasıftır.’’Bir başka deyişle şari’in bir kişide takdir ettiği onu din ve hukukun muhatabı olmaya uygun bir kişi haline getiren vasıflardır.⁴ Ehliyet leh ve aleyhe olan şer’i tekliflerin teveccühüne, vücubüne selahiyetli bulunmaktır⁵.

Ehliyet’in durumu kişilerin akıl ve bedenen gelişmesine bağlı olarak sürekli değişmektedir. Bu gelişme esnasında şahıslar önce faydasına sonra zararına olan durumlarda ehil hale gelir, bazı muamele ve tasarruflarda bulunur. Daha sonra tedricen yaptığı hatalardan mesul olur, taahhütlerde bulunur, borçlanır. Yani insanların vasıfları ve kabiliyetleri geliştikçe ehliyetleri de kuvvetlenir. Tabi ki insanın çocukluğu, yaşlılığı, yetişkinliği aynı olmayacaktır. İnsanlar bedenen ve aklen geliştikçe ehliyet durumları da değişecektir. Muhatap olduğu olaylar farklılaşacak, sorumlulukları da değişecektir. Ama her zaman büyümek demek ehliyetin geliştiği manasına gelmemektedir. Bazen ehliyet yaşlandıkça azalabilir; yani insan büyüdükçe vasıfları, kabiliyetleri gelişsin ya da zayıflasın her dönemde aynı olmamaktadır.

Bu vasıf ve kabiliyetlerin miktarının hangi ehliyete denk geldiğini kanun koyucu (şari) karar verir. Çünkü canlıları yaratan onları en iyi tanıyan O’dur. Toplumsal düzeni korumak amacıyla hükümler koyan emir ve yasaklar getiren O’dur.

Yukarıdaki tarifte (dini hitaptan) kastedilen dini hükümdür. Namaz, oruç gibi ibadetler; akit, tazminat ve nafaka gibi Medeni Hukuk kuralları şer’i hükümlere girer. Bu hükümlerin icrası insanlardan istendiği için, emir ve yasaklardan sorumlu olduğumuzdan dolayı şer’i hitap denir.

⁴ M. Ahmed, ez-Zerka, **Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku**, (trc:Servet Armağan), İstanbul, 1993, c. 2, s. 532.

⁵ Ömer Nasuhi, Bilmen, **Hukuku İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1967, c. 1, s. 31.

Ehliyet konusu genel manada hukuk açısından ele alınmaktadır. Ama konu, insan olduğundan, İslam Hukuku açısından incelendiğinde ibadetler konusu da insanları ilgilendirdiği için bu açıdan da inceleme konusu olmaktadır. Çünkü insanlar bir taraftan Allah'la, diğer taraftan diğer insanlarla münasebet halindedir. Bu münasebetler esnasında insanlar her zaman olumlu davranamayabilir ve bundan dolayı bazı problemler ortaya çıkabilir. Bu problemlerden dolayı taraflardan birine ceza vermek gerekebilir. Kişilere, yapmış olduğu bu hatadan dolayı ona ceza verilip verilmeyeceği de yine o kişinin ehliyetine bağlıdır.

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı gibi kişinin hem lehine hem de aleyhine olan durumlara muhatap olabilmesi için onun varlığı yeterli olmamaktadır. Kişinin şahıs olarak varlığının yanında bazı ehliyetlere de sahip olması gerekmektedir. Tabi bunun yanında bazen, sadece onun varlığı, hayatta olması hatta anne karnında bile olması yeterli olmaktadır.

1.1.2. Ehliyetin Çeşitleri

Ehliyet kişinin cenin döneminden başlar ve fiziki, akli gelişimiyle beraber sürekli değişir. Genel manada ehliyet Vücut ehliyeti ve Eda ehliyeti olarak ikiye ayrılır.

1.1.2.1. Vücut Ehliyeti

İnsanın, kendi leh ve aleyhindeki hukuk ve meşru tekliflerin vücutuna selahiyettar olmasıdır.⁶ Vücut ehliyetini daha iyi anlamak için önce bazı kavramları incelememiz gerekmektedir. Bunları üç başlık altında inceleyeceğiz (ilzam, iltizam, zimmet)

İlzam: Hakların o kimse lehine sabit olması, dolayısıyla şahsın bir başkasını borçlandırabilmesidir.⁷ Mesela bir kişinin malları başkası tarafından telef edilmişse o malların istihkakına veya satın aldığı malların mülkiyetini üstüne geçirmesi, eğer

⁶ Yazır, (**Kamus**) c. 1, s. 399.

⁷ Mustafa, Uzunpostalcı, "**İslam hukuku açısından ehliyet.**", İslam Hukuku Araştırma Dergisi, Konya, 2006, sy 8, s. 157.

fakir ise nafakasının başkalarının üzerine olması gibi durumlar örnek olarak verilebilir.

İltizam: Hakların şahsın aleyhine sabit olması yani borçların sabit olması. Kişinin satın aldığı bir mal veya zihinsel özürünün borçlanması, eğer zengin ise yakın akrabasının nafakasını üzerine alması gibi durumlar örnek olarak verilebilir.

Zimmet: Lügatte zimmet “teminat, eman, ahit ve taahhüt demektir.” Korunması, dikkat edilmesi gereken; korunmaması, kaybedilmesi, kınanmayı gerektiren durumlardır. Allah insanları akılla beraber zimmetle de üstün kılmıştır. Bundan dolayı kişi lehine olan, aleyhine olan durumlara ehil hale gelir. Hürriyet ve mülkiyet hakları da sabit olur.

Borçta bir zimmettir. Bundan dolayı İslam devletinde yaşayan gayrimüslimlere (zımmi) zimmet ehli denilmiştir⁸. Bundan dolayı gayri müslimler’e zimmet verildiğinde, dünyada Müslümanların lehine ve aleyhine olan haklardan onlarda faydalanır.

Yaptığımız bu izahlardan da anlaşılacağı gibi insanı borçlanmaya ve borçlandırmaya ehil kılan sadece akıl değildir, “zimmette borçlandırır”.

Zimmetin tanımı bir yönden vücut ehliyetiyle aynı olmaktadır. “Kişinin lehine olan haklara ve aleyhine olan durumlara ehil olması” tarifinde bunu görmekteyiz. Tariflerden de anlaşıldığı üzere ehliyet bir yönüyle zimmetle aynı, diğer bir yönüyle de ehliyetten farklıdır.

Ehliyet ve zimmet, “kabiliyet” ve “mahal” olmaları itibariyle birbirlerinden farklıdır. Fakat borçlanma durumunun kendilerine bağlı olmasını düşündüğümüzde birbirlerinden ayrılmadığını görürüz. Vücut ehliyeti, salahiyetin bizzat kendisidir.

Daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek verebiliriz: Bir kişinin başkasından şu kadar alacağı var, bu borçla o kişinin zimmeti meşgul olur ama o kişinin ehliyetine, o

⁸ Elmalılı, M. Hamdi, Yazır, **Hak Dini Kur-an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, İstanbul, 1936, (Meal) , c. 4, ss. 2464–2465.

borçla meşguldür diyemeyiz. Bu tanımları yaptıktan sonra vücut ehliyetini daha iyi anlayabiliriz.

Vücut Ehliyeti: Bir kişinin ilzam ve iltizama yani borçlandırma ve borçlanma salahiyetine denir.⁹ Başka bir deyişle, kişinin haklarını elde etme borçlarını da kabul etme, yüklenme ehliyetidir.

İnsanın lehinde ve aleyhinde olan meşru hakların kendisinde bulunmasına yetkili ve yeterli olmasıdır.¹⁰ Kişinin lehine ve aleyhine olan hakların salahiyetidir. Vücut ehliyeti nakıs ve tam olmak üzere ikiye ayrılır. Nakıs ehliyetin örneği anne karnındaki çocuğun durumudur. Kamil ehliyetin örneği ise doğumdan ölüme kadar bir insanın miras alma ve miras bırakma hakkıdır.¹¹

İslam Hukuku açısından vücut ehliyetinin varlığı insan olmaya bağlıdır; insani bir özellik (sıfattır). Yaş, akıl ve rüştle alakası yoktur. Tam aksine insanın özelliği ne olursa olsun; ister cenin olsun, ister zihinsel özürle olsun vücut ehliyeti o insanda bulunmaktadır. Sadece eksik veya tam olabilir yoksa tamamen bu ehliyeti kaybetmez.

Vücut ehliyeti sadece hakiki şahıslarla ilgili değildir. Hakiki şahıslarla birlikte devlet, vakıf, şirket, mescit, yol, köprü gibi hükmi şahıslar dediğimiz şahıslar için de vücut ehliyeti geçerlidir. Hakiki şahıslar sınıfına giren çocuk ve zihinsel özürle olduğu gibi yukarıda örneklerini verdiğimiz hükmi şahısların vücut ehliyetini de kanuni temsilcileri kullanır.

İslam Hukukunda hakiki şahıs, hükmi şahıslarla birlikte hayvanların da bazı hakları vardır. Bu hakların kontrolü sadece dinen, ahlaken değildir. Daha geçerli ve uygulanır olabilmesi için hukuken de geçerliliği ele alınmaktadır.

Cenin (hamilelik) dönemindeki ehliyetle doğum sonrasındaki dönem aynı olmamaktadır. Cenin halindeki çocuğun eğer bir kazaya uğramazsa ileride ayrı- tek başına bir şahıs olacağı düşünülerek- eksik bir kişilik olsa da vücut ehliyeti

⁹ Zerkâ, c. 2, s. 534.

¹⁰ Nezih, Hammad, **İktisadi Fıkıh Terimleri**, (Trc : Recep, Ulusoy), İstanbul, 1996, s. 83.

¹¹ Abdülfettah, Ebu Gudde, **el-Mucez fi usuli'l-fıkh**, Daru's-salam, Mısır, 1990. 1.baskı, s. 27.

verilmiştir. Bu eksik ehliyetten kasıt ceninin lehine olan haklardan mahrum olmaması, zararına olan durumlara karşı da güvence altına alınmasıdır. Cenin kendi başına bir varlık değildir, onun yaşamı annesine bağlıdır ve doğuma kadar da yaşayacağı kesin değildir, bundan dolayı da ona tam ehliyet verilmemiştir. Diğer taraftan onun miras, vasiyet, vakıf ve nesep gibi hakları saklı tutulmuştur. Bunların dışındaki haklardan faydalanması söz konusu değildir. Bunun sebebi de saydığımız bu dört husus haricindeki durumların cenin için ihtiyaç olmamasıdır. Mesela hibe gibi durumlarda ceninin zarara uğrayacağı düşünülerek, hibe işlemi geçerli sayılmaz. Borçlanma kişinin ya kendi eliyle olur ya da hukuki temsilcisi aracılığıyla olur. Cenin ise hangi durumda olursa olsun borçlanması kabul edilmeyeceğinden bu işlem geçerli sayılmaz. Lehine olan durumlar ise doğduğu güne kadar bekler- askıya alınır- doğduğu andan itibaren geçerlilik kazanır.

Hatta bazı hukukçular ölümden sonra da tamamen olmasa bile belli alanlarda, belli bir süre için vücut ehliyetinin olacağını söylemişlerdir. Örnek vermek gerekirse ölenin malından borçlarının ödenmesi, cenaze masraflarının karşılanması, hayattayken yaptığı bazı fillerin ölümden sonra da, öleni ya da onun terekesini etkilemesi, ölümden sonra da zimmet ve vücut ehliyetinin devam ettiğini gösterir. Burada ölen kişi ölmüş olsa da onun haklarını ve mirasçılarının haklarını koruma amaçlanmıştır. Bunu eksik vücut ehliyeti olarak da nitelendirebiliriz.

Tam vücut ehliyeti doğumla başlar ve hayatının sonuna kadar zimmet ve vücut ehliyeti devam eder.¹² Bu sayede kişi, haklarını elde edebilme ve borçlanabilme şeklinde nitelendirilen vücut ehliyetinin özünü, alt sınırını elde etmiş olur. Bu ehliyetin en alt sınır olduğunu söyledik ve zihinsel engelliler, tekrar düzelmezse bunaklar, temyiz çağına kadar çocuklar bu grupta değerlendirilirler. Yukarıdaki cümleden de anlaşılacağı gibi insan çocuk olsun, zihinsel özürsüz olsun sadece varlığı sayesinde kira, miras, vasiyet, hibe gibi hakları elde edebildiği gibi borçlanma, akrabalık nafakasını üslenme, tazminat borcu ve bunun gibi mali borçları üslenme durumlarıyla muhatap olur. Tüm Bunlar sadece kişide vücut ehliyetinin olmasındandır. Zekat ve sadaka içinde aynı durum geçerlidir. Evlilik için de (akid yapılabilmesi için) vücut ehliyetinin olması yeterlidir. Tabi yukarıda saydığımız

¹² Uzunpostalcı, s. 162.

işlemlerin hangisi olursa olsun eğer kişi eda ehliyetine sahip değilse onların yerine kanuni temsilcileri söz sahibi olur. İslam Hukuku kanuni temsilciye sorumluluk verirken şahısları (temsil edilen kişi) koruma altına almıştır. Mesela kişinin zararına olan vakıf ve bağış gibi durumlarda temsilcilerimizin verilmemesi buna örnek olarak verilebilir. Yine aynı şekilde hem şahısları hem de kamu düzenini korumak amacıyla temsilcilere kısıtlı yetkiler verilmiştir. Özetle hukuki temsilciye daha ziyade temsil edilenin haklarını korumak amacıyla ihtiyaç oranında haklar verilmiştir.

Burada şu hususa dikkat etmek gerekir: vücut ehliyeti niyabetin (başkası adına yapılan hukuki işlemlerde bulunma) mümkün olduğu yerlerde geçerlidir. Niyabetin geçerli olmadığı, kişinin şahsen idrakinin ve filinin olması gerektiği, iman ve ibadet gibi durumlarda vücut ehliyeti geçerli değildir. Bu tür durumlarda kişinin sadece var olması hayatta olması yeterli değildir; bunun yanında akıl ve irade sahibi olmaları da gerekmektedir.

Vücut Ehliyetinin Nevileri: Önceki paragraflarda vücut ehliyetinin her şahısta aynı olmayacağını yüzeysel bir şekilde anlatmıştık. Şimdi bunu biraz daha derinlemesine inceleyelim. Vücut ehliyeti Nakıs vücut ehliyeti ve Tam vücut ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılır.

Nakıs Vücut Ehliyeti: insanlar bazı durumlarda faydasına olan durumlara ehil olurken, aleyhine olan durumlara, borçlanmaya ehil olamayabilir. Bu durumdaki kişilerin ehliyeti eksik demektir. Örneğin sabi bir kısım hükümlere ehliyet sahibiyken diğer bazı hükümlere de ehil değildir.¹³ Anne karnındaki cenin halindeki çocukların durumu da bu şekildedir.

Cenin halindeki çocuk annesinden bir parça sayılır ve onun kendine has bir zimmeti yoktur. Bundan dolayı cenin halindeki çocuk aleyhine olan borçlanmalardan mesul değildir.

¹³ Pezdevi, s. 237.

Ama diğ er bir açıdan düşünöldüğünde ceninin annesinden farklı bir hayatı bulunmaktadır. Bundan dolayı onun da zimmeti bulunmaktadır. Cenin buna bağı olarak nesep, vasiyet, miras, vakıf gelirleri gibi hakları elde etmiş olur.¹⁴

Hanefi fakihlerine göre, cenine ait olan mallar yed-i eminde (güvenilir bir kimse veya mekan) toplanır, onu eksiltme riskinden uzak çoğaltma amacı gütm eden muhafaza edilir. İlerde sağ olarak dünyaya gelirse kendisine iade edilir. Bazı alimler de ceninin lehine olan hakları korumak için vasi tayin edilmesini benimsemiştir.

Tam Vucub Ehliyeti: Eksik vucub ehliyetinin aksine, kişinin lehine olan hakları elde etmesiyle beraber, aleyhine olan borçlanmalara da ehil hale gelmesine tam vucub ehliyeti diyoruz. Temyiz çağına girmemiş çocuklar, mecnunlar da bu guruba dahildir.

Cenin ise annesinin karnından sağlıklı bir şekilde doğunca onun da vucub ehliyeti tamamlanmış olur. Doğumdan önce sadece lehine olan durumlar geçerli iken, doğumdan sonra hem lehine olan hem de aleyhine olan durumlar geçerli hale gelir. Böylece tam vucub ehliyeti doğumla başlar, bazı olumsuzluklarla karşılaşsa bile ölünceye kadar devam eder. Burada şu hususa dikkat etmek gerekir, ceninin sağlam bir şekilde dünyaya gelmesiyle ehliyetinin tam olması ona, her türlü sorumluluğu yüklem ez. Çünkü çocuk akıl baliğ olmadan önce akıl ve beden olarak zayıf demektir, bundan dolayı ona her türlü sorumluluk verilemez

1.1.2.2. Eda Ehliyeti Usülcüler “Kişinin kendinden şer’an muteber olabilecek şekilde fiillerin süduruna selahiyetli bulunması”¹⁵ şeklinde tanımlamışlardır.

Eda ehliyetinin temeli akıl ile temyiz dir. Aklın belirtisi temyiz çağıdır.¹⁶ Eda ehliyetinde, vucub ehliyetinde olduğu gibi sadece kişinin var olması yeterli değildir. Hukuki açıdan bu ehliyetin geçerli olabilmesi için şahıslardaki akıl yeterliliğinin ve sağlığının yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu sayede kişi hukuki işlemlerini tek başına yapma selahiyetini elde eder. Kişinin akıl sağlığına ve yeterliliğine bağı

¹⁴ Bardakoğ lu, DİA, c. 10, s. 535

¹⁵ Zeki, Koçak, "İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", Diyanet ilmi Dergi, sy. 4, Ekim-Kasım –Aralık 2003, c. 39, s. 43.

¹⁶ Abdülvehhab, Hallaf, İslam Hukuk Felsefesi,(çev: Hüseyin, Atay), Ankara ün v. İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1973, s. 260.

olan işleri hukuki açıdan geçerli olacak şekilde kişinin bizzat kendisinin yapma
salahiyeti ve ehliyetine, eda ehliyeti denir.¹⁷

Şahısların namaz, oruç gibi ibadetlerinde olsun ya da akitler gibi medeni
tasarruflarında olsun, yaptığı işlemlerin muteber olması için Şari nezdinde geçerli
olması için bu işlemlerde bulunan kişilerde azda olsa idrak ve muhakeme kabiliyeti
olmalıdır; ancak bu sayede şahısların yaptığı işler geçerli sayılabilir.

Temyiz çağına kadar çocukta eda ehliyeti bulunmaz; ama vücut ehliyeti
insanın varlığına bağlıdır ve yaşamaya devam ettiği sürece de kendisinden ayrılmaz.
Eksik veya tam olabilir; ama kendisinden ayrılmaz. Çünkü vücut ehliyetinde kişinin
idrak ederek faaliyette bulunması şartı yoktur, kişinin faydasına ve zararına olan
durumların oluşması yeterlidir. Hatta kişi dünyaya gelmeden önce anne
karnındayken yani cenin halindeyken bile hak sahibi olabileceğini, vücut ehliyeti
bölümünde anlatmıştık. İradeye, akıl sağlığı ve yeterliliğine bağlı olan eda ehliyeti
ise temyiz çağından önce gerçekleşmez. Temyiz çağında eksik de olsa başlar, buluş
ve rüşt ile tamamlanır. Rüşt çağından sonra ise borçlanmaya ve hak sahibi olmaya
ehil hale gelir.

Eda ehliyetini daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki tarifi de inceleyelim “Eda
ehliyeti, şahsın yaptığı işlerin dinen ve hukuken muteber olması salahiyetidir.”¹⁸
Bunun gerçekleşebilmesi için şari'nin hitabını, şahsın anlayabilecek akla ve
anladıklarını fiilen uygulayabilecek kudrete sahip olabilmesi gerekmektedir.

Eda ehliyeti temyiz çağına gelince başlar ama eksiktir. Eda ehliyeti insanın
fiziken ve aklen gelişmesiyle beraber gelişir. Kişinin buluş ve rüştünü idrak
etmesiyle tamamlanır ve kişi rüştünü tamamladıktan sonra dinen ve hukuken
sorumlu hale gelir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi eda ehliyeti tam ve eksik eda
ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılır.

¹⁷ Hayreddin, Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul, 2010, c. 1, s. 237.

¹⁸ Uzunpostalcı, s. 165.

Eksik Eda Ehliyeti: Eda ehliyetinin eksik olması insanın bedeni ile ilgilidir. Buluğa ermeden önceki mümeyyiz çocuğun durumu böyledir. Bu durumdaki eda ehliyeti eksik eda ehliyetidir.

Tam Eda Ehliyeti: Bir kişide tam eda ehliyetinin olabilmesi için öncelikle akıl sahibi olması ve görevlerini de yerine getirebilecek bilince ve bedensel güce sahip olması gerekir.

1.1.3 Ehliyetlere Göre Fiiller

Ehliyete göre fiiller iki kısma ayrılır.

A) Birinci kısımda failin akıl varlığına önem verilmez. Sadece neticede oluşan fiile bakılır. Mesela bir akıl hastası veya mümeyyiz olmayan çocuk, başka birine ait bir mala zarar verse, bunu tazmine borçlu olur. Burada sadece failin vücut ehliyetinin olması yeterlidir.

B) Bu kısımda ise failin akıl ve idrak sahibi olması önemlidir. Bu tür fiillerde kasıt ve irade aranmaktadır. Tabi akıl ve idrak olmayınca yapılan fiilde kasıttan aranmaz.

Namaz, oruç, hac gibi ibadetler bu guruba girmektedir. Bu fiillerin hepsi eda ehliyetine bağlıdır. Çünkü bu fiiller kasta, iradeye; kasıt ve irade de akla dayanır.

1.2. İNSAN HAYATININ DEĞİŞİK DÖNEMLERİNDE EHLİYETİN GELİŞİMİ

İnsanın ana rahmine düşmesiyle birlikte onun vücut ehliyeti de başlamış olur. Bu ehliyet kişinin, temyiz, buluş, rüşt gibi maddi manevi gelişmesiyle birlikte gelişmektedir. İnsanın fiziksel ve psikolojik gelişimi sürekli devam etmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak insanın ehliyeti beş kısma ayrılmıştır. Bunlar cenin, çocukluk, temyiz, buluş ve rüşt dönemleridir.

Yıl açısından değerlendirdiğimizde ise insanın hayatı altı evrede incelenir

1. Evre : Cenin evresi: Doğumdan evvel.

2. Evre: Bebeklik evresi: 0-6 yaş arası
3. Evre: Çocukluk evresi: 6-16 yaş arası
4. Evre: Gençlik evresi: 16-40 yaş arası
5. Evre: Olgunluk evresi: 40-65 yaş arası
6. Evre: İhtiyarlık evresi: 65 yaştan sonra¹⁹

1.2.1. Cenin Devresi

Bu devre çocuğun anne karnına düşmesinden başlayarak doğumuna kadar devam eder. Bir başka deyişle kişinin annesinin rahminde **haml = cenin** (yük) olmasıdır. Bu hal kan pıhtısı (alaka) olmaktan doğum haline kadar devam eder.²⁰ Cenin anne karnından ayrılmadan bir açıdan onun parçası sayılır ancak o dünyaya geldiğinde bir açıdan canlı bir kişilik sahibi müstakil bir yapıya sahiptir ve diğer bazı haklar onun hakkında sübut bulur.²¹ Bu dönemde kişinin ehliyeti eksik sayılmaktadır; Yani lehine olan durumlar geçerli sayılmakta, aleyhine olan durumlar ise geçersiz sayılmaktadır. Çünkü ceninin geleceği kesin değildir ve annesinin bir uzvu konumundadır. Bu yönüyle belki kendisine hiçbir ehliyet verilmemelidir; ama diğer yönden düşünüldüğünde cenin annesinden ayrılacak ve kendi başına, bağımsız bir birey olacaktır. Bundan dolayı da cenin hak sahibi olacaktır. Ceninin bu iki yönü de düşünüldüğünde ona ehliyet verilmiş ama eksik sayılmıştır. Ceninin haklarını şöyle sıralayabiliriz.

Nesep: Anne, baba bunlara bağlı olarak süren akrabalık bağlarına denir.

Miras: Eğer cenin halindeki çocuğa miras düşecek birisi vefat ederse, cenin halindeki çocuğa düşen pay ayrılır ve korunur. Kendisine vasiyet edilen şeye hak sahibi olur ve kendisine vakfedilen şeye hak kazanır. Cenin için bu dört şeyden başkası geçerli olmaz. Herhangi bir olumsuzluk olmadan dünyaya gelirse bunları fiili olarak elde eder.

¹⁹ Evrensel Yüksek Adalet Kurumu Kurucu Genel Sekreterliği, Kitap no: 1, **Fıkıh Usulü (Fıkıh Biliminin Metodu)**, Ankara, 1992, s. 215.

²⁰ Zerka, s. 538.

²¹ Saduddin Mes'ud b. Ömer, et- Taftazani, **Kitabu't-telviḥ ve't-Tavdiḥ**, yy, 1304, c. 2, s. 769.

1.2.2. Çocukluk Devresi

Çocuğun doğmasından temyiz çağına kadar geçen devredir. Bu dönemde çocuğun ehliyeti biraz daha gelişmiştir. Kendisinde önceden bulunmayan özellikleri kazanmıştır. Bundan dolayı vücut ehliyetinde biraz daha gelişme olmuştur; fakat tam idrak ve anlama gücünü elde etmediği için eda ehliyetini alamamıştır.

Bu dönemde çocuk tam bir vücut ehliyetine sahip olmakla birlikte eda ehliyetinden mahrumdur. Çünkü vücut ehliyetinin esasını hayat, eda ehliyetinin esasını ise temyiz kudretiyle birlikte akıl teşkil eder. Çocuk da hayat sahibidir, ama bu dönemde onun temyiz kudreti bulunmamaktadır. Dolayısıyla, mümeyyiz olmayan çocuğun hiçbir sözlü tasarrufu muteber değildir.²²

Akıl pek çok anlamda kullanılır bunlardan birincisi nazari akıldır, ikincisi ise ameli akıldır. Bir diğer taksime göre ise bu yetenek dört mertebede ele alınmaktadır. Birincisi akli hayuladır. Bu mertebedeki akıl çocukta bulunan akıldır. Bu çocuk akla sahiptir ancak tam kullanamaz.²³

Emir ve nehiy teklifi hükümlerendir. Sıbyan ve mecani (deliler) teklifi hükümlere muhatap değildir yani mükellef değildirler. Bir diğer ifadeyle teklif şartı olan akıl ve bülüğ sahibi değildirler.²⁴

Ama vücut ehliyeti geliştiği için hem lehine hem de aleyhine olan durumlar geçerli sayılmaktadır. Yani hem alacaklı hem de borçlu olabilmektedir. Tabi burada daha çok velisi devreye girmektedir. Velisi aracılığıyla mal sahibi olabilir ve malını icare gibi yöntemlerle değerlendirebilir ve bu kazançların hepsi çocuğa ait olur. Diğer taraftan yukarıda da belirttiğimiz gibi çocuk kazanç elde etmekle beraber, borç altına da girmektedir. Mesela, çocuk adına bir mal alındığında veya onun adına bir şey kiralandığında borcu ona ait olur. Bunun yanında başkasının malına zarar verdiğinde onun tazmini gerekir. Veya birini öldürür ya da yaralarsa bunun diyetini

²² Muhsin, Koçak, "Ehliyetin Tesiri Açısından Sarhoşluk", Ondokuz Mayıs üniv. İlahiyat fakültesi dergisi, sy.5, Samsun, 1991. s. 93.

²³ Muhammed b. Feramuz b. Ali, Molla Hüsrev, **Mir'atü'l-usul fi şerh-i mirkatü'l-vusul**, Daru't-tibati'l-amire, İstanbul, 1282. s. 318.

²⁴ Muhammed Hüseyin, Heytev, **El-veciz fi usuli't-teşri-el-islami**, Beyrut, müessesetü'l-risaleti, 1990. s. 86.

(ölen kişinin kan parası) erşini (yaralama tazminatı) karşılaması gerekir, ama temyiz çağına girmediğinden kendisine bedeni ceza verilmez. Öşür, haraç vb gibi vergiler çocuk için geçerlidir.²⁵ Fakir akrabalar için geçerli olan nafakalarla yükümlü olur. Zekat konusunda ise Hanefilerle diğer üç mezhep arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefiler zekatın ibadet olması ve bunun için de eda ehliyeti gerektiğinden dolayı zekattan çocuğun sorumlu olmayacağını söylemişlerdir. Diğer üç mezhep ise olaya sosyal yönden baktıkları için bunu bir vergi olarak düşünmüşler, bundan dolayı zekatı gerekli görmüşlerdir. Tabi bunu onun adına, velisi yerine getirir. Akletmeyen bülüğa ermemiş sabi bir çocuğun Allaha imanın gerekliliği konusunda bir söz söylemek mümkün değildir. Vücubiyetin gerekliliği için ehliyet yoktur yani çocuk buna ehil değildir. Burada edadan maksat çocuğun bunu gerçekleştirmeye melekесinin olmamasıdır.²⁶

1.2.3. Temyiz Devresi

Bu dönem kişinin, tam manasıyla olmasa da, iyiyle, kötüyü; faydalıyla, zararlıyı ayırabilecek seviyeye gelince başlar ve kişinin hem biyolojik hem de psikolojik açıdan olgunlaştığı devreye (bülüğ) kadar devam eder. İyiyi, kötüden; doğruyu, yanlıştan ayırabilen kişiye mümeyyiz denir. Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi temyiz çağının belli bir başlama tarihi yoktur, bu insandan insana değişebilir. Bununla beraber yapılan fiillere göre de temyiz kabiliyeti değişir. Bu devre buluş devresi gibi birden zuhur etmez, tedricen gelişir, zamanla olgunlaşır. Ama tam belirleyici olmasa da bu dönemin başlangıcı yedi yaş olarak belirlenmiştir. Bunu Hz Peygamberin sözlerinden de anlamaktayız. “Çocuklarınız yedi yaşına gelince, onlara namaz kılmalarını söyleyiniz.”²⁷ Çocuk temyiz çağına girdiğinde bazı kabiliyetleri gelişmediğinden tam eda ehliyeti oluşmamıştır. Bundan dolayı hukukun himayesi gerekmektedir.

Çocuğun eda ehliyetini iki şekilde ele alabiliriz.

²⁵ Bardakoğlu, DİA, c. 10, s. 536.

²⁶ Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. ebu sehl, Serahsi, **Usulü's-serahsi**, Darul Kütübi'l-ilmıye, Beyrut, 1993, 1. Baskı. c. 2, s. 337.

²⁷ Karaman, c.1, s. 243.

1.2.3.1.Dini Eda Ehliyeti

Bu dönemde çocuğun namaz, oruç gibi ibadetleri kendisine farz değildir ama edası sahihtir.

1.2.3.2. Hukuki Eda Ehliyeti

Temyiz çağında insan bu ehliyete sahiptir, ama sürekli gelişme halinde olduğundan dolayı bu dönemde ehliyetleri eksiktir.

1.2.3.3.Eksik Eda Ehliyeti ve Bununla İlgili Tasarruflar

a) Eğer küçük için yapılan bir işlem, tamamen onun zararına ise bu işlem onun için geçerli değildir. Kanuni temsilcisi de onun için böyle bir işlemde bulunamaz. Hibe, sadaka, vakıf bunlara örnek olarak verilebilir.

Temyiz çağına gelen çocuğun vasiyeti konusunda Hanefiler, çocuğun sevaba ihtiyacı olmadığı ve zarara uğraması söz konusu olduğundan dolayı geçerli olmayacağını savunurken; şafiler, sevap olduğu ve zarara uğramadığı gerekçesiyle geçerli olduğunu savunmuşlardır.²⁸

b) Küçüğün tamamen menfaatine olan tasarruflar: Bu şekilde yapılan işlemlerin tamamı geçerlidir. Bunun için izin de gerekmez. Yapılan maddi yardımları kabul etmeği buna örnek olarak verebiliriz.

c) Hem zarar, hem de menfaat ihtimali bulunan durumlar: Bu tür durumlarda, hukuki temsilcinin iznine gerek vardır. Kiraya verme, alış- veriş, kar-zarar ihtimali bulunan işlemler bu kısma örnek olarak verilebilir.

1.2.4. Büluğ Devresi

Büluğ: Cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle çocukluk çağının sona ermesi, ergenlik çağına ulaşılması.²⁹

²⁸ Karaman, c. 1, s. 243.

²⁹ Mehmet, Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, İstanbul, 1998. s. 46.

Terim olarak, erkekte ihtilam olmak ve karsı cinsi gebe etmek; kızda ay hali görmek ve gebe kalmak kudretine erismek demektir.³⁰

Bu dönemde insan, çocuk olmaktan gençliğe doğru adım atar. Büyüklerin aldığı sorumlulukları yüklenmiş olur. İnsanların, yaşlılık haline gelinceye kadar psikolojik gelişimiyle fiziksel gelişimi paralellik gösterir. Ergenlik ise biyolojik gelişmenin en önemli belirtilerinden biridir; fakat bunun ne zaman gerçekleşeceği belli değildir. Kişiyne ve coğrafyaya göre değişmektedir. En alt sınırı kızlarda dokuz, erkeklerde on iki yaşındadır. En üst sınırı ise Ebu Hanife ye göre erkeklerde on sekiz, bayanlarda ise on yedi yaşındadır. Diğer müçtehitlere göre ise her iki cins için de on beş yaşındadır, daha çok bu görüş kabul görmektedir. Bu dönem erkeklerde ihtilam olmakla; kızlarda ise ay haliyle başlamaktadır. Eğer bir kişide, on beş yaşına geldiğinde hala bu belirtiler yoksa bu kişi, hükmen baliğ sayılır. Artık bu kişi dini, içtima-i, hukuki konularda sorumlu hale gelir.³¹

Bir çocuğun mükellef olabilmesi için iki açıdan tam muktedir olması gerekir. Bunlardan birisi aklının tam olması bir diğeri beden gücünün tam olması gerekir. Çocuk bu iki hususta kasır sayılır. Bunlar tam olduğunda eda sıhhatine sahip olur. Ancak mükellef olması buluğ çağına bağlanmıştır. Çünkü peygamber efendimiz “üç kişiden kalem kaldırılmıştır; ihtilam olana kadar çouktan, aklı gelene kadar mecnundan, uyanıncaya kadar uyuyandan.” Buyurmuşlardır. Burada kalemden maksat hesaptır, hesap ise bir fiilin edasının lüzumundan sonra vaki olur.³²

1.2.5. Rüşet Devresi

Rüşet doğru yolu bulmak, mantıklı ve düzgün davranmak gibi manalara gelir. Yani rüşet, kişinin malını yerli yerince harcayarak bir basiret ve olgunluğa sahip olmasıdır. Rüşet için belli bir yaş sınırı yoktur. Bu buluğ ile birlikte olabileceği gibi

³⁰ Hasan Ali, Görgülü, “İslâm Hukukunda Kadının Malî Velâyeti ve Mal Varlığı Üzerindeki Tasarruf Ehliyeti.”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, 2005, sy:14, s. 30.

³¹ Mecelle, md.985-989.

³² Ebu'l-berakat Abdullah ibn Ahmet, İbni melek, Şerh-il Menar usul-ü ibni Melek, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ty, s. 335.

buluğdan sonrada olabilir.³³ Bu dönemin başlaması, kişinin malını koruyabilmesi, kendisi ve çevresindeki kişilerin sorumluluğunu üstlenebilmesi gibi durumlara bağlıdır. Burada malını mülkünü idare edebilme önemlidir. Bu yönüyle zaten rüşt, temyizden ayrılır. İnsan iyiyi kötüden ayırabilir, malını mülkünü koruyamayabilir. Çünkü bunlar ayrı beceri isteyen durumlardır. Bundan dolayı kişi dini konularda, cezai konularda ehil olabilir ama mali işlemlerde reşit olmayabilir. Rüşt temyizden farklı olduğu gibi buluğdan da farklıdır. İnsanların yetiştirilmesine göre buluğdan önce veya sonra olabilir ya da buluğla birlikte de girebilir.

İnsanların ehliyetlerinin anne karnından itibaren gelişir, temyiz, buluğ devrelerinden sonra reşit olunca eda ehliyeti tamamlanmış olur. Başkalarının onun üzerindeki sorumluluğu kalkar, kendi malından tamamen kendisi sorumlu olmaya başlar. Bu durum Kur'an-ı Kerimde de belirtilmiştir “yetimleri nikah çağına gelinceye kadar yetiştirip deneyin, onların akılcı olgunlaştıklarını (rüşt) görürseniz mallarını kendilerine teslim ediniz.”³⁴

Bu ayetten de anlaşılacağı gibi çocuk baliğ olduğunda malı hemen ona verilmez, önce deneme süreci başlatılır. Eğer reşit olduğu anlaşılırsa, malı kendisine teslim edilir. Ama buluğa girdiği halde hala malında düzgün tasarrufta bulunamıyorsa malı kendisine teslim edilmez.³⁵

Rüşt çağı aklın ve ruhun birlikte olgunlaşmasıyla olur. Kişinin içinde bulunduğu zaman, çevresi, mali durumu, içinde bulunduğu sosyal yapı, bireysel kabiliyetleri, aldığı terbiye bunda etkili olmaktadır. Bu sebeplere bağlı olarak kişilerin rüşte erme dönemleri farklılık göstermektedir. Bundan dolayı İslam Hukuku'na göre insanların rüşt yaşının tespiti, zamanın yöneticilerine bırakılmıştır.

Rüşt yaşının net bir şekilde belirlenememesi, değişik içtihatları ortaya çıkarmıştır. Ebu Hanife'ye göre çocuğun durumu ne olursa olsun buluğa girdikten sonra çocuğun üzerindeki mali velayet kalkar ve mallar tamamen çocuğun üzerine geçer; çünkü böyle bir kısıtlama kişinin hürriyetine zarar vermektedir, bu da maddi

³³ Abdülkerim, Ünalın, **İslam Hukuku Açısından Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması**, İzmir, 1997, s. 36.

³⁴ Nisa 4/5.

³⁵ Mecelle, md.981-982.

zarardan daha büyük ve rencide edicidir. Diğer fukahaya göre kişi reşit olmadan buluğa erse bile onun malı üzerindeki sınırlama devam eder; çünkü onun malını bilinçsizce harcaması hem kendine hem de devlete zarar vermektedir, bu da uygun değildir.³⁶

Osmanlı döneminde çıkarılan kanunda, rüşt yaşı yirmi olarak belirlenmiş, bundan önceki rüşt davaları iptal edilmiştir.³⁷

Suriye kanunlarında 18, mısır 21, İngiltere, Almanya ve Fransa 21 olarak belirlemişlerdir³⁸

1.3. Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler

Önceki bölümlerde ehliyeti incelerken insanın gelişimiyle beraber ehliyetin de geliştiğini görmekteyiz; ama bu gelişim sağlıklı insanlarda olmaktadır. Hayatımız ilerlerken insanlar beden ve aklen bazı problemlerle karşılaşabilir. Bu problemler onun ehliyetini daraltabilir veya tamamen ortadan kaldırabilir. Bu durumlara ehliyet arızaları denmektedir.

Ehliyet arızaları **semaviyye** ve **müktesebe** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kişinin başına gelen kısıtlamalarda kişinin kendi rolü varsa buna “**müktesebe**” denir. Kişinin müdahalesi olmadan gerçekleşen kısıtlamalara ise “**semaviyye**” denir.

Semavi olanlar: Akıl hastalığı (cünun), bunama (ateh), bayılma (iğma), uyku (nevm), ölümle sonuçlanan hastalıklar (maradu'l mevt), kölelik (rıkk), küçüklük(sığar), unutma(nisyan), ölüm (mevt), kadınlar için ay hali (hayz), lohusalık(nifaz).

Müktesebe olanlar: Sarhoşluk (sekr), sefahet (sefeh), yolculuk (sefer) bilmemek (cehl), yanılmak (hata), gayri ciddi davranmak (hezl).

³⁶ Karaman, c. 1, s. 246.

³⁷ Karaman, c. 1, s. 246.

³⁸ Karaman, c. 1, s. 246

1.3.1. Arıza Teşkil Etmeyen Durumlar

Yukarıda arıza teşkil eden durumları ele aldık. Her ne kadar Bunlar arıza olarak ele alınsa da tam olarak arıza teşkil etmemektedir. “küçüklük, unutma, ölüm, ay hali, lohusalık, bilememek, yanılma” buna örnek olarak verilebilir.³⁹

Bunları detaylı bir şekilde incelemek gerekirse

Küçüklük: Bu insanın doğal olarak hayatının ilk devrelerini yaşadığı dönemdir. Sonradan onun ehliyetini etkileyen, arıza teşkil eden bir durum değildir. Sığar bir fitri halettir ki taakkul çağından, yani: iyiyi ve kötüyü tefrik ve temyiz zamanından itibaren ise vacibi edaya bir nevi ehliyet demek olur.⁴⁰

Unutma: Bu durum insanın hafızasıyla ilgili bir durum olup, geçici bir durumdur. İnsanın bedenine aklına hukuki durumuna sirayet eden bir hastalık ve arıza durumu değildir. Sadece ibadetlerin yapılmamasında mazeret olarak gösterilebilir. Ehliyete tesir etmez. Nisyan, akılda hasıl-ı sureti adem-i mülâhazadır.⁴¹

Kadınlar İçin Hayız ve Nifas: Bu da diğer durumlar gibi ehliyeti ortadan kaldırmamaktadır. Taharet gerektiren bazı ibadetlerin edasına mani olan iki durumdur. Bayanların temyiz ve akıl durumu tam olduğu için ehliyetlerine zarar vermemektedir.

Sefer: Yolculukta bazı güçlükler bulunmaktadır. Bundan dolayı din, yolculuğu ruhsatlara gerekçe olarak göstermiştir; ama ehliyete zarar vermemektedir.

Bilmemek: Din insanları bilmediği şeylerle sorumlu tutmamaktadır. İslam diyarından uzak olan yerlerdeki Müslümanlar dini konularda bilmediği bir durumdan mesul olmazlar. Öğreninceye kadar mazur sayılır; Ama bu durum onların ehliyetini ortadan kaldırmaz.

³⁹ Karaman, c. 1, s. 247

⁴⁰ Bilmen, c. 1, s. 229.

⁴¹ Büyük, Haydar Efendi, **Usul-i Fıkıh Dersleri**, 2. Baskı, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ty., S. 485.

Hata: Hata da insanın isteği dışındaki bir durumun gerçekleşmesi söz konusudur. Bundan dolayı yukarıdaki diğer durumlar gibi ehliyeteye zarar veren durumlardan değildir.

Hezl: Yapılan işte veya söylenen sözde ciddiyetsizlik manasına gelmektedir. Burada meydana gelen neticeler istenmediğinden, şaka veya başka maksat taşıdığından dolayı geçerli sayılmamakla beraber ehliyeteye zarar vermemektedir.

Ölüm: Ölümle beraber şahıs ve şahsiyet ortadan kalkmaktadır; ama şahsın ortadan kalkmasıyla ehliyetin ortadan kalkması aynı şey sayılmamaktadır. Bundan dolayı ölüm ehliyeti değil şahsiyeti ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte ölümün neticesinde insandan eda ehliyeti ve bütün şer-i mükellefiyetler düşer.⁴²

1.3.2. Arızaların Tesiri

Ehliyetin çeşitlerini incelerken vücut ehliyetinin sadece insanın var olmasıyla yeterli olacağını görmüştük. Bundan dolayı biraz sonra bahsedeceğimiz arızalar vücut ehliyetine zarar vermemektedir.

Eda ehliyeti için sadece insanın canlı olması, var olması yeterli değildir. Canlılığıyla beraber aklında olması gerekmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi temyiz olmadan eda ehliyetinin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Yukarıda arızaların vücut ehliyetine zarar vermediğini belirtmiştik; ama eda ehliyeti bu durumun dışındadır. Arızalar vücut ehliyetinin aksine eda ehliyetine zarar vermektedir. Bundan dolayı arızalı şahısların fiilleri farklı bir durum teşkil etmektedir. Herkesi kapsayan hükümler bu kişiler için istisnai bir durum oluşturabilmektedir.

Bu arızalardan bazıları eda ehliyetini tamamen ortadan kaldırırken, bazıları tamamen ortadan kaldırmayıp sadece daraltmaktadır. Mesela akıl hastalığı eda ehliyetini tamamen ortadan kaldırırken, ölümle sonuçlanan hastalıklar eda ehliyetini tamamen ortadan kaldırmayıp, sadece daraltmaktadır.

⁴² Abdülkerim, Zeydan, **Fıkıh Usulü**,(çev: Ruhi, Özcan), İstanbul, 1993, s. 107

Buradan hukukçular genel bir kaide çıkarmışlardır. Eğer arızalar eda ehliyetini tamamen ortadan kaldırıyorsa, şahsı çocukluk seviyesine getirmiş olur. Ama arızalar eda ehliyetini tamamen ortadan kaldırmayıp daraltıyorsa kişiyi temyiz çağına çeker.

Şimdi arızaların eda ehliyetine tesirini inceleyelim.

Akıl Hastalığı (Cünun):

cünûn; tüm anlayışların ve idrakin kendisiyle elde edildiği kapasite ve gücün noksan olması, kusurlanıp dengesizleşmesi sonucu kişinin sözlerinin ve fiillerinin akl-ı selim doğrultusunda gerçekleşmemesine yol açan bir bozukluk, bir özürdür.⁴³

Akıl şari'in emrettiği şeylerdeki güzelliği (husn) tam olarak anlamaya yeterli değildir. ancak güzellik de akılla anlaşılır. Mükellef ise akılla sorumlu tutulur.⁴⁴

Delilik, güzel ile çirkin şeylerin aralarını temyiz ,akibetlerini idrak eden kuvvei akliyenin ihtilalinden ibarettir.⁴⁵

Eda ehliyetinin dayanağının akıl ve temyiz kabiliyeti olduğunu belirtmiştik. Eda ehliyetinin dayanağı olan akıl ortadan kalkınca veya arızalanınca eda ehliyeti de ortadan kalkmaktadır.

Burada ayırt edilmesi gereken bir husus söz konusudur. Akıl hastalığının meydana getirdiği davranışlarda temyiz kabiliyetini kullanıp kullanmadığına bakılıp ona göre bir durum belirlenebilir. Bazı akıl hastalarında mutbık diye adlandırılan akıl yokluğu ve buna bağlı olarak da temyiz yokluğu sürekli olmaktadır. Bu durum Ebu Hanife'ye göre bir ay, Ebu Yusuf'a göre yılın yarısından fazla, İmam Muhammed'e göre ise bir yıldan fazla sürmektedir. Bazılarında ise belli dönemlerde olup daha sonra normal haline gelmektedir; yani gelip geçici olmaktadır.

Mesela melankoli, sara gibi hastalığı olanlar da akıl hastası sayılmasına rağmen bunların genelinde temyiz kabiliyeti bulunmaktadır.

⁴³ Dilek, Malkoç, **Ehliyet Bakımından Sakat ve Özürlülerin İbadet Mükellefiyeti**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara ün. Sosyal Bilimler Ens. Temel İslam Bilimleri, İstanbul, 2006. s.26,

⁴⁴ Muhammed b. Velid b. Rasul, el-Kırşehiri, **Haşiyet-ü izmiri ala şerhil mirkati'l -vusül**, Darul amire, İstanbul, 1309, c. 2, s. 444.

⁴⁵ Bilmen, c. 1, s. 230.

Hastalığı gelip geçici olan kişilerde, hastalığın olmadığı dönemlerde veya temyiz durumunun bulunduğu durumlarda yaptığı fiillerden mesul olmaktadır.

Mesela akıl hastası olan kişi, bir mala zarar verse, bu hasarı karşılamakla mesuldür. Bu zararın karşılığı onun malından tazmin edilir.

Bu durumda olan kişilerin ibadetleriyle ilgili, şöyle bir durum söz konusudur. Arıza yirmi dört saati geçerse namaz sakıt olur. Arıza bir aydan fazla sürerse, oruç o kişiye farz olmaktan kalkar. Eğer arıza bu zamanlardan daha fazla sürer, bir yılı geçerse o kişiden diğer ibadetlerle beraber Hac da sakıt olur.

Bunama (Ateh):

Sözcük anlamıyla ateh, akıldaki idrak ve anlama noksanlığından (İbni Manzur,1994: XIII, 512) doğan zayıflık olarak tanımlanır. Bu durum İslam hukukundaki konuyla ilgili hükümlere bakıldığında iki çeşit olduğu görülür. Birincisi, arız olduğu insani hem idrak hem de temyiz kudretinden mahrum bırakan akıl zayıflığı. Budurumdaki kişi, bütün hükümler bakımından az önce sözü edilen akıl hastaları gibidir. İkincisi ise, idrak ve temyiz kudretini ortadan kaldırmayan fakat normal resit kimselerin idrak derecesinden aşağı bir dereceye indiren akıl zayıflığıdır (Saban, 1999: 299). Bu durumdaki kişilerin durumu ehliyet bakımından mümeyyiz küçüklerin durumuyla aynıdır. (Mecelle, md., 978).⁴⁶

Akılda haleli mucip bir afettir ki sahibi sözünde ve sair umurunda kah akıl ve kah mecnun gibi olur.⁴⁷ Bunama da bir akıl hastalığıdır. Hayatın ilk yıllarından itibaren aklın, idrakin, zekanın yeterli seviyede gelişmemesinden kaynaklanabileceği gibi kişinin yaşının ilerlemesiyle beraber, sonradan da meydana gelebilir. Bu tür kimselerin akılları gelip gitmektedir. Bazen akıllı kimseler gibi davranmaktalar; bazen akli dengelerini kaybedip zihinsel özürlü gibi hareket etmektedirler. Bunların ehliyet bakımından seviyeleri, mümeyyiz çocuğun seviyesiyle aynı konumdadır.⁴⁸

⁴⁶ Ümit, Karşlı, **Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimler Ens, Temel İslam bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2006. s. 56.

⁴⁷ Mecelle, md.945.

⁴⁸ Mecelle, md. 978.

Sarhoşluk (Sekr): Kişi sarhoş olduğunda ne dediğini, ne yaptığını bilmez hale gelir. İradesini ve kontrol kabiliyetini kaybeder. Sarhoşluğun ehliyete etkisi üzerinde içtihat farkları bulunmaktadır.

Bazı alimler, sarhoşluğun eda ehliyetini kaldırdığını, bazı alimler de aksini iddia etmişlerdir. Ebu Yusuf, Züfer, Tahavi, Kerhi, Müzeni, İbn-ül Kayyim gibi fukaha sarhoşluğun eda ehliyetini engellediği hükmünü vermişlerdir. Bu hükmü verirken sarhoşluğun sebebinin ne olduğunu belirtmemişlerdir. Sadece sonucu değerlendirerek, ne sebeple olursa olsun, akıl ve iradeye zarar verdiği için eda ehliyetini ortadan kaldırdığına hükmetmişlerdir. Bu sarhoşluk durumu, tıbbi tedavi gereği kullanılan ilaçlarla olabilir. Bu durum dinen mübahdır. Diğer taraftan şarap gibi haram bir şeyin içilmesiyle meydana gelmiş olabilir. Bu saydığımız sebeplerin hangisiyle olursa olsun, sarhoş olan kişinin söylediği sözlerin ve yaptığı fillerin geçerli olmadığına hükmedilmiştir. Bunlara örnek verilmesi gerekirse; sarhoşun evlenmesi, boşanması, alış veriş, hibesi, Müslüman olması, Müslümanlıktan çıkması, geçerli sayılmamaktadır;⁴⁹ ama meydana getirdiği zararların malından tazminine karar verilmiştir.

Yukarıda isimlerini saydığımız, fukahanın dışındaki fıkıhçılar, sarhoşluğu mübah yollar haricinde isteyerek, kendi isteği dahilinde haram bir yolla olması durumunda, sarhoş olan kişiyi cezalandırmak maksadıyla yaptığı bütün sözlü ve fiili davranışların hepsini, geçerli saymışlardır.

Fakat Hanefilere göre istihsan yolu kullanılarak irtidat geçerli sayılmamıştır.

Tabi burada zorlama veya mecburiyetin olması ayrı bir konudur. Sıhhat tam ve nakıs olmak üzere ikiye ayrılır, akli ve örfi gerekçeler sabit olup , şeran bir fiilin sıhhati yada fesadı vaz'i hükümler açısından söz konusu olur. Mesela içkiyi zorunlu durumlarda içenlerle zorlanarak içenin günahı olmaz ona had uygulanmaz.⁵⁰

Uyku (Nevm): Uyku insanın geçici olarak da olsa aklını ve iradesini kullanamadığı bir dönemdir. Bu insanın aklını kullanamadığı doğal bir arızadır. Uyku devam ettiği müddetçe eda ehliyeti ortadan kalkmaktadır. Bu esnadaki

⁴⁹ Karaman, c. 1, s. 249.

⁵⁰ Muhammed Cevad, el- Muğnuye, **ilmu usuli'l- fikh**, Daru'l ilm, 2. Baskı, Beyrut, 1970, s. 414.

muamelatla ilgili davranışlar geçerli sayılmamaktadır. Uyuyan kişiden ibadet sakıt olmaz; ama vaktini geciktirir.

Bayılma (İğma): Bayılma durumu da uykuya benzemekle beraber uykudan daha ağır ve belki daha uzun bir dönemdir. Ehliyeti etkileme hususunda da uykuyla aynı konumdadır.

Sefahet (Sefeh): Öncelikle belirtmek gerekirse sefahet bir akıl problemi değildir. Bu tür kişilerin akli başındadır. Yine bu kişilerin temyiz kabiliyetinde herhangi bir problem bulunmamaktadır. Bu kişilerde bulunan problem daha çok iktisatla alakalı kişinin malı üzerindeki tasarruflarıyla alakalıdır. Kişinin mali tedbirsizliğe sebep olan bir halidir.⁵¹ Bu arızanın bulunduğu kişilere **sefih** denir. Sefih olan kişiler malları üzerinde akıl mantık yürütemezler. İktisat prensiplerini tam uygulayamazlar.

Sefih olanlar iki şekilde incelenmektedir. Bunlardan biri sefih olarak buluğa erenler, ikincisi sonradan sefih olanlar

Sefih Olarak Buluğa Erenler: Bunlarla ilgili Kur'an-ı Kerimde bir ayet bulunmaktadır. "Allahın geçiminize medar kıldığı mallarınızı sefihlere vermeyin."⁵² Fakihler bu ayete dayanarak tartışmasız bir şekilde sonradan değil de sefih olarak buluğa eren kişilere, mallarının verilmeyeceğini hükmetmişlerdir. Bu konuda ittifak bulunmaktadır. Reşit olmadan önce bu tür kişilerin mallarında yaptıkları tasarruflar geçerli sayılmamaktadır. Sadece yaptığı tasarrufların faydalı olanları muteber sayılmaktadır.⁵³

Sonradan Sefih Olan Kişiler: Ebu Hanife sonradan sefih olan kişileri hacr altına alınmayacağına hükmetmiştir. Ebu Hanife olaya hümanist bir şekilde yaklaşarak bu kısıtlamanın insanlığa ve hürriyete aykırı olacağını belirtmiştir. Bu tür insanların akli başında olmasına rağmen onların hürriyetinin kısıtlanmasının, onların sefahet içerisinde malının zarara uğramasından daha aşağılayıcı ve daha zararlı olacağını belirtmiştir.

⁵¹ Muhammed, Ebu Zehra, **İslam Hukuk Metodolojisi**, (çev: Abdülkadir, Şener), 2. Baskı, Ankara, 1979, s. 293.

⁵² Nisa: 4/5.

⁵³ "Sefih-i mahcur muamelatda sağır-i mümeyyiz gibidir." Mecelle, md.990.

Ebu Yusuf'la İmam Muhammed ise Ebu Hanife'nin aksine bir durum belirtmişlerdir. Ebu Yusuf'la İmam Muhammed'e göre hem kişinin şahsi ve ekonomik menfaati düşünülerek hem de amme menfaati düşünülerek, reşit oluncaya kadar sefih olan kişinin hacr altına alınması gerektiğini savunmuşlardır.

Ebu Yusuf'la İmam Muhammed de, sınırlamanın konulması konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. İmam Muhammed'e göre hacr için sefih olan kişinin sefahatinin başlaması yeterlidir. Fakat İmam Muhammed'e göre sefihin hacr altına alınması için hakimın hükmü gerekmektedir.⁵⁴ Akılları zayıf olan kişilerde sınırlama konusunda sefihler gibidir.

Borçluluk veya İflas: Borç kişinin malıyla alakalı değil. Zimmetini ilgilendiren bir durumdur. Bundan dolayı borçlu malını istediği gibi kullanabilir. Malından istediği şekilde tasarrufta bulunabilir. İslam Hukukçularının çoğu bu görüştedir. Kişinin malında tasarrufta bulunduğu süre zarfı içinde borcu malını bazen geçebilir. Fakat tasarruf sahibi olan kişi malını kullanarak, parasını değerlendirerek malını çoğaltabilir. Malını borcundan daha fazla bir duruma getirebilir. İflas halinden bol servetli bir duruma gelebilir.

Ama insanlar birçok konuda olduğu gibi bu konuda da hileye başvurmuşlar. Kendi malları üzerindeki tasarruflarını kötüye kullanmışlardır. Borçlu olan kişilerden bazıları alacaklılarına borçlarını vermemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Göstermiş oldukları çabaları şu şekilde sıralayabiliriz. Mesela mallarını çocuklarına veya hayra vakfetmişler. Güvendikleri akrabalarına veya dostlarına hibe etmişler. Tabi Bunları yapmalarında hiçbir iyi niyet bulunmamaktadır. Amaçları mallarını ellerinden çıkarmaktır ve daha sonra kullanabilecekleri yerlere mallarını intikal ederek, mallarını haksız bir şekilde korumaya çalışmışlardır. Dolayısıyla alacaklıların borçlarını geri alma şansını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Son dönem Fıkıh Alimleri bu durumu ortadan kaldırmak için haksız davranışları engellemek amacıyla eğer bir kişinin borcu malını geçtiyse, bu tür kişiler kısıtlanmasa dahi mallarını alacaklılardan kaçırma amacını engellemek amacıyla yapılan hibe, vakıf, gibi tasarrufları alacaklı izin vermediği müddetçe geçerli

⁵⁴ Karaman, c. 1, s. 250.

sayılmamıştır. Buradan da şu sonucu çıkarmaktayız; borç bazı durumlarda eda ehliyetini ortadan kaldırmakta ve ehliyet arızası haline gelmektedir.

Hanefiler de Hanbeli ve Maliki alimleri gibi bu yolda hüküm vermişlerdir. Osmanlı döneminde de bu doğrultuda hükümler verilmiştir. Kanuni ve İkinci Selim döneminde Şeyhul İslam olan Ebu Suud, zihinsel özürlü olarak bu durumu belirtmiştir.

Ölümlle Sonuçlanan Hastalık (Maradul Mevt):

Maraz: Hastalık; tabiatın bozulmasıdır, bedeni tabi cereyanından alıkoyan bir halettir.⁵⁵

Bu konuyla alakalı iki önemli durum belirtilmiştir.

- a) Hastalığın ekseriyetle ölüme götüren (ölümcül hastalık) neviden olması
- b) Ölümün hastalığa bağlı olarak gerçekleşmesi

Eğer böyle bir kişide, hastalık ciddi ve öleceği kesin gibiyse alacaklıların tasarruflarına zarar vereceği düşüncesiyle böyle bir kişinin yaptığı fiillere bazı sınırlar getirilmiştir.

a) Borçlu olan kişinin borcu servetinden fazlaysa veya servetine denkse her türlü hayrı ve vakıf işlemleri sınırlandırılır. Alacaklılar izin vermediği müddetçe bu tür hayır harcamaları geçersiz sayılır, buna izin verilmez.

Ama eğer borcu malından az ise yaptığı hayırlar artan malının üçte birini geçmemek kaydıyla izin verilebilir. Eğer geçerse, alacaklıların veresinin rızasına bağlı bir şekilde tasarrufta bulunabilir.

b) Borcu yoksa malının üçte birinden fazlasını hayır yolunda kullanamaz. Aynı şekilde veresesine teberruda bulunamaz.⁵⁶ Yani yapmış olduğu bu tür harcamalar veresesinin izni olmadan geçerli olmaz.

⁵⁵ Bilmen, c. 1, s. 231.

⁵⁶ Karaman, c. 1, s. 252.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN HUKUKTA EHLİYET KAVRAMI

2.1. KİŞİNİN EHLİYETİ

2.1.1. Hak Ehliyeti

Öncelikle şahsın tarifini yapmak gerekirse “Hukuk dilinde şahıs haklardan faydalanabilen hak sahibi olabilen varlık demektir.”⁵⁷ Değişik kaynakları incelediğimizde Modern Hukukta hak ehliyetinin tarifinin şu şekilde tanımlandığını görmekteyiz. Hak ehliyeti kişinin bir insan olarak hakları elde etmesi ve borçlanabilme salahiyetine sahip olmasıdır.⁵⁸ Medeni Kanununda, sekizinci maddede bununla ilgili hükümler düzenlenmiştir. Bu maddenin metni şu şekildedir. “Her şahıs medeni haklardan istifade eder. Binaenaleyh kanun dairesinde haklara ve borçlara ehil olmakta herkes müsavidir.” Hak ehliyetinin tanımını buradan çıkarmaktayız. Fakat tanım buradan tam çıkmamakla beraber, tanımdaki haklar ve borçlar kavramından tanımı anlayabilmekteyiz.

Modern Hukukla ilgili kaynaklarda sekizinci maddenin başlığıyla ilgili bazı eleştiriler yapılmıştır. Bununla ilgili başlık şu şekildedir: “1. Medeni haklardan istifade.” Bu İsviçre Medeni Kanununda Fransızca metninde şu şekilde geçmektedir: (capaite de joissance des droit civil); fakat Modern Hukukçular bunun (1. Hak ehliyeti) şeklinde olmasının daha doğru olacağını belirtmişler⁵⁹dir.

Buradaki eleştiriden anladığımız şudur. Başlıkta medeni haklardan istifade kavramı yer almaktadır; bu tanıma uygun olmamaktadır. Çünkü haklardan istifade kavramı yeterli olmamaktadır. Hak ehliyeti sadece haklardan istifade değil hak ve borçlara sahip olabilmedir. Buradan anladığımız vurgulanmaya çalışılan husus salt haklardan yararlanma değil haklara sahip olma bununla birlikte borçlara da sahip olma durumu söz konusudur.

⁵⁷ Hıfzı Veldet, Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, 3. Baskı, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1963, s.167,

⁵⁸ Bülent, Köprülü, **Medeni Hukuk**, Fakülteler matbaası, İstanbul, 1979, s. 186.

⁵⁹ Aydın, Zevkliler, **Medeni Hukuk**, Ankara, 2000, s. 221.

2.1.1.1. Hak Ehliyetinin İçeriği

Yukarıdaki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi hak ehliyeti haklara ve borçlara sahip olabilme yeteneğidir. İnsanlar bir şahsiyet, kendi başlarına bir varlık olmalarıyla yani sadece var olmalarıyla bu hakkı elde etmektedirler. İnsanların bu hakka sahip olmaları için herhangi bir işlem yapmaları gerekmez. Bu yetenek onlara doğuştan hak elde etme ve borçlanma yetkisi vermektedir. Bundan dolayı hak ehliyetine **pasif ehliyet** de denmektedir.⁶⁰

Hak ehliyetinin haklara ve borçlara sahip olma yeteneğidir, tarifinden içeriğin iki yönlü olduğunu anlamaktayız. Bunlardan biri olumlu yönü, diğeri de olumsuz yönüdür. Borçlar altına girebilme haklar ehliyetinin olumsuz (pasif) yönünü oluşturmaktadır. Haklara sahip olma da hak ehliyetinin olumlu (aktif) yönünü oluşturmaktadır. Ama Bunların birbirlerinden ayrılmaları söz konusu değildir. Çünkü burada bu iki farklı yön birbirlerini tamamlayarak hak ehliyetini oluşturmaktadırlar. Bunlardan biri olmadığında hak ehliyeti eksik kalmakta, tanımı tam oluşmamaktadır. Konunun başındaki eleştirilerde belirttiğimiz gibi yanlış bir tanım ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.2. Hak Ehliyetini Oluşturan Genel Özellikler

Hak ehliyetinin genel özelliklerini Medeni Kanunun 8. maddesindeki açıklamadan çıkarıyoruz. Bu açıklamadan da anladığımız gibi hak ehliyetinin iki temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan biri **genellik**, diğeri de **eşitlik** ilkesidir. Medeni Kanundaki bu bölüme baktığımızda (her şahsın) bölümünden genellik, (kanun dairesinde müsavidir) bölümünden de eşitlik ilkesinin bulunduğunu anlamaktayız. İsviçre Medeni Kanununda dolayısıyla bizim kanunumuzda da genellik ve eşitlik ilkesi açık bir şekilde belirtilmiştir. Alman ve Fransız Kanunlarında da bu nitelikler bulunmakla beraber, açık bir şekilde bulunmamaktadır.

Şimdi bu temel nitelikleri inceleyelim.

⁶⁰ Zevkliler, s. 222.

2.1.1.2.1. Genellik

Hak ehliyeti tüm insanların sahip olduğu bir ehliyettir.⁶¹ Genellik ilkesini Medeni Kanunumuzun sekizinci maddesindeki tanımdan çıkarıyoruz. Bu tanım herkesin hak ehliyetine sahip olduğunu belirtmektedir.⁶² Bu tanımdaki “her şahıs medeni haklardan istifade eder” cümlesinden, genellik ilkesi çıkmaktadır. Prof. Dr. Aydın Zevkliler “herkes hak ehliyetine sahiptir” biçiminde yazılabileceğini belirtmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi hak ehliyetinin kazanılması doğuma bağlıdır; doğumla birlikte şahsiyet kazanmaya bağlıdır. Bundan dolayı doğmuş olan var olan herkes doğal olarak hak ehliyetine sahip olmuş olur.

Bu gün bu bize normal görünsede bu prensip uzun bir mücadeleden sonra elde edilmiştir. Eski hukuklarda insanlar arasında farklar gözetilmişti ve herkes haklardan faydalanma ehliyetine sahip değildi köleler hak sahibi olamazdı.⁶³

Bu görüşü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin altıncı maddesi de desteklemektedir. Altıncı maddedeki beyan şu şekildedir. “Herkesin her nerede olursa olsun, hukuki kişiliğinin tanınması hakkı haizdir” biçimin de belirtilmiştir.

2.1.1.2.2. Eşitlik

Hak ehliyeti açısından eşitlik, hukuki alandaki eşitliği ifade eder.⁶⁴ Genellik Maddesinde olduğu gibi eşitlik temel ilkesini de Medeni Kanunun sekizinci maddesinden anlamaktayız. “Kanun dairesinde haklara ve borçlara ehil olmakta herkes müsavidir.” Burada müsavidir kelimesinden eşitlik ilkesini anlamaktayız. Zevkliler yaptığı eleştiride “ kanun dairesinde” deyiminden daha ziyade “hukuk düzeninin sınırları içinde” deyiminin daha iyi olacağını belirtmiştir. Buna gerekçe olarak da özel hukuk açısından eşitlik düşünüldüğünde, yasalarla beraber örf, adet, hukuku ve yargıcın da etkili olduğunu belirtmiştir.⁶⁵

⁶¹ Ergun, Özsunay, **Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu**, Fakülteler matbaası, 4. Baskı, İstanbul, 1979, s. 25.

⁶² Köprülü, s. 188.

⁶³ Zahir, İmre, **Medeni Hukuka giriş**, 3.Baskı, İstanbul, 1980. s. 358.

⁶⁴ Köprülü, s. 189.

⁶⁵ Medeni Kanun, md.1.

Medeni Kanundaki “eşitlik” ilkesine göre hak ehliyetine sahip olabilmesi açısından kişiler arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Bunda ırkın, dilin, dinin, toplumsal kökenin, cinsiyetin, siyasal düşüncenin hiçbir ayırıcı özelliği bulunmamaktadır. Yani herkes haklara ve borçlanmaya sahip olabilir.

Yine İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde birinci madde’de bunu destekleyen bölüm bulunmaktadır. “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar.” İkinci madde de bununla alakalıdır. “herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş, veya herhangi bir diğer fark gözetilmeksizin, iş bu beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilirler.” Bu verdiğimiz iki örnek ve buna benzer eşitlik ilkesine dayalı maddeleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde görmekteyiz.

Yine anayasamızda da buna örnek verilecek maddeler bulunmaktadır. “kişiler kanunlar önünde eşittir.”⁶⁶ Bu madde de eşitlik ilkesine örnek olarak verilebilir.

2.1.1.2.3. Kısıtlayıcı Düzenlemeler

Eşitlik ve genellik ilkesinin hak ehliyetinin temel ilkesi olduğunu belirtmiştik. Adalet ve eşitlik düşüncesi, eşit durumda olmayanlara eşit işlem yapılmasına engeldir.⁶⁷ Ama diğer taraftan Bunlar mutlak bir nitelik taşımamaktadır. Genel manada herkes hak ehliyeti bakımından birbirleriyle eşittir; ama bazı durumlarda hak ehliyeti bakımından insanlar arasında farklı düzenlemelerin olduğunu görmekteyiz. Bu farklılıklara sebep olan birtakım eylemsel, yapısal, sağlık, ve çevresel nedenler vardır.

Ama gerçek manada bu durum içinde bulunan kişilerin hak ehliyeti sınırlandırılmaz ve ortadan kaldırılmaz. Sadece onlar için belirli bir süre ve belirli koşulların gerçekleşmesi adına bazı haklardan istifade edememe durumu söz konusudur.

⁶⁶ TC. Anayasası, md.10.

⁶⁷ Özsunay, s. 26.

Zaten önemli olan, durumları aynı olan, aralarında fark bulunmayan kişilerin eşit olması, aralarında fark bulunmamasıdır. Bundan dolayı aralarında farklılıklar bulunan, değişik yapı ve durumda olanlar için farklı düzenlemelerin olması, onlara farklı muamelelerin uygulanması, onlar için eşitliğin ortadan kalktığı manasına gelmemektedir. Zevkliler, bucher'e dayanarak verdiği bilgide, hukuksal eşitlik olduğunda hiçbir zaman mutlak eşitliğin olmayacağını, hukuksal eşitliğin göreceli bir eşitlik olduğunu, bundan dolayı da eşitlikten söz edildiğinde benzer durumlarda olan kişilerden söz edilebileceğini bunun dışındaki kişilerin farklı durumda olduklarını belirtmiştir.

Anayasamızın sekizinci maddesi de bu bilgileri destekler niteliktedir. Orada hukuk düzeninin sınırları içerisinde (kanunlar dairesinde) kişilerin eşitliğinden söz edilmektedir. Bu Madde de hukuk düzeninden bahsetmektedir. Demek ki hukuk düzeninde olmayan, farklı durumları olanlar için farklı uygulama ve düzenin getirileceği kabul edilmiş ve belirtilmiş durumdadır.

Şimdi bu farklılıkları inceleyelim

1. Yaş Nedeninden Kaynaklanan Farklılıklar

Asıl itibariyle yaş göz önüne alınmadan, herkes hak elde etme ve borçlanma hususunda birbiriyle eşittir. Ama bununla beraber durumunun getirdiği şartlardan dolayı belli bir yaşa gelmemiş olanlar, bazı işlemleri yapamazlar. Bu işlemlerden ortaya çıkacak hak ve borçlara da sahip olamazlar. Mesela 6 yaşındaki bir çocuk hakları kullanma ehliyetine sahip değildir. Bir hukuki muamele ya da sözleşme yapamaz.⁶⁸

a. Evlenme Ehliyetindeki Farklılıklar

Bununla ilgili durum Medeni Kanununun 88. maddesinde belirtilmiştir. Medeni kanunumuzda bazı hakların elde dileyebilmesi için belli bir yaşa gelmek şart koşulmuştur.⁶⁹ Buna göre evlenecek erkeğin 17, bayanın ise 15 yaşını bitirmiş olması

⁶⁸ İmre, s. 360.

⁶⁹ Köprülü, s. 190.

gerekmektedir.⁷⁰ Yine bu maddenin ikinci fıkrası gereği, olağan dışı bir durum olduğunda yargıcın izni dahilinde erkeğin 15, bayanın 14 yaşını bitirmiş olması gerekmektedir. Burada iki yönden farklılığın olduğunu görmekteyiz, Bunlar yaş ayrımı ve cinsiyet farklılığı şeklinde gözükmektedir. Belli yaşa gelmeyen kişi evlenememekte ve kadınla erkeğin evlenme yaşlarında farklılıklar bulunmaktadır.

b. Evlat Edinmedeki Farklılıklar

Bununla ilgili durum Medeni Kanununun 253. maddesinde belirlenmiştir. Burada belirtilen şarta göre sadece otuz beş yaşını geçmiş ama ona rağmen evlat sahibi olamamış kişiler bir başkasını evlat edinebilirler, otuz beş yaşına ulaşmayanlar evlat edinme hakkına sahip değildirler.⁷¹

c. Yargısal Erginlik (Kazai Rüşt) Hakkını Talep Edebilmedeki Farklılıklar

Bu farklılık da Medeni Kanunumuzun 12. maddesinde işlenmiştir. Bu Maddeye göre on beş yaşını dolduranlar, yargıçtan rüştüne dair karar vermesini isteyebilirler. Eğer bu yaşa ulaşmamışsa bu konuda bir hak talebinde bulunamazlar.

d. Dinini Özgürce Seçebilme Açısından Farklılıklar

Dini özgürlükle ilgili bölüm Medeni Kanunumuzun 266. maddesinde belirlenmiştir. Çocuğun dinsel eğitimini anne babası verebilmektedir. Çocuk dinsel eğitimini seçimini ancak rüşte erdikten sonra özgürce seçebilme, eğitim hakkını alabilme durumuna gelmektedir. Eğer ergin değilse bu hakkı elde edemezler.

e. Vasi Olabilmedeki Farklılıklar

Vasi olmakla ilgili bölüm, Medeni Kanunumuzun 363. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre kişi 18 yaşını doldurması gerekir.⁷² Yine bunda da bir kişinin vasi olabilmesi için rüşt çağına gelmiş olması gerekmektedir. Eğer bir kişi bu döneme gelmemişse bu hakka sahip olamaz.

⁷⁰ Özsunay, s. 26.

⁷¹ Zevkliler, s. 266.

⁷² Köprülü, s. 191.

f.Vesayet Altındaki Kişinin Vasinin İşlemine Katılabilmesi Hususundaki Farklıklar

Vesayet altındaki kişinin söz sahibi olabilmesi için öncelikle mümeyyiz olmalı ve on altı yaşını doldurmuş olmalıdır. Eğer bu şartları taşıyorsa, malların tasarrufuyla ilgili konularda küçüğe de danışılır.

Yine aynı şekilde on altı yaşını doldurmuş olan küçüğün mallarıyla ilgili bir durumda vasi hesap verirken küçükte orda bulundurulur.⁷³

g. Yasak İşlemleri Yapabilmedeki Farklılıklar

Bununla ilgili bilgiler Medeni Kanunumuzun 392. maddesinde belirtilmiştir. Yasak işlemler denilince anladığımız konular bağışlama, vakıf kurma, kefil olma gibi konulardır. Yine bir kişinin bu işlemleri yapabilmesi için rüşt sahibi olması gerekmektedir. Eğer rüşt çağına gelmemişse bu konuda ne kendileri ne de hukuki temsilcileri herhangi bir işlem yapamazlar.

h. Ölüme Bağlı Tasarruf İşlemleri Yapabilmedeki Farklılıklar

Ölüme bağlı tasarruf işlemlerinde iki farklı işlem bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi vasiyettir. Vasiyet işleminin yapılabilmesi için kişinin mümeyyiz olması, on beş yaşını doldurmuş olması gerekmektedir.⁷⁴Bununla ilgili diğer bir hususta miras sözleşmesi yapmaktır. Bir kişinin miras sözleşmesi yapabilmesi için reşit olması gerekmektedir.⁷⁵ Bu yaşları tamamlamadan kişiler belirtilen işlemleri yapamamaktadır.

i.Dernek Kurabilme ve Derneğe Üye Olabilmedeki Farklılıklar

Bir kişinin derneğin kurucu üyesi olabilmesi için on sekiz yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Yine aynı şekilde bir kişinin derneğe üye olabilmesi için on

⁷³ MK. 454.

⁷⁴ MK. 502.

⁷⁵ MK. 503.

sekiz yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Eğer bu yaşı tamamlamamışsa bununla ilgili işlemleri yapamamaktadırlar.⁷⁶

2. Cinsiyetten Kaynaklanan Farklılıklar

Genel manada hak ehliyetinde cinsiyet farkı gözetilmemekte, kadınla erkek aynı konumda olmaktadır. Ama diğer taraftan bazı uygulamalarda kadınlarla erkeklere farklı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamaların bazılarında kadınlar bazılarında da erkekler daha avantajlı hale gelmiştir.

a. Kadınların Daha Avantajlı Olduğu Durumlar

Evlenme yaşları incelendiğinde kadınların erkeklere göre daha avantajlı olduğunu görmekteyiz. Kadınlar, erkeklere göre daha erken yaşlarda evlenebilmektedir.⁷⁷Yine aynı şekilde vasiliği yüklenme konusunda da kadınların, erkeklere göre daha avantajlı olduğunu görmekteyiz. Erkekler vasiliği yüklenmekle, yükümlü olduğu halde kadınların böyle bir yükümlülük alma mecburiyeti bulunmamaktadır.⁷⁸

b. Erkeklerin Daha Avantajlı Olduğu Durumlar

Eğer herhangi bir kusuru yoksa, bir kadınla bir erkek boşandığında, erkek daha avantajlı gözükmektedir. Bir erkek boşanması durumunda herhangi bir arıza bulunmadığı takdirde evlenmesinde her hangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ama boşanma durumunda kadında herhangi bir arıza bulunmasa dahi nesep karışıklığı olmaması için üç yüz günlük evlenme yasağı bulunmaktadır.⁷⁹Evlilik sonrasında seçilecek mekanı belirleme hakkı erkeğe verilmiştir.⁸⁰Kadınla erkeğin evliliğinde kadın, kocasının soyadını almak durumundadır.⁸¹Erkeğin nesebi reddetme hakkı bulunduğu halde, kadının böyle bir hakkı bulunmamaktadır.⁸²Bu tür avantajlar ve buna benzer durumlar Medeni Kanunumuzda bulunmaktadır. Görüldüğü gibi

⁷⁶ Dernekler K. 4-16.

⁷⁷ MK. 124.

⁷⁸ MK. 416.

⁷⁹ MK. 132.

⁸⁰ MK. 21/1.

⁸¹ MK. 187.

⁸² MK. 286.

kadınların da erkeklerin de avantajlı olduğu durumlar bulunmakla beraber erkeklerin avantajlı olduğu durumların daha fazla olduğunu görmekteyiz.

3. Nesepten Kaynaklanan Farklılıklar

Anayasamızın Medeni Kanununda nesepten kaynaklanan farklılıklar da bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Medeni Kanunumuzun 253. ve 443. maddesini verebiliriz.

4. Sağlık Durumundan Kaynaklanan Farklılıklar

Sağlığa dayanan farklar Medeni Kanunumuzun 89. maddesinde bulunmaktadır. Bu Maddenin ikinci fıkrasına göre akıl hastası olanların evlenmesine izin verilmemiştir. Bu da bize sağlıklılarla, akıl hastalarının evlenme yönünden farklılıklarını göstermektedir.

5. Onur ve Saygılıktan Kaynaklanan Farklılıklar

Toplum içerisinde en çok değer verilen hususların başında şeref ve haysiyet gelmektedir. Bundan dolayı saygınlık ahlaki değerler açısından, hak ehliyeti durumundan farklılıklar bulunmaktadır.

Yaşamını kötü sürdüren, uygunsuz yaşayan kişiler vasi olamazlar.⁸³

Hapis cezası almış olan ve bu cezası beş yıldan fazla olan kişiler, velayet haklarını kullanamazlar ve aynı şekilde evlilikte evin reisi olarak kendisine verilen haklar elinden alınır ve bu hakları kullanamazlar.⁸⁴

Eşler boşandıktan sonra, kadına verilen nafaka ve tazminat gibi mallar, eğer kadın etik olmayan bir hayat sürmeye başlarsa, kendisine verilmez bu hakları kaybetmiş olur.⁸⁵

⁸³ MK. 418.

⁸⁴ TCK.33/2

⁸⁵ MK. 173.

6. Yabancılıktan Kaynaklanan Farklar

Genel manada Türkiye’de yaşayan Türklerle yabancı olanlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Fakat Köy Kanunu, Askeri Memnu Mıntıklar Kanunu gibi kanunlara göre yabancılar bu bölgelerde gayrimenkul mallar satın alamazlar.

Yukarıda belirttiğimiz maddeler Anayasamızda bulunan farklılıkları göstermektedir. Konunun başında da belirttiğimiz gibi bu farklı uygulamalar farklılıklara göre uygulanmakta, dolayısıyla genelliğe ve eşitliğe her hangi bir zarar vermemektedir. Tam aksine bu farklı uygulamalar olmadığı takdirde, adaletsizlik ve eşitsizlik ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Eylem Ehliyeti

Medeni kanunumuz eylem ehliyetini “Medeni hakları kullanma” hakların kullanılması ehliyeti deyiimiyle belirtilmektedir.⁸⁶

2.1.2.1. Eylem Ehliyeti Kavramının İncelenmesi Ve Eylem Ehliyetinin Hak Ehliyetinden Farklılıkları

Bir kişinin lehine olan hakları ile aleyhine olan borçları kişinin kendi eylemleriyle elde etmesine eylem ehliyeti denir.⁸⁷ Bu ehliyet çeşidi Medeni Kanununun dokuzuncu maddesinde düzenlenmiştir. Dokuzuncu maddede şu şekilde bir ibare bulunmaktadır. “Medeni hakları kullanmaya salahiyyetar olan kimse, iktisaba da, iltizama da ehildir.”Bu açıklamada gördüğümüz kadarıyla hak ehliyetine daha yakın bir anlatım ifadesi bulunmaktadır. Bundan dolayı bu açıklamaya bakarak hak ehliyetiyle eylem ehliyeti arasındaki farkı tam anlamıyla anlayamamaktayız. Çünkü bir kişi eylem ehliyetini kullanmadan da hak ehliyetini kullanarak, hak ehliyetinin açıklamasında olduğu gibi hakları ve borçlanmayı elde edebilir. Bu eylemi yasal temsilcisi aracılığıyla da yerine getirebilir. Eylem ehliyeti ise kişinin doğrudan kendi fiilini gerektirmektedir. Kişi hakları ve borçları kendi eylemleriyle elde etmelidir. Fiil ehliyeti hak ehliyetinden farklıdır. Hak ehliyetine herkes sahipken

⁸⁶ Köprülü, s. 196.

⁸⁷ Adnan, Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, 7. Baskı, Ankara, 2001, s. 112.

fiil ehliyeti bakımından durum böyle değildir. Fiil ehliyetine kanunen uygun olan kişiler haizdir.⁸⁸

Bundan dolayı Türk Hukuk sistemindeki eylem ehliyetinin tarifi eleştirilmekte, şahısların bizzat kendi eylemleriyle yerine getirilmesi şeklinde bir ibarenin olması gerektiğini savunulmaktadır. Buna gerekçe olarak da herkesin aynı eylem ehliyetine sahip olmadığı, bazı sınırlı kişilerin bu eylemde bulunmadan da temsilcileri aracılığıyla haklara ve borçlanmaya ehil olabileceğini, bundan dolayı bu farkı belirtmek için kişinin kendisinin borçlanmaya, hak elde etmeye salahiyeti şeklinde belirtilmedi, şeklinde eleştiriler getirilmiştir.

Medeni Kanunumuzun dokuzuncu maddesine başka bir eleştiri daha getirilmiştir. Bu eleştiri “medeni hakların kullanılması” ibaresine getirilmiştir. Bu ibarenin yanlışlığına dikkat çekilmiştir. Çünkü eylem ehliyeti yalnız hakların kullanılması değil, bunun yanında kişinin hukuki işlemleri yapabilmesi, borç edinebilmesi, yaptığı faaliyetlerden sorumlu olabilmesi ve dava yeteneklerini de içermektedir. Tanım ve içerik bu şekilde olunca Medeni Kanunumuzdaki başlığa, eksik olduğuna dair eleştiri gelmektedir.

Aydın Zevkliler, eylem ehliyetinin tanımında geçen “kendi eylemleriyle” ibaresini geniş manada anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kişinin hak elde etmesi, borçlanabilmesi, olumlu ve olumsuz manadaki fiilleri, hukuka uygun olan ya da olmayan eylemleri bu tanımın içine girmektedir.

Bu incelemelerimizin sonucunda şöyle bir yargıya varmaktayız. Eylem ehliyeti olumlu (aktif) bir ehliyettir. Hak ehliyeti ise olumsuz (pasif) bir ehliyettir. Yani eylem ehliyeti bir kişinin eylemde bulunarak hak elde etmesi ve borçlanabilmesidir. Bilindiği gibi hak ehliyeti doğumla, var olmakla kazanılmaktadır; fakat eylem ehliyeti böyle değildir, yani doğumla kazanılmaz. Bu ehliyetle doğumla beraber kişiliğin şahsiyet kavramının da olması gerekmektedir. Bununla beraber akıl sahibi olmak, psikolojik yeterlilik, bedensel olgunluğa ulaşmış olması gerekmektedir. Bir başka deyişle kişi sezgin ve reşit olmalı ve mahcur (kısıtlı) olmamalıdır.⁸⁹ Ama her

⁸⁸ Turgut, Akıntürk, **Medeni Hukuk**, 10. Baskı, Beta yayın evi, İstanbul, 2004, s. 118.

⁸⁹ Güriz, s. 112.

insanın yukarıda saydığımız olgunluğa aynı anda ulaşması, eşit bir şekilde bu mertebeye gelmesi mümkün değildir. Bundan dolayı eylem ehliyetinde, hak ehliyetinde olduğu gibi herkesin doğumla beraber kazandıkları hak yoktur. Herkes doğumla beraber bu hakkı kazanmadığından dolayı hak ehliyetindeki eşitlik ilkesi, eylem ehliyetinde bulunmamaktadır.

Eylem ehliyetinin oluşabilmesi için bulunması gereken şartları önceki paragrafta belirtmiştik. İnsanlar bu şartları kazandıkça belirli seviyeler kazanmakta, bu psikolojik ve doğal seviyelerine göre sınıflara ayrılmaktadırlar. İnsanların bu sınıflarına göre eylem ehliyetinin varlığından, yokluğundan ya da sınırından söz edilebilir ve ehliyet derecesi hakkında bilgi verilebilir.

Bir kişi doğumla beraber kişiliğini elde etmiş olmaktadır. Ama kişilik, eylem ehliyetinin yeterli sebebi değildir; yani kişilik sahibi olan herkes eylem ehliyetini elde etmiş olmaz; fakat hak ehliyetinde kişiliğin var olması yetmektedir.

2.1.2.2. Eylem Ehliyetinin Niteliği

Eylem ehliyeti emredici yasayla düzenlenmiştir. Sözleşmeyle ortadan kaldırılamamaktır. Eylem ehliyetinde kişinin hukuksal etkinliği ortadan kalkacak şekilde kısıtlanamaz. Fakat eylem ehliyetinde çeşitli sınıfların bulunduğunu belirtmiştik. Bu sınıflara göre yasayla getirilen bazı kısıtlamalar bulunmaktadır.

Kişiler sözleşmeyle bazı hakları elde edemeyebilir. Yine kişiler hatalı olmasa da bazı fiillerin sonuçlarından sorumlu hale gelebilir. Bu tür sonuçlar eylem ehliyetini ortadan kaldırdığı veya kısıtladığı manasına gelmemektedir.

Yukarıdaki paragrafta bahsettiğimiz durumlar eylem ehliyetini kısıtlamadığı ya da ortadan kaldırmadığı müddetçe yapılan işlem geçerliliğini kaybetmemektedir.⁹⁰Eylem ehliyeti kişiliğin olmazsa olmazlarından. Bununla ilgili Medeni Kanunumuzun 23. maddesinin birinci fıkrasında, bir bölüm bulunmaktadır. “kimse, medeni haklardan ve onları kullanmaktan kısmen de olsa feragat edemez.”

⁹⁰ MK. 23.

Özetle belirtmek gerekirse hem eylem ehliyeti hem de hak ehliyeti ortadan kaldırılamaz ve insanların hukuksal faaliyetlerini engelleyecek derecede kısıtlanamayan bir özellik taşımaktadır.

2.1.2.3. Eylem Ehliyetinin Kapsamı

Eylem ehliyetinin kapsamını incelediğimizde, geniş kapsamlı bir ehliyet olduğunu görürüz. İnsanlar hak elde etme ve borçlanma husun da çeşitli gereksinimler elde etmektedir. Bu gereksinimleri yerine getirebilmek için değişik hukuki işlemlerde bulunmaktadırlar. Bu hukuki işlemleri yerine getirme girişimlerinin tümü eylem ehliyetinin kapsamına girmektedir. Fiil ehliyeti sadece şahısların hususi hukuka giren hak ve borçları kendi fiilleriyle kendi lehlerine veya aleyhlerine olarak ihdas edebilme ehliyetidir.⁹¹

Özel hukuka dair tüm işlemler ve bu hukuki işlemleri yerine getirme ve yerine getirdiği bu hukuki işlemlerin sonucundan mesul olma durumlarının hepsi, eylem ehliyetinin kapsamına girmektedir. Diğer taraftan bazı işlemler hukuki sayılmadığı halde hukuki sonuçlar doğurmaktadır. Kişinin, hukuka uygun bir şekilde ortaya koyduğu beyanatlari için de, eylem ehliyeti gerekmektedir.

Şimdi eylem ehliyetinin içine giren bu ehliyetleri inceleyelim.

2.1.2.3.1. Hukuki İşlem Ehliyeti

İnsanların hukuki sonuçlar doğuracak şekilde yaptıkları açıklamalara hukuki işlemler diyebiliriz. Bir başka deyişle hukuki muamele ehliyeti şahısların bizzat hukuki muameleler yapabilme ehliyetidir.⁹² Bir kimsenin hukuki işlemler yapabilme, hukuki işlemlerle kendi lehine haklar ve aleyhine borçlar yaratabilme iktidaridir.⁹³ Bunlar çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan bir tanesi mal varlığıyla ilgili olanlardır. Bu da borçlandırıcı ve kazandırıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Bunun dışında, mal varlığıyla ilgili olmayan hukuki işlemlerde bulunmaktadır. Buna örnek olarak “evlenmeyi” verebiliriz.

⁹¹ Jale G., Akipek, **Türk Medeni Hukuku**, Başnur Matbaası, Ankara, ty, c. 1, s. 50.

⁹² Akipek, s. 51.

⁹³ Akıntürk, s. 125.

a. Borçlandırıcı İşlem Yapma Ehliyeti (Taahhüt)

Sözleşme yapma ehliyeti olarak da isimlendirilir. Mal varlığını azaltan bir hukuki işlemdir, ya da kişinin borcunu çoğaltan, borçlandıran bir hukuki işlemdir. Kişinin malına pozitif yönde değil, negatif yönde bir etki yapmaktadır. Bu şekilde kişinin borçlanma altına sokan işlemleri yapabilmesi için eylem ehliyeti gerekmektedir. Bununla ilgili Medeni Kanunumuzda “medeni hakları kullanmaya salahiyyet olan iktisaba da (kazanma) iltizama da (borçlanma) ehildir.” Şeklinde bir bölüm bulunmaktadır.

Hukuki işlemlerde eylem ehliyeti bulunduğu sürece yapılan bu işlemler geçerli olmaktadır ve borçlar meydana getirmeye elverişlidir. Bundan dolayı yapılan işlemde eylem ehliyeti muhakkak bulunmalı ya da hukuki temsilci aracılığıyla işlemin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Hukuki işlem ehliyeti dediğimizde sadece borç doğurucu işlemler şeklinde anlamamalıyız. Bu borçları meydana getirmekle beraber, borçların içeriğini değiştirme, ortadan kaldırma gibi işlemler de bu bölüme girmektedir.

b. Kazandırıcı İşlemler Yapma Ehliyeti (Tasarruf)

Tasarruf ehliyeti şahsın kendi fiilleriyle doğrudan doğruya hakları üzerinde tesirler icra edebilme hususunda sahip olduğu iktidardır.⁹⁴Bu işlemler yapıldığında mal varlığı aktif yönde etkilenir. Öncelikle borçlandırıcı bir işleme girilir ve daha sonra bu işlemle medyana gelen borç giderilir. Malvarlığından bir şeyler vermek suretiyle, malvarlığının aktif pozisyonundan bir şeyler eksilmesi sonucunda gerçekleşir. Kişinin hakları üzerinde etkiler meydana getirebilen işlemlerden oluşmaktadır.

Bunun içine hakkı yaratan, içeriğini değiştiren ve ortadan kaldıran işlemler girmektedir. Yine aynı şekilde kişinin bu işlemleri yapabilmesi için o kişide eylem ehliyetinin bulunması gerekmektedir.

⁹⁴ Akipek, s. 52.

Burada karıştırılmaması gereken bir husus bulunmaktadır. Tasarruf yetkisiyle, kazandırıcı tasarruf işlemlerini karıştırmamak gerekmektedir. Çünkü bir kişide kazandırıcı tasarruf işlemi ehliyeti, yani eylem ehliyeti bulunduğu halde, tasarruf ehliyeti bulunmayabilmektedir. Bunların ikisini de aynı kabul etmek doğru olmaz. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, bir kişi erginliğe ulaşmışsa hiçbir engeli bulunmadığı halde tasarruf işlemi yapma ehliyetine sahip olabilir; ama diğer taraftan bu kişi iflas etmiş olabilir ve bu kişinin mal varlığı olmadığından dolayı malları üzerinde işlem yapamaz, yani tasarruf yetkisi bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde bir kişinin eylem ehliyeti bulunduğu halde, başkasının malları üzerinde doğal olarak tasarruf hakkı bulunmamaktadır. Örnekleri çoğaltabiliriz, bir kişinin malları bulunduğu halde eğer malları hacizliyse, yine aynı şekilde malları üzerinde tasarruf hakkı bulunmamaktadır.

Diğer taraftan tam tersi de meydana gelebilmektedir. Bir kişinin tasarruf işlemi yapma ehliyeti bulunmadığı halde tasarruf yetkisi bulunabilmektedir. Mesela küçükler ve kısıtlı olanlar başkası tarafından kendisine verilen yetkiyle o kişi adına değişik işlemleri yapabilirler.

c. Parasal Niteliği Olmayan Hukuki İşlemleri Yapabilme Ehliyeti

Eylem ehliyeti sadece kazandırıcı ve borçlandırıcı işlemler yapma ehliyetinden ibaret değildir. Borçlandırıcı ve kazandırıcı işlemler dışında, hukuki işlemleri yapabilmek için de kişinin eylem ehliyetine ihtiyacı vardır. Bunlar daha çok aile hukuku işlemlerinde olmaktadır. Evlenme,⁹⁵ nişanlanma,⁹⁶ nesebin reddi,⁹⁷ evlat edinme⁹⁸ vb konular buna örnek olarak verilebilir.

d. Dava Ehliyeti

Dava ehliyeti hukuki işlemlerden bir tanesidir. Dava ehliyeti de eylem ehliyetinin kapsamına girmektedir. Eylem ehliyeti sayesinde meydana getirilen dava ehliyeti bir dava sürecinde davalı veya davacı olarak usul işlemleri yapma ehliyetidir. Bir kişinin hakkını araması, hakkını savunması davalı veya davacı olarak işlemlerde

⁹⁵ MK. 124.

⁹⁶ MK. 118.

⁹⁷ MK. 286.

⁹⁸ MK. 305.

bulunması hukuki sonucu olan irade beyanı olduğu için hukuki işlem sayılmaktadır. Bunları yapabilmek için de eylem ehliyetinin bulunması gerekmektedir.

2.1.2.3.2. Hukuka Aykırı Eylemlerden Sorumlu Olma Ehliyeti

Eylem ehliyeti dediğimizde sadece hukuki işlem ehliyetini düşünemeyiz. Bunun yanında insanların hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu olma ehliyeti de bu alanda değerlendirilmektedir. Bu ehliyetten anladığımız kişinin haksız bir eylemde bulunarak başkasına zarar vermesi ve bundan sorumlu tutulmasıdır.

2.1.2.4. Eylem Ehliyetinin Koşulları

Önceden de belirttiğimiz gibi insanların tabiatı gereği biyolojik ve psikolojik gelişimleri aynı değildir. Bundan dolayı kanunlar konulurken, eylem ehliyetinin olabilmesi için belli şartlar konulmuştur. Eğer insanlar bu şartlara sahipse eylem ehliyetine sahip olabilmektedir.

Bununla ilgili düzenlemeler Medeni Kanunumuzun 10. maddesinde yer almaktadır. Burada belirtilen şartların başında ergin olmak ve sezgin (temyiz gücü) olmak gelmektedir. Şartlar sadece bundan ibaret değildir, bununla birlikte Medeni Kanunumuzun 14. maddesini incelediğimizde üçüncü madde de ortaya çıkmaktadır. Bu üçüncü madde de sınırlı olmamaktadır. Bu manayı “ mümeyyiz olmayan ile küçükler ve mahcurlar medeni hakları kullanma salahiyetinden mahrumdurlar.” maddesinden çıkarmaktayız.

Yukarıdaki maddeleri incelediğimizde ilk ikisinin olumlu, üçüncüsünün olumsuz olduğunu görmekteyiz. İlk ikisi kişide bulunması gereken, üçüncüsü de bulunmaması gereken bir durumdur.

Bunu başka bir şekilde de sınıflandırabiliriz. Bunlar doğal koşullar ve hukuksal koşullar şeklinde sınıflandırılır. Sezgin olma doğal koşul, ergin olma ve kısıtlı olmama hukuksal koşullar sınıfına girmektedir. Bu ayrımlar tutarlı olmadığı şeklinde eleştiriler olduğu için olumlu ve olumsuz koşullar şeklindeki sınıflamayı hukukçular daha uygun görmüşlerdir.

2.1.2.4.1. Olumlu Koşullar

Olumlu şartlar, fiil ehliyetine sahip olabilmek için gerçek kişide bulunması gerekli şartlardır. Bunlar da ayırt etme gücüne sahip olmak ve ergin olmaktır.⁹⁹

1. Sezginlik (Temyiz Kudreti)

Kişinin eylemlerinin neden ve sonuçlarının oluşturduğu sorumluluğu anlayabilme değerlendirebilme yeteneğidir.¹⁰⁰Eylem ehliyetinin en önemli koşulu sezginliktir. Çünkü sezginlik olmadığı sürece kural olarak eylem ehliyeti de gerçekleşmez. Bu şart olmadığı takdirde kişinin işlemleri geçersiz sayılmaktadır. Hukuka aykırı eylemlerinden de sorumlu olmamaktadır. Eğer bir kişide sezginlik varsa diğer koşullar bulunmasa bile eksikte olsa eylem ehliyetine sahip olabilir. Bu tabir ilk defa isviçre kanununda dolayısıyla bizim kanunumuzda da yer almıştır.

Sezginlikle ilgili bölüm Medeni Kanunumuzun 13 maddesinde bulunmakla beraber bu Maddeyle ilgili eleştiriler bulunmaktadır. Eleştirilen Madde şu şekildedir: “Yaşının küçüklüğü sebebiyle yahut akıl hastalığı veya akıl zayıflığı veya sarhoşluk ve bunlara benzer sebeplerden biriyle makul surette hareket etmek, iktidarından mahrum olmayan her şahıs, kanunu medenice mümeyyizdir.” Burada eleştirilen bölüm, makul bir şekilde hareket etme, cümlesidir.

Bu cümle sezginliği anlatmak için yetersizdir. Temyiz kudreti tabii bir mefhumdur. Şahıstaki muayyen bir psikolojik olgunluğu gösterir.¹⁰¹ Çünkü makul davranmayı düşündüğümüzde sezgin olan kişilerin makul davranmadığını da görebilmekteyiz. Mesela yetişkin olduğu halde insanları öldürme riski varken, kırmızı ışıkta geçtiğini görebilmekteyiz. İkinci üçüncü kattan insanlara zarar vermek ve eğlenmek amacıyla aşağıya tüküren insanların olduğunu, yine aynı şekilde sevinçli anlarında insanlara zarar vermek pahasına da olsa çılginca hareketler yapılabildiğini görmekteyiz. Görüldüğü gibi sezgin olanlarda makul olmayan işler yapmaktadırlar. Diğer taraftan sezgin olmayan kişilerin makul işler yapabildiğini

⁹⁹ Akıntürk, s. 119.

¹⁰⁰ Köprülü, s. 198.

¹⁰¹ Akipek, s. 54.

görmekteyiz. Mesela sezgin olmadığı halde dışarıda kendisinin durumunu bilmeyenler tarafından normalmiş gibi hareketleri olan insanlar olabilmektedir.

Yukarıda yapılan eleştirilerden dolayı insanların yaptığı eylemlerin psikolojik açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. İnsanların davranışları da üç aşamadan geçmektedir. Bunlar yargı, karar verme ve gerçekleştirilmedir.

Sezginliğin tanımını psikolojik yönden incelemek gayet normaldir. Çünkü sezginlik insanın psikolojik durumuyla alakalı bir konudur. Bundan dolayı sezginlik psikiyatri alanıyla incelenebilmektedir. Diğer taraftan sezginlik kavramı, kişiden kişiye değişmektedir. Çünkü insanların eğitimi çevresel yapıları, psikolojik gelişimleri, toplumsal yönden olanakları aynı olmamaktadır. Bundan dolayı da insanların sezginliğiyle ilgili seviyeleri aynı olmamaktadır. Çünkü metropolde yaşayan bir kişiyle, kırsal kesimde yaşayan bir kişinin gelişiminin aynı olması mümkün değildir. Her şeyden önce eğitim olanaklarını düşündüğümüzde metropoldeki eğitim olanakları olarak bir çocuğun gelişimi, kırsal alandaki bir çocuktan çok farklıdır. Bundan dolayı insanların sezginliğinin incelendiğinde bu faktörlerinde göz önüne alınması gerekmektedir.

Sezginlik kişiden kişiye, toplumdan topluma değiştiği gibi, aynı kişi üzerinde zaman zaman değişiklik gösterebilmektedir. Mesela sezgin olan bir kimse, psikolojik problemler yaşadığında veya akli dengesini etkileyen Maddeler aldığı anda sezginliğini kaybedebilir. Bundan dolayı bir kişinin eylemini incelerken, o kişinin toplumsal, kültürel yapısını incelerken, aynı zamanda o kişinin içinde bulunduğu psikolojik durumun da iyi incelenmesi gerekmektedir.

a. Sezginliği Ortadan Kaldıran Sebepler

Bir kişinin sezgin olup olmadığını kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Bunun sebebi sezginlik kavramının objektif bir şekilde değerlendirilememesidir. Medeni Kanununun 13. maddesinde sezginlikle ilgili

durumlar belirtilmesine rağmen kesin çizgilerle belirtilmemiştir.¹⁰² Çünkü yasaya göre sezgin sayılan bir kişi psikolojik durumuna göre sezgin sayılmayabilir.

Yasada belirtilen durumlar (küçüklük, sarhoşluk, akıl hastalığı) sezginliği engelleyen durumlar için yeterli olmamaktadır. Zaten anayasadaki madde de geçen, bu ve buna benzer sebeplerden dolayı, cümlesinden de bu maddelerle sınırlı olmadığını anlamaktayız.

Diğer taraftan bu sınırı genişletmek doğru olmaz. Buna benzer durumlar derken gerçekten kişinin algılamasını, iradesini, yaptığı olayın sonunu önceden kestiremeyecek derecede önemli olması gerekmektedir. Bundan dolayı sevgi, nefret gibi duygusal durumları bu kavramın içine sokmak doğru olmamaktadır.

Şimdi sezginliği ortadan kaldıran durumları başlıklar halinde inceleyelim.

aa. Yaş Küçüklüğü (sığar)

Sezginliği ortadan kaldıran sebeplerin başında “yaş küçüklüğü” gelmektedir.¹⁰³ Bu durum hayatın doğal getirilerinden bir tanesidir. Küçüklükten dolayı deneyimsizliğin getirisinin hukuka yansımalarıdır. Çünkü yeni doğan bir bebekte algı, irade, değerlendirme yetileri yoktur. Biraz gelişmişse, kısıtlı bir şekilde vardır. Çocuk çok küçük yaşlardan iken tamamiyle temyiz kudretinden mahrumdur.¹⁰⁴ Çocuk ancak belli bir yaşa geldikten sonra bu yetileri kazanabilmektedir.

Halk içinde bile çocukların yaptığı bazı davranışlar onların yaşı yeterli olmadığı için yani sezgin olmadığından dolayı mazur görülmektedir. Burada çocuk yaptığı davranışlarda, söylediği sözlerde sonucu göremediği için hatalı davranmış olabilirler.

¹⁰² Akipek, s. 58.

¹⁰³ MK. 13.

¹⁰⁴ Akipek, s. 58.

Medeni Kanunumuzda sezginliğin yaş sınırıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.¹⁰⁵ Fakat diğer Avrupa ülkelerinde, sezginliğin alt sınırı yedi yaşından başlayıp, on beş yaşını bulan ülkeler bulunmaktadır.

Bu konuda İsviçre'nin, dolayısıyla Türkiye'nin Medeni Kanunu daha tutarlıdır. Çünkü sezginlikte psikolojik durumlar önemli olduğu için belirli bir yaşın olması tutarlı olmamaktadır.

Medeni Kanunumuzda kişinin erginliğe ulaşmayla ilgili kesin bir hükmün olmadığını belirtmiştik. Bu şekilde olması hayatın gerçekleriyle daha iyi uyuşmaktadır. Her olayda ayrı ayrı kişinin içinde bulunduğu durumu inceleyerek sezginliğin olup olmadığını incelemek daha doğru olur.

Herkesin, farklı zamanlarda erginliğe ulaşmadan önce sezginliğe ulaştığı bir dönem bulunmaktadır. Medeni Kanunumuza göre 18 yaşını doldurmamış kişiler küçük olarak adlandırılır. Fakat daha önce belirttiğimiz gibi herkesin sezginlik yaşı değişik olduğundan 18 yaşını doldurmamış kişilerde sezgin olabilir. Bu nedenle küçüklerden, sezgin olan, kısıtlıda olsa eylem yetenekleri bulunmaktadır. Fakat hem küçüklerden, sezgin olan, kısıtlıda olsa eylem yetenekleri bulunmaktadır. Fakat hem küçük hem de sezgin değilse, eylem yeteneğine sahip değildir. Yaptığı hukuki işlemler geçerli sayılmaz ve hukuka uygun olmayan işlerinin sonucundan da sorumlu değildir. Bu şekilde bir ayırımın yapılması mecburidir; çünkü bu yöntemle çocuğun eylem ehliyetinin hiç olmadığını veya sınırlı bir şekilde olduğunu ortaya koymuş oluruz.

ab. Akıl Hastalığı

Medeni Kanunumuzun 13. maddesinde küçüklükle beraber sezginliği ortadan kaldıran sebeplerden bir tanesi “akıl hastalığı” olarak belirtilmiştir. Fakat her akıl hastalığı kesin surette gayrimüeyyiz sayılmaz.¹⁰⁶ Ama bu konuyla ilgili bir tanım yapılmamıştır. Bununla ilgili bilgileri tıp biliminden almaktayız. Ama bununla ilgili olan akıl ve ruh bilimcilerin yaptığı tanımlar, hukukçular tarafından kesin bir şekilde kabul edilmeyebilmektedir. Tıpta akıl hastası sayılan kişiler medeni hukukumuzda akıl hastası sayılmayabilir. Hukuksal yönden akıl hastalığı değerlendirildiğinde,

¹⁰⁵ Köprülü, s. 199.

¹⁰⁶ Köprülü, s. 201.

tıbben akıl hastası sayılan kişinin bir eylemi gerçekleştirdiği esnada, sezgin olup olmadığı önemlidir. Bu yönüyle akıl hastalığının değerlendirilmesi hukuksal açıdan, tıptan farklıdır. Diğer taraftan her akıl hastalığı sezginliği ortadan kaldırmamaktadır. Nöbetle gelen bazı hastalıkların da değerlendirilmesi bu şekildedir. Hastalığın geldiği esnada sezginlik ortadan kalkabilmekte ama nöbet bittiği esnada sezginliğini tekrar elde etmektedir. Bir kişide nöbet bulunduğu anda hareketlerini kontrol edemiyor olabilir veya hareketlerinin sonucu kestiremeyebilirler. Bundan dolayı akıllı bir kişinin, akıl hastası olup olmadığına bakılmaz; bu hastalığın sezginliği ne derece etkilediği yani sezginliği sürekliliği kaldırıyor, yoksa belli bir dönemde mi kaldırıyor buna bakılmalıdır.

Yukarıda tıp bilimiyle, hukukun, akıl hastalığına aynı gözle bakmadığını söyledik, ama diğer taraftan yargıç bazen tıp alanından yardım almak zorunda kalmaktadır; çünkü bir kişinin olayı gerçekleştirdiği anda o kişinin sezgin olup olmadığını belirlemek yine tıbbın sayesinde olmaktadır. Medeni Kanunumuzda bunun usulünün tıptan, bir bilirkişi aracılığıyla yapılması gerektiğini belirtmiştir,¹⁰⁷ ama bilirkişi raporunu da inceleyerek hukuksal açıdan bu raporu ve diğer zihinsel özürlerini inceleyerek son kararı yargıç verecektir.

ac. Akıl Zayıflığı

Diğer maddelerde olduğu gibi “akıl zayıflığı” da Medeni Kanunun 13. maddesinde yer almaktadır. Tıpta bunlar aynı başlık altında incelense de, hukukta ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Akıl zayıflığı akıl hastalığından farklı bir mefhumdur.¹⁰⁸ Akıl zayıflığı kişide doğuştan olduğu gibi sonradan da olabilmektedir. Bunaklık, zihinsel özürsüzlük gibi durumlar buna örnek olarak verilebilmektedir. Nelerin akıl zayıflığına girdiğine dair kesin kabuller söz konusu değildir ve bununla ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Tıp biliminde akıl hastalığı olarak kabul edilen bazı hastalıklar hukuk alanında “akıl zayıflığı” olarak kabul edilebilmektedir. Hukuksal açıdan bunları ayırt etmek zor, bir o kadarda gereklidir. Çünkü akıl zayıflığı olan bir kişi sezgin sayılırken, akıl hastası olan bir kişi sezgin sayılmaz. Çünkü akıllı zayıf olan

¹⁰⁷ MK. 409.

¹⁰⁸ Akipek, s. 59.

bir kişi, her hangi bir mağazadan alışveriş yapsa akılı zayıf olduğu gerekçesiyle, onun yaptığı bu alışverişini geçersiz sayamayız.

ad. Sarhoşluk

Medeni Kanunumuz 13 maddesinde sarhoşluk da diğer maddeler gibi sezginliği kaldıran maddeler arasında sayılmıştır; ama diğer Maddeler gibi insandaki doğal bir yapısal bozukluktan kaynaklanmaz ve süreklilik arz etmez. Alkol almak suretiyle makul surette hareket etme yeteneğinin kaybedilmesidir.¹⁰⁹ Burada dış etkenler etkilidir ve dıştan gelen bu etkenlerin etkisi kalktığında, sezginliği ortadan kaldıran bu durumda, son bulmaktadır. Fakat sarhoşluğu ve bunun sezginliğe etkisini incelediğimizde, bunu tespit ederken kişinin aldığı alkol miktarı veya sertlik derecesi yeterli olmaz, diğer taftan sadece dıştan gözlenen tavırlarıyla da bunu tespit etmek mümkün olmaz. Herkesin alkole dayanıklılığı farklıdır, bundan dolayı bu net bir belirleyici olmamaktadır. Sürekli alkolik olan birinin bile sezgin olmadığını kesin söyleyemeyiz; çünkü onların vücudu alkole alışkanlık yaptığından dolayı sezginliğini ortadan kaldıracak şekilde bünyede etki yapmamaktadır. Hatta alkolik olan kişilerin vücudu alışkanlık yaptığından dolayı alkol almadıkları zaman olumsuz etki yapıp sezginliği ortadan kaldırmaktadır. Bu da bize alkolikler için alkol almaktan daha ziyade alkol almamanın, onların iradelerini olumsuz etkilediğini bize göstermektedir. Bundan dolayı bununla ilgili genel bir değerlendirme yapmak doğru olmaz. Hukukun temsilcileri özel bir incelemeyle kişinin alkol derecesini ve bunun, kişinin sezginliği üzerindeki etkisini inceler ve ona göre bir değerlendirme yapar.

Hukukun temsilcilerinin, sarhoşlukla ilgili incelemeleri diğer akıl hastalığı gibi konulardan farklıdır. Bu tür hastalıklarda doktor tespiti gerekirken, alkol testini yapmak için başka yöntemler kullanabilmektedir. Bunları tespit eden araçlar ve bununla ilgili görgü tanıklarının değerlendirmelerini inceleyerek bir yargıya varabilirler.

Alkolün tespitini yaparken, görgü tanıklarının önemi çok fazladır; çünkü kişinin alkolik olması ve bunun sezginlik üzerindeki etkisi olay esnasında olması önemlidir. Olaydan önce veya olaydan sonra olması bir şey ifade etmemektedir.

¹⁰⁹ Köprülü, s. 201.

ae. Öteki Nedenler

Medeni Kanununun 13. maddesindeki “diğer sebepler” deyimini tartışmaya sebep olmuştur. Çünkü “diğer sebepler” deyimini sarhoşluk maddesinden hemen sonra geldiğinden dolayı diğer sebepler maddesi sarhoşluk için mi yoksa genel madde için mi olduğu net bir şekilde belli değildir. Bundan dolayı bu madde hukukçular arasında tartışmaya neden olmuştur. Burada sarhoşluk düşünülduğünde, diğer sebepler dendiğinde akla, alkolden sonra eroin, esrar, afyon gibi maddeler gelmektedir. Ama hukukçular bunu daha geniş manada anlamaktadırlar. Bu çıkarımı yaparken de buna benzer değil de, bunlara benzer sebepler kelimesinin kullanılmış olmasına dikkat çekmişlerdir; eğer buna denseydi sadece sarhoşluk anlaşılabilirdi; fakat bunlar kelimesi kullanıldığından dolayı maddenin geneli düşünülmektedir.

b. Sezginliğin Belirlenmesi

Şahısların kendi fiilleriyle hak ve borç ihdas edebilmeleri temyiz kudretini haiz olmalarına bağlıdır.(MK 15)¹¹⁰ Sezginliğin varlığı, bir kişinin bir fiili gerçekleştirirken, sezginliğinin olup olmasının tespiti, yargının görevidir. Ama buna karar verirken hukukun temsilcisi genelde tek başına karar veremeyeceğinden dolayı, bilirkişi genelde tıp alanından birisi olmaktadır. Tabi yine son kararı verecek olan hukukun temsilcisidir. Diğer zihinsel özürlüleri de inceleyerek sonuca ulaşmaya çalışır.

Bir dava esnasında sezginliğin varlığı veya yokluğunu tespit etmek, hukuk temsilcisinin görevi olmakla birlikte, davalı veya davacının, ikisinden birisinin, karşıdakinin sezgiliğiyle ilgili bir iddia ortaya attığında, iddiayı ortaya atan kişinin sezginliğinin yokluğuyla ilgili iddiasını ispatlamak zorundadır. Bununla ilgili gerekçeyi Medeni Kanunun altıncı maddesinde görmekteyiz. Bu madde şöyledir. “Kanun hilafını reddetmedikçe, iki taraftan her biri, müddeasını ispata mecburdur.”

Ama önceden de belirttiğimiz gibi sezginlik olayı insanın psikolojisiyle alakalı olduğundan dolayı bunu ispatlamak zor olmaktadır, hatta imkansızdır.

¹¹⁰ Akipek, s. 60.

Burada usul kişinin meydana gelen olay esnasında sezginliği ortadan kaldıran sebeplerin o kişide olduğunu ispatlayarak, olay esnasında kendisinde sezginliğin mevcut bulunmadığını da ispatlamış olur. Tam tersine karşı taraf da, bu kişide sezginliği ortadan kaldıran sebeplerin kendisinde bulunmadığını, dolayısıyla kendisinin o olay esnasında sezgin olduğunu ispatlamış olur.

Borçlar kanununun 54. maddesinde belirtilen hükme göre bir kişi geçici olarak sezginliğini kaybetse, bu esnadaki hukuka aykırı davranışlarından mesul olur; fakat kişi sezginliğini kendi isteği dışında kaybederse, sezginliği esnasındaki yapmış olduğu fiillerden mesul olmazlar. Mesela bir kişi alkol alsın ve bu esnada hukuka aykırı bir işlemde bulunsun, bundan sorumlu olur; fakat kısa süreli bir akıl kaybına uğrasın ve bu esnada bir suç işlese, bundan mesul olmamaktadır.

1. Erginlik (Reşit Olma-Rüşt)

Eylem ehliyetinin koşullarından biri olan rüşt kavramı Medeni Kanununun 10. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde “mümeyyiz olan reşit medeni hakları kullanmaya salihiyettardır.” şeklindedir. Fiil ehliyetine sahip olabilmek için bir kimsenin kanunun belirlemiş olduğu yaş sınırını aşmasına ergin olmak, bu yaşa da erginlik yaşı denir¹¹¹Medeni hakları kullanabilmek için, ilk şart reşit olmaktır. Rüşt ise iradenin kafi derecede olgunlaştığına dair bir karinedir.¹¹²

Erginlik bir kişinin yaş ve düşünsel olarak belli bir seviyeye gelmesidir. Medeni Kanunda bu belirgin bir şekilde tanımlanmamıştır. Ama bu tanım kendi başına yeterli olmamaktadır. Çünkü bir kişi evlenerek veya hakim kararıyla da erginliğini elde edebilir. Buradan anladığımıza göre, öncelikle bir kişinin, belli bir yaşa gelmesi veya evlilik ya da hakim kararının bulunması gerekmektedir.

Erginliğin varlığına veya yokluğuna göre kişinin tam eylem ehliyetine sahip olup olmadığı belirlenmektedir. Erginlik yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi yaşa bağlı olan normal erginlik, diğeri de evlenmeye veya hakim kararına bağlı olan erken erginlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

¹¹¹ Akıntürk, s. 121.

¹¹² Ferit H., Saymen, **Türk Medeni Hukuku**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1948, c. 1, s. 270.

a. Yaş Bağı Olan Normal Erginlik

Yaş erginliği başlığından da anlaşılacağı gibi yaşa göre belirlenmektedir. Buradaki yaş sınırı kanunlarda 18 olarak belirlenmektedir. Bu yaş sınırının belirlenmesinde iklimsel ve sosyal kültürel çevrenin ve tarihteki bununla ilgili belirlemelerin etkisi olmuştur. Erginlik yaşının belirlenmesi, gelişimle alakalı olduğundan dolayı, iklimin sosyal kültürel yapının etkisi her ülkede farklıdır, buna bağlı olarak farklı belirleme olmaktadır. Bununla ilgili yaş sınırı, 18 ile 21 arasında farklılıklar oluşturmaktadır; ama bununla ilgili genel bir sınırlama oluşturulmak istenmektedir.

Bu yaş sınırı ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi aynı ülke içerisinde zamana göre farklılık göstermektedir. Mesela bizim hukukumuzda şu anda 18 olduğu bilinmektedir. Mecelle hukuku olduğu dönemde ise günümüzdeki gibi tek yaş olarak değil de bir alt, birde üst sınır belirlenmiştir. Bu yaş sınırı 12 ile 15 arasında erkekler için geçerli olmuş. Bayanlar için ise 9 ile 15 yaş arası belirlenmiştir. Eski hukukumuzda erginlikle buluğ beraber değerlendirilmiştir.¹¹³Bu madde Medeni Kanunumuzda 1926 yılında, 18 olarak netleştirilmiştir. Bununla ilgili bir tartışma gündeme gelmiş ama bizim Medeni Kanunumuzun 11. maddesinde bu açıkça belirtilmiştir. Bu tartışma 18 yaşının doldurulmasıyla mı yoksa başlamasıyla mı rüştün kazanılacağıyla ilgilidir. Ama bu Medeni Kanunumuzun yukarıda belirttiğimiz Maddesinde, 18 yaşın doldurulmasıyla reşit olunacağını belirtmiştir. Bu şekilde 18'in bitimi, 19'dan gün almakla başlamaktadır.

b. Erken Erginlik

Erginliğin normal şartlarda 18 yaşında olduğunu belirlemiştik, ama bazı durumlarda 18 yaşından öncede olabilmektedir. Bu durumlardan biri evlenmeyle¹¹⁴, diğeri de hukukun temsilcisinin kararıyla¹¹⁵ gerçekleşmektedir.

¹¹³ Mecelle, 985.

¹¹⁴ MK. 11/2.

¹¹⁵ MK. 12.

b1. Evlenme Yoluyla Elde Edilen Rüş (Erginlik)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Medeni Kanunumuzun 11. maddesinin ikinci fıkrasında, bununla ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu madde “evlenme kişiyi reşit kılar” şeklindedir. Buna gerekçe olarak bir kişi aile gibi kutsal bir müesseseyi üstlenen bir kişinin, ergin olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesidir. Eğer bir kişi evlilik gibi bir yükümlülüğü kaldırabiliyorsa, bu kişiye doğal olarak reşitlik hakkının da verilmesi gerekmektedir. Bu hak hem kadın hem de erkek için geçerli olmaktadır.

b1a. Hukuki Sonuçları

Evlenme yoluyla erginliğe kavuşan bir kişinin, kimseden izin almasına gerek kalmamıştır ve her türlü hukuki işlemlerini kendisi yapabilmektedir.

Evlenmeyle kazanılan erginlik, daha sonradan boşanma olsa bile bitmemektedir.

b2. Yargısal Erginlik: Bir kişinin 18 yaşını doldurmadan önce rüş sahibi olmasının diğer bir yolu da, hukuk temsilcisinin karar vermesiyle gerçekleşmektedir.

Bu Anayasamızın 12. maddesinde belirtilmiştir. 15 yaşını geçen kendi isteği ve ailesinin izniyle mahkeme onayıyla rüş sahibi olabilir. Bu erginliğin olabilmesi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir

b2a. Yargısal Erginliğin Gerçekleşme Koşulları

a1. On Beş Yaşını Tamamlamış Olmak

Hukuk temsilcisinin, 18 yaşından küçük birisini, ergin kabul edebilmesi için, o kişinin 15 yaşını tamamlamış olması gerekmektedir. Eğer 15 yaşını tamamlamamışsa bununla ilgili bir düzenleme yapılamamaktadır. Ama bununla ilgili başvuruyu yapmak daha önce de gerçekleşebilir; çünkü başvuru zamanı değil, kararın alınacağı zaman önemli olduğundan, başvuru zamanı değil karar zamanı baz alınmaktadır. Hukuk temsilcisinin, on sekiz yaşından küçük bir kişiyi reşit sayması için, on beş yaşını doldurmuş olsa bile haklı bir gerekçenin olması ve o kişinin yararına bir açıklamanın olması gerekmektedir.

a2. Küçüğün Rızası Doğrultusunda Olması

Bir kişinin, on sekiz yaşından önce reşit olabilmesi için, öncelikle o kişinin rızasının olması gerekmektedir. Kişiyi sıkı sıkıya bağlı haklardan olduğu içindir ki, bu istemin bizzat küçükten gelmesi şarttır.¹¹⁶ O kişinin bu onayını nasıl bildirmesi gerektiğiyle ilgili bir şart bulunmamaktadır. Bu bildiriye bir dilekçe aracılığıyla veya sözlü olarak da bildirebilir. Eğer küçüğün rızası olmadan buna onay verilmişse, bu geçersiz sayılır.

a3. Anne Babanın Onayının Alınması

Anne babanın onayının istenmesi, hakkın tamamen anne babada olduğu anlamına gelmemektedir. Burada asıl söz sahibi olan yine küçüktür. Burada anne babanın söz sahibi olması, o ana kadar yaptıkları velayetten feragat etmeleridir; yani burada anne baba çocuğun hakları üzerinde değil, velayet haklarından vaz geçmeleri üzerinde söz sahibi olmalarıyla ilgilidir. Buradaki anne babanın oluru almaktaki amaçlardan bir tanesi de çocuğun durumu hakkında bilgi almaktır. Çünkü yargıç bu sayede çocuğun erginliğine karar verip vermeme hususunda, anne babanın da onayını alarak daha sağlıklı bir karar vermiş olur.

Eğer haklı gerekçeleri varsa, anne baba çocuğun erginliği hakkında olumsuz bir beyanda bulunabilirler. Ama herhangi bir olumlu gerekçeleri olmadığı takdirde, olumsuz beyanda bulunurlarsa velayet konusunda gereksiz bir şekilde hakkı kötüye kullanmış olurlar. Tabii ki böyle bir durumda anne babanın söylediklerinin bir hükmü olmamaktadır.

Anne babanın olur verirken birlikte olmaları gerekmektedir. Burada babanın oyunun bir üstünlüğü yoktur, anne babanın durumu eşit sayılmaktadır. Onlardan birinin rızası olmazsa şart gerçekleşmemiş olur.¹¹⁷

Eğer anne babanın oluru alınmadan çocuğa erginlik hakkı verilmişse, anne babanın velayet hakkı kalktığından dolayı onlarında bu işlemde haberi olmadığından, en azından onlara karşı erginlik hakkı geçersiz sayılır

¹¹⁶ Akıntürk, s. 122.

¹¹⁷ Akıntürk, s. 123.

a4. Yargıcın Erginliğe Karar Vermesi

Bundan önceki Maddelerde saydığımız durumların gerekçeleri gerçekleşse bile hukuk temsilcisinin onayının muhakkak olması gerekmektedir. Mahkemeye bu konuyla ilgili kimin başvurduğunun bir önemi bulunmamaktadır. Önemli olan bu durumun mahkemeye bildirilmiş olmasıdır. Küçük bu konuda kendisi başvurabileceği gibi yasal temsilcileri de başvurabilir. Bu Medeni Kanununun 16. maddesinin ikinci fıkrasında ele alınmıştır. Ama tabii, yasal temsilci başvurduğunda küçüğün rızasının da olduğunu ispatlayan durumun belirtilmesi gerekmektedir.

Bu konuda başvurulacak mercii, çocuğun ikamet ettiği yerdeki Asliye Hukuk Mahkemesidir. Bu Medeni Kanunumuzun 12. maddesinin de belirtilmiştir.

b2b. Yargıcın Kararının Sonuçları

Tüm işlemler yapıp, hukuk temsilcisi kararını verip, küçüğü reşit kabul ettikten sonra, küçük tam ehliyetli olmuş olur ve başkasının onayına ihtiyaç duymadan her türlü hukuki işlemleri yapabilecek duruma gelmiş olur.

Eğer çocuk velayet altındaysa velayet yetkisi çocuktan kalkar, anne babanın temsil yetkisi bitmiş olur. Çocuğun mallarından yararlanma, mallarını yönetme yetkileri bitmiş olur.¹¹⁸ Çocuğunda anne babadan nafaka isteme hakkı kalmaz.

Çocuk artık bu onaydan sonra tam yetkili hale gelmiş olur. Her türlü hukuki işlemleri yasak işlemleri de yapabilir. Ama bu durumda olmasına rağmen bazı yapamayacağı işlemler bulunmaktadır. Mesela 17 yaşını doldurmadıktan sonra, evlenme işlemini gerçekleştiremez. Ama Anayasadaki koşullar gerçekleştiği takdirde, hakim kararıyla evlenebilir.¹¹⁹

2.1.2.4.2. Olumsuz Koşul Olmaması (Kısıtlı Olmama)

Birinci ve ikinci şartın, sezginlik ve erginlik olduğunu belirtmiştik, üçüncü koşulu ise kısıtlanmamış olmaktır. Ama bu Medeni Kanununun 11. maddesinde açıkça belirtilmemiştir. Bunu Medeni Kanununun 14. maddesinden çıkarmaktayız. Bu Madde

¹¹⁸ MK. 352-354.

¹¹⁹ MK. 124.

şu şekildedir “Mümeyyiz olmayan ile küçükler ve mahcurlar, medeni hakları kullanmak salahiyetinden mahrumdurlar.” Bu durumda olan kişilerin bir vasisi olmak durumundadır ve onun adına hukuki işlemleri, vasisi yapar ya da onun onayıyla kendisi yapabilmektedir. Vesayet altındaki kişilerin kendi başlarına yapacağı işlemler de vardır; bunun yanında vasisinin dahi yapamayacağı işlemler vardır. Bu da bize bu kişilerin ehliyetinin kısıtlı olduğunu, tam ehliyete sahip olmadığını göstermektedir. Bir kişinin eylem ehliyetinden söz edilebilmesi için hiç bir kısıtlamanın olmaması gerekmektedir.

Kısıtlamayla ilgili bilgiler Medeni Kanunumuzun 355. maddesinde belirtilmiştir. Burada belirtilen hususlar şunlardır. Akıl hastalığı, akıl zayıflığı, israf, suihal, suidare, ayyaşlık, hürriyeti kısıtlayıcı cezaya çarptırılmak.¹²⁰

Eğer bu nedenlerden biri bulunursa kişi kısıtlanır ve kendisine bir vasi atanır. Ama anne babası varsa, onların velayeti altına da girebilir.

2.1.2.5. Eylem Ehliyetinin Kademelerine Göre Kişi Gurupları

Eylem ehliyeti yönünden Medeni Kanunda net bir ayırım yapılmamıştır. Ama eylem ehliyetinin koşullarını düşündüğümüzde bunlardan bazılarının kişide bulunup bulunmamasına göre derecelendirme yapılmaktadır. Bu ayırım yasalar gereği yapılmaktadır. Kişiler arasında sezginlik, erginlik ve mahcur olma açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kişilerde bu şartların bulunup bulunmamasına göre yaptıkları hukuki işlemler farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Mesela bir kişide sezginlik, erginlik bulunup, bunun yanında kısıtlı olmayan bir kişinin, bunlardan bir tanesi de olsa, eksik olan bir kişiyle yaptıkları eylemler hukuki açıdan aynı sonucu doğurmamaktadır. Bununla beraber aynı kişinin, ehliyet açısından tüm şartların bulunmasına rağmen yaptığı farklı işlemlerdeki hukuki sonuçlar aynı olmamaktadır.

Bunlar: tam ehliyetliler, sınırlı ehliyetliler, sınırlı ehliyetsizler, tam ehliyetsizlerdir.

¹²⁰ MK. 406-407.

Bir kişinin hukuki bir işlemi tek başına yapamayacağı söylenirken, onun bu işlemi hiç yapamayacağı manasına gelmemektedir. Bu işlemi yapabilir ama bu hukuki bir sonuç doğurmayabilir. İşlem geçerli olmaz, hukuka aykırı işlemlerinden de sorumlu olmaz. İnsanlar bu guruplardan hangisinde olursa olsun istediği işlemde bulunabilir; ama hukuki sonuç doğurabilir veya doğurmayabilir.

Bu yönden insanların guruplara ayrılmasında ve işlemlerinin geçerli sayılmayıp, hukuka aykırı işlemlerinden sorumlu tutulmasındaki amaç bu kişilerin çıkarlarını korumaktır. Bu kişilerin işlemleri üzerinde başkaları, çıkarlarını kullanabilirler. Çünkü bu kişiler psikolojik açıdan sezginliğe ulaşmamış veya kısıtlı olabildiklerinden dolayı başkalarının, onların üzerindeki işlemlerini geçersiz sayabilir.

Bu dört gurubu detaya inmeden incelemek gerekirse, bunlar; tam ehliyetliler, ergin, sezgin olan ve kısıtlı olmayan kişilerdir. Sınırlı ehliyetli olan kişiler ise, işlemleri yasal danışmanları aracılığıyla yapılan kişilerdir ve aynı zamanda evli olan kişiler de bu guruba girmektedir. Sınırlı ehliyetsizler sezgin olan küçükler ve sezgin olan kısıtlı kişilerdir. Tam ehliyetsiz olan kişiler ise sezgin olmayan kişilerdir.

2.1.2.5.1.Tam Ehliyetliler

Bunlar kanunun aradığı bütün şartları haiz olan kimsedir.¹²¹Tam ehliyetliler gurubuna ergin, sezgin olan ve kısıtlı olmayan kişiler girmektedir.¹²² Önceki bölümde, eylem ehliyetine sahip olabilmenin üç koşulu olduğunu belirtmiştik. Tam eylem ehliyetine bir kişinin sahip olabilmesi için bu üç koşulun da bulunması gerekmektedir. Bir kişinin tam eylem ehliyetine sahip olabilmesinin şartlarını Medeni Kanunun 10. maddesinden anlamaktayız. Bu madde şu şekildedir. “mümeyyiz olan reşit, medeni hakları kullanmaya salahiyyettardır.” Aynı bilgiyi Medeni Kanunun 14. maddesinden de anlamaktayız. Bu madde de şu şekildedir. “mümeyyiz olmayan ile küçükler ve mahcurlar medeni hakları kullanmak salahiyyetinden mahrumdurlar.” Bu iki maddeden tam eylem ehliyetinin şeklini nasıl olması gerektiğini anlayabilmekteyiz. Bu iki maddedeki şartlara haiz olan kişiler,

¹²¹ Saymen, s. 267.

¹²² Mehmet, Ayan, **Medeni Hukuk**, 2. Baskı, Konya, 2001, s. 219.

medeni hakları tam bir şekilde kullanabilirler ve Tam Eylem ehliyetine sahiptirler. Bu kişiler hiç kimseye ihtiyaç duymadan hukuki işlemleri yapabilirler. Tabii ki bununla birlikte hukuka aykırı işlemlerin sonucundan da mesul olurlar.

Bu kişilerin ehliyetlerini tam kullanabilecekleri Borçlar Kanununda (11.19.20.Maddeler) ve Medeni Kanunda (23. Madde) belirtilmiştir. Yaptıkları işlemler geçerli sayılır. Olumsuz olsun veya olumlu olsun sonuçlarına katlanırlar. Bu işlemleri yapabilmeleri için yasada belirtilen kurallara uymak zorundadırlar. Eğer bu kurallara uyulmazsa, işlemleri geçersiz sayılır. Bu işlemleri geçersiz sayılan kişiler, sınırlı sayıldıklarından değil, kurallara uymamalarından kaynaklanmaktadır.

2.1.2.5.2.Sınırlı Ehliyetliler

Bu kişiler de tam ehliyetliler gibi ergin, sezgin ve kısıtlı olmayan kişilerdir. Fakat bu ehliyetleri bazı noktalardan tahdit olunmuştur¹²³. Bu yönüyle incelediğimizde tam ehliyetlilerden bir farkları yoktur. Bunların farklı olan yönleri bazı hukuki işlemleriyle ilgilidir. Bu kişiler bazı hukuki işlemleri yapabilmeleri için yasal danışmanlarının olması gerekir. Bunlar yasada ayrıca sınırlı olarak belirtilmiştir. Diğer işlemleri yapmada bir farkları yoktur. Bunlarda ehliyet sahibidir ama yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı işlemlerde kısıtlanmışlardır. Bundan dolayı kısıtlı ehliyetliler olarak isimlendirilirler. Sınırlı ehliyetlilerin fiil ehliyeti tam değildir.¹²⁴

Bunlar evli olan ve kendisine yasal danışman atanan kişiler olarak iki guruba ayrılmaktadırlar.¹²⁵

1. Evli Olan Kişiler

Evlilikle ilgili konularda evli olduktan sonra kadın erkek ayrımı yapılmadan sınırlamalar getirilmekte ama sadece kadınlara yönelik getirilen kısıtlamalar bulunmaktadır. Bundan dolayı bu konu genel olarak evli olan ve evli olan kadınlar şeklinde incelenmiştir.

¹²³ Saymen, s. 267.

¹²⁴ Feyzi Necmeddin, Feyzioğlu, ve diğerleri, **Medeni Hukuk Dersleri**, İstanbul, 1964, c. 2, s. 30.

¹²⁵ Ayan, s. 220.

a. Genel Olarak Evli Olanlar

Genel manada evli olanlara eylem ehliyeti yönünden bir kısıtlama olmaz. Her türlü hukuki işlemleri yapabilirler. Ama insanların evli olarak yaptıkları bazı işlemlerin yapılabilmesi için mahkemenin onayı olması gerekmektedir. Burada aslında kısıtlama olarak isimlendirilse bile, bu aile birliğini korumak için uygulanmaktadır. Bu nedenle bunun evlilerle, bekarlar arasında bir fark yarattığı düşünülmemelidir. Çünkü buradaki işlemler kısıtlamak amacıyla değil, korumak amacıyla yapılmıştır.

Eğer karı koca kendi adlarına işlemler yapıyorlarsa hiçbir fark bulunmamaktadır. Ama kendi aralarında ya da başkalarına karşı bir işlemde bulunuyorlarsa hakim onayının bulunması gerekmektedir. Bir kadın kocasının müsaadesiyle bir işle meşgul olabilir.¹²⁶

aa. Evli Olan Eşlerin Mallarıyla İlgili Yaptığı Sözleşmeler

Bununla ilgili düzenleme, Medeni Kanunun 171. maddesinde belirtilmiştir. Evli olan kişiler evlenmeden önce de evlendikten sonra da mallarıyla ilgili bir sözleşme yapabilmektedir. Bu sözleşmenin resmi bir şekilde onaylanması gerekmektedir. Ama evlendikten sonra bununla ilgili bir sözleşme yapmışlarsa mahkeme onayı gerekmektedir.¹²⁷Bununla ilgili düzenleme Sulh Mahkemesinin onayı doğrultusunda olmaktadır.

ab. Kadının Kişisel Mallarıyla İlgili ya da Ortak Mallarıyla İlgili Eşler Arasında Yapılan Sözleşmeler

Bu tür işlemler Sulh Mahkemesinde hakim onayıyla gerçekleşir. Eşler her türlü işlemlerini kendileri aralarında hakim onayı olmadan yapabilirler; fakat kadının malları veya eşlerin ortak mallarıyla ilgili işlemler hakim kararıyla olmaktadır.

¹²⁶ Aytakin, Ataay, **Şahıslar Hukuku**, 2. Baskı, Fakülteler matbaası, İstanbul, 1969, s. 64.

¹²⁷ MK. 205.

ac. Boşanma veya Ayrılıkla İlgili Eşler Arasında Yapılan Sözleşmeler

Bu tür işlemlerin gerçekleşmesi için hakim onayının olması gerekmektedir. Eşler aralarında ayrılmadan önce mal ayrımının yapılması, tazminatla ilgili durumlar, çocukların bakımının üslenilmesi ile ilgili durumlar önceden görüşülmüş olabilir. Bu görüşmelerin, sözleşmelerin, hukuken onaylanmış olması gerekmektedir.

ad. Karı Kocanın Evlat Edinme ya da Olabilmeyle İlgili Durumları

Bir kişi evlat edinme ya da evlat olmayla ilgili bir karar almışsa bunu eşine bildirmek zorundadır. Eğer eşine bildirmeden bu tür bir girişimde bulunmuşsa eşi bununla ilgili itirazda bulunabilir. Burada eşinin itiraz hakkının olması eşler arasında, eylem ehliyetinde bir kısıtlamanın olduğunu bize göstermektedir.

ae. Eşler Arasında Kefalet Sözleşmesinde Birbirlerinin onaylarının Olması Durumu

Bununla ilgili düzenleme bizim Borçlar Kanunumuzda yer almamaktadır.

b.Evli Kadınlar

Medeni Kanunumuzda sadece evli kadınları ilgilendiren düzenlemeler bulunmaktadır.

ba. Evli Kadının Eşinin Yararı İçin Yaptığı Borçlandırıcı İşlemlerin Sulh Mahkemesinde, Hakim Onayını Alma Zorunluluğu

Bu düzenlemede, kadının kocası tarafından sömürülme ihtimalini ortadan kaldırılmak amaçlanmıştır. Kadının duygusal ve çevresel koşullar kullanılarak ezilmesi engellenmek istenmiştir. Burada bir eşitsizlik söz konusu değildir. Tam aksine eşitsizlik olma ihtimalinin ortaya çıkması engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü kötü niyetli olan bazı kişiler hanımının zayıflığından faydalanarak, hanımının elindeki malları sömürebilmektedir. Mesela kocası, parasını kötü yollarda kullanarak borçlanabilir ve bu borçlanmanın ardından bazı usulsüz imzalarla karısının elindeki mallarını alabilir. Burada işlem yapıldıktan sonra onay yapılabilir, önceden hakim onayına gerek yoktur.

bb. Bir Bayanın Mallarıyla İlgili Olan Davalarda Bayanı Kocası Temsil Eder

Burada kadının eylem ehliyeti yönünden bir kısıtlamaya uğradığını görmekteyiz. Ama daha sonradan bununla ilgili değişiklikler yapılmıştır.

2. Kendilerine Yasal Danışman Atanan Kişiler

Bu kişiler aslen ergin, sezgin ve kısıtlı olmayan kişilerdir. Bu yönüyle tam ehliyetlilerden hiçbir farkları bulunmamaktadır. Bu kişilere danışman atanması, onların ergin, sezgin olmasına zarar vermez ve onların kısıtlanmasını gerektirmemektedir. Aslen bu kişiler kural olarak her türlü işlemlerini kendileri yapabilirler. Bir meslek sahibi olabilir ve o mesleğin gerektirdiği işlemleri ve borçlandırıcı işlemleri yapabilirler. Fakat bu kişinin içinde bulunduğu akli gelişiminin zayıflığı, tecrübesizlik, iradesizlik gibi durumlardan dolayı yasal bir danışmana ihtiyaçları olmaktadır. Ama bu rahatsızlıklar o kişinin engellenmesini gerektirecek şekilde olmaması gerekir. Bununla ilgili düzenlemeyi Medeni Kanunun 379. maddesinde görüyoruz¹²⁸. Bu Madde “Hacrine kafi sebep bulunmamakla beraber” şeklindedir. Bu maddeden de anladığımız üzere o kişide çok ciddi bir durumun olmaması gerekmektedir. Bunların durumları ciddi olmasa da bazı yönlerden eksik oldukları için bunlar tamamen serbest bırakılmamış ve bazı işlemleri yaparken danışmanları aracılığıyla yapmaları gerektiği belirtilmiştir.

Yasal danışmanlar aracılığıyla yapabilecekleri işlemler, yasalarda belirtilmiştir. Bu da onların bu durumlarının her işlem için geçerli olmadığını bize göstermektedir. Bunlar sadece yasada bulunan işlemler için danışmana ihtiyaç duymaktadırlar.

¹²⁸ Bilge, Öztan, **Şahsın Hukuku**, Turhan Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2000, s. 109.

3. Sınırlı Ehliyetlilerin Hukuki Durumu

a. Hukuki İşlem Ehliyeti Yönünden

Bu kişiler evli olanlar ve kendilerine kanuni müşavir atanan kişiler açısından ayrı ayrı değerlendirmek mümkündür.¹²⁹

Eylem ehliyetinin tüm şartlarını taşıyan ve evli veya yasal danışmanı olan kişiler, hukuki işlemlerin hepsini yapabilmektedirler. Yani hukuki işlemleri yapmada tam ehliyetlilerle aralarında hiçbir fark bulunmamaktadır. Sadece yasada belirtilen işlemler için danışmanlara ihtiyaç duymaktadırlar ya da hakimin onayına ihtiyaç duymaktadırlar. Eğer yapılması gereken bu işlemlere uyulmamışsa bu işlemlerin sonuçları ayrı bir inceleme konusu olur. Evli olanlar ve yasal danışmanları olan kişiler olarak ele alınmıştır.

a1. Evli Kişiler Yönünden

Evlilik gerçekleştikten sonra eşlerin yaptığı bazı işlemlerin mahkeme onayına sunulması gerekmektedir. Eşlerin aralarındaki mallarla ilgili işlemlerde, kadının mallarıyla ilgili işlemlerde boşanmayla ilgili işlemlerde hakim onayının olması gerekmektedir. Eğer bu onay olmazsa bu işlemler geçerliliğini yitirir. Bununla ilgili olumlu ya da olumsuz sonuçlar gerçekleşmez.

Evli olan bir kadının ekonomik olarak yaptığı işlemler de Sulh Mahkemesinde onaylanması gerekmektedir. Bu şekilde yapılan bir işlemde hakim onayı olmazsa işlem geçerli sayılmaz.

Eşlerden birinin evlat edinmesi durumunda, eşinin onayının olması gerekmektedir. Sadece evli kadın için getirilmiş sınırlamalardan biri doğrudan doğruya hukuki işlem ehliyeti, biri de dava ehliyeti açısından dır.¹³⁰

Eşlerden birisinin yaptığı kefalet sözleşmesinin geçerli olabilmesi için eşinin de onayının olması gerekmektedir. Böyle bir işlem tek taraflı yapılmışsa geçerliliğini yitirmektedir.

¹²⁹ Ayan, s. 220.

¹³⁰ Ayan, s. 221.

Bayanın mallarıyla ilgili yaptığı işlemlerde, başka kişilerle meydana gelen anlaşmazlıklarda, kocası, karısını temsil edebilmektedir. Bu durum Medeni Kanunumuzun 160. maddesinde belirtilmiştir. Genel manada kadının dava ehliyeti bulunmaktadır. Fakat Medeni Kanunumuzun 160. maddesine göre, doğru olmamakla beraber usul işlemlerinde bu sınırlandırılmıştır.

a2. Yasal Temsilcisi Bulunanlar Açısından

Eğer bir kişiye yasal danışman atanmışsa yapacağı bazı hukuki işlemleri danışmanının onayıyla yapabilmektedirler. Bu Medeni Kanunumuzun 379. maddesinde belirtilmiştir. O kişi bu kurala uymadan işlem yapmışsa bu işlemler geçerli sayılmamıştır.

b. Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumlu Olmaları Yönünden (Sorumlu Olma Ehliyeti)

Ergin, sezgin olup da evli veya yasal danışmanı bulunan kişiler, hukuka aykırı işlemlerinden mesul olmaktadır. Bu kişiler sezgin olduklarından dolayı kusurları da söz konusu olabilir ve hukuka aykırı olarak yaptığı işlemlerin sonucuna katlanmak durumundadırlar.

c. Dava Ehliyeti Yönünden

Evli olan veya yasal danışmanı olan kişilerin dava ehliyeti de tam bir şekilde bulunmaktadır. Hukuki işlemler yönünden bazı kısıtlamalar olsa bile, dava ehliyeti yönünden bir sınırlama bulunmamaktadır. Bununla ilgili sadece bir istisna bulunmaktadır, o da evli olan kadının mallarıyla ilgili başkalarıyla yaptığı işlemleri kocasının takip yetkisinin bulunmasıdır.

Bir kişinin kendisine danışman atansa bile, bunların dava ehliyetiyle ilgili durumlarının tam ehliyetlilerden farkı bulunmamaktadır.

2.1.2.5.3. Sınırlı Ehliyetsizler

Temyiz kudretine sahip oldukları halde reşit olmayan veya kısıtlı olanlar bu guruba girmektedir.¹³¹Bunlar, asıl itibariyle sezgin olan kişilerdir. Sezgin olsalar dahi belirli bir yaş olgunluğuna ulaşmadıklarından dolayı yasal olarak kendilerine bir vekil tayin edilmiştir.

İkinci bir gurup ise hem sezgin olan hem ergin olan; fakat önceki konularda belirttiğimiz eksiklerin kendilerinde bulunmasından dolayı bunlara bazı kısıtlamalar getirilmiş ve kendisine hakim onayıyla bir vasi tayin edilmiş ve sınırlı ehliyetsizler gurubuna girmişlerdir.

Buradan anladığımıza göre yasal temsilci atanmasının sebebi küçük olmak ya da yasada belirtilen eksiklerin kişide bulunmasından dolayıdır. Bundan dolayı bu kişiler velayet veya vesayet altındadırlar. Bu kişiler yasal temsilci altında olduklarından dolayı eylem ehliyetine sahip olmamaktadırlar. Fakat bu kişilerin tek başlarına yapacakları işlemler de vardır ve hukuka aykırı olarak yaptıkları eylemlerden de mesuldürler. Yani genel manada ehliyetsiz ama istisnai konularda ehliyetli sayılmışlardır.

1. Sınırlı Ehliyetsizler Gurubuna Giren Kişiler

Bu guruba girenler sezgin kişilerdir. Sezgin olmakla beraber küçük veya kısıtlı olan kişilerdir. Bundan dolayı bu kişiler sezgin küçükler ve sezgin kısıtlılar olmak üzere iki gurupta incelenir.

a. Sezgin Küçükler

a1. Velayet Altında Bulunanlar

Çocuklar doğdukları andan erginliğe kadar anne babalarının velayeti altındadırlar. Kural olarak velayet altında bulunurlar (MK.m.262 vd.)¹³² Erginliğe ulaştıktan sonra kendisinde kısıtlama nedenlerinden bir tanesi bulunuyorsa, ana-babanın vesayeti hala devam edebilir.

¹³¹ İmre, s. 403.

¹³² Ayan, s. 223.

Anne baba birlikte olduğu sürece velayeti birlikte üslenirler. Bunlardan bir tanesi vefat etmişse velayeti sağ olan devam ettirir. Eğer anne baba ayrılmışsa velayeti hangisinin alacağı hakim kararıyla belli olur. Yukarıda verdiğimiz bu bilgiler Medeni Kanununun 262-3-4. maddelerinde düzenlenmiştir.

Çocuğun velisi olan kişi çocuğun malları, kişiliği, onun işlemleri ve hukuki işlemlerini onay konusunda sorumludur.

a2. Vesayet Altında Olanlar

Yukarda belirttiğimiz gibi küçükler velayet altında bulunurlar. Ama bazen anne babaları olmayabilir ya da baba velayet hakkını kaybedebilir. Böyle durumlarda küçüğe, bir vasinin atanması gerekmektedir. Çocuğun hem mallarını hem de kişiliğini üslenme görevi bu kişiye yüklenmiştir. Bu şekilde küçüğe bir vasinin atanması onun kısıtlanması manasına gelmemektedir.

Aşağıdaki durumlarda kişinin üzerinden velayet kalkar. Bunlar hem anne hem de babasının vefatı, hem anne hem de babasından velayetin kalkması, anne babaların ayrılması, ayrılan anne babanın başkasıyla evlenmesi, çocuk evlilik dışında olması gibi durumlardır.

b. Sezgin Kısıtlılar

Bu kişiler, hem sezgin olan hem de ergin olan kişilerdir. Ama bunlar kanunlarda belirtilen sebeplerden dolayı hakim kararıyla kısıtlanmışlardır. Ama bu kişiler direk kısıtlanamamaktadır. Kısıtlanmadan önce bu kişinin dinlenmesi ve kendini savunmasına izin verilmelidir. Bu karar kişinin ikametgahının olduğu yerde ilan edilir.

Burada o kişinin ehliyeti kısıtlanmış gibi görünse de aslında o kişinin hakkını koruma amacı güdülmüştür; çünkü bu kişide bulunan kısıtlama nedenleri o kişiyi başkaları tarafından sömürülmeye müsait hale getirmektedir. Bundan dolayı buna kısıtlama değil de koruma demek daha doğru olur. Bunları, bu durumdan kurtarmak için bunlara bir vasi atanır.

Yukarıda bahsettiğimiz kısıtlamalar Medeni Kanunumuzun 355-358. maddelerinde belirtilmiştir. Burada belirtilen maddelerden, akıl hastalığı ve zayıflığı olan kişiler sezgin sayılmamaktadır. Bundan dolayı bu kişiler sınırlı ehliyetliler gurubuna girmemektedir. Bu kişiler tam ehliyetsizler gurubuna girmektedir.

c. Sağır Dilsiz ve Körlerin Durumu

Bu kişilerin hangi guruba dahil olacakları ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Bu kişilerin sağır, dilsiz ve kör olmalarının, akıl zayıflığı gurubuna girmeleri söz konusu olmuştur. Buna dayanarak, bu kişiler tam ehliyetsizler gurubuna sokulmak istenirse de, genel kanı bunların, sezgin olmasından dolayı, tam ehliyetsizler gurubuna sokmamız doğru olmaz şeklindedir.

Tam ehliyetsizler gurubuna dahil edilmeyince geriye, sınırlı ehliyetsizler gurubuna girip girmeyeceği değerlendirmesi kalmış olur. Sağır dilsiz ve kör olan kişiler, ergin ve sezgin olmak kaydıyla kısıtlı olmaları düşünülemez. Bunlar da diğer sağlıklı insanlar gibi tam ehliyetlidirler.¹³³Çünkü onların sağır, dilsiz veya kör olmaları onların kısıtlı olmasını gerektirmemektedir.

Eğer bu kişilerin ehliyetlerinde kısıtlamaya gidiliyorsa bu kısıtlama, o kişilerin faydasına olacak biçimde düzenlenmiş olmalıdır. Sağır, dilsiz olan kişiler tam ehliyetli sayılmakla birlikte bu kişilerde bu eksikliğin olmasından dolayı, başkaları tarafından kullanılmaya açık durumdadırlar. Çünkü bu kişiler, sömürülmeye müsait olduklarından dolayı başkalarının kötü etkilerine maruz kalabilirler. Bundan dolayı kanunlarda bunlarla ilgili koruyucu amaçlı düzenlemeler yapılmıştır, ama bu onları kısıtlayıcı nitelikte değil koruyucu amaçlıdır.

Bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse, körlerle ilgili borçlar kanununun 14. maddesinde bir düzenleme yapılmıştır. Körlerin bir metni imzaladıklarında, o metni incelediklerine ve onayladıklarına dair bir beyanlarının olması gerekmektedir. Bunun için iki tanık ve noter onayı gerekmektedir.

¹³³ Zevkliler, s. 291.

2. Sınırlı Ehliyetsizlerin Hukuki Durumu

Bu guruba sezgin olan küçükler ve kısıtlılar girmektedir. Bu kişilerin eylem ehliyeti bulunmamaktadır. Fakat bu kişilerin yaptığı olayların sonucunu kestirebilecekleri düşünülerek bazı ayırık işlemleri yapabilmelerine olanak tanınmıştır ve bu kişiler sezgin olmalarından dolayı yaptıkları olumsuz işlemlerin sonucundan mesul olurlar. Bu ve buna benzer durumları düşünüldüğünde bu kişilerin, sınırlıda olsa eylem ehliyetine sahip oldukları görülmektedir.

Bu kişilerin bu işlemleri, yasada belirtildiği durumuyla geçerli olmaktadır. Eğer bu kişilerin yaptığı işlemler yasada belirtilmemişse eylem ehliyetinden yoksun sayılmışlardır. Bu kişileri sezgin küçükler olarak değerlendirdiğimizde, reşit olma koşulu eksiktir. Sezgin olan kısıtlıları düşündüğümüzde, mahcur olma durumları bulunmaktadır. Bundan dolayı bu iki gurup sınırlı ehliyetsiz sayılmışlardır.

Sezgin olan küçükler, anne babanın velayeti altında, sezgin kısıtlılar da vasilerinin vesayeti altındadırlar¹³⁴. Bu temsilciler, bu kişilerin yasal temsilcileri sayılmaktadır.

Velayet altındaki kişiyle, vesayet altında olan kişi arasında ehliyet olarak bir fark bulunmamaktadır. Bu Medeni Kanunumuzun 269. maddesinde belirtilmiştir. Bunların işlemlerinde ufak da olsa bazı farklılık olmakla beraber genel benzerliği bozacak şekilde değildir.

a. Hukuki İşlem Ehliyeti Bakımından Durumları

Bu kişiler bazı işlemlerini tek başlarına yapabilmektedirler. Ama genel manada işlemlerini hukuki temsilcileri yapmaktadır. Ama hem kendilerinin hem de yasal temsilcilerinin yapamayacakları işlemler bulunmaktadır.

Bundan dolayı bunların eylem ehliyeti üç başlık altında incelenmiştir.

¹³⁴ MK. 335-438.

a1. Kendi Başlarına Yapabilecekleri Hukuki İşlemler

Bununla ilgili düzenleme Medeni Kanunumuzun 16. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilmiştir. Bu kişilerin karşılıksız olarak kazançlarına olan işlemlerde yasal temsilcilerinin izni olmadan işlem yapabilecekleri belirtilmiştir.¹³⁵ Sınırlı ehliyetsizler, kendilerini borç altına sokmayan, sadece menfaat sağlayan işlemleri, örneğin karşılıksız kazanımları yasal temsilcilerinin rızasına muhtaç olmaksızın, kendi başlarına yapabilirler.¹³⁶

a1a. Karşılıksız Kazandırma Amacına Yönelik İşlemler

Burada bir kişinin bir mal varlığı kazanması söz konusu olup, karşı tarafa bir değer kazandırma yükümlülüğü yüklememektedir. Burada önemli olan karşı tarafa kazandırma yükümlülüğünün yüklenip yüklenmemesidir. Karşı tarafa yüklenen yükün azlığı veya çokluğu değil, hiç olmamasıdır.

Karşılıksız kazandırma işlemlerini, sınırlı ehliyetliler yasal temsilcilerinin onayına ihtiyaç duymadan, kendi başlarına yapabilmektedirler; ama karşılıklı işlemleri yasal temsilcileri aracılığıyla yapmak zorundadırlar.

Sınırsız ehliyetlilerin uyguladığı karşılıksız kazandırma işlemleri şunlardır.

Bağışlama

Bağışlamanın tanımı anayasanın 234. maddesinde yapılmıştır. Buradaki açıklamaya göre bağışlama karşılığında bir ivaz, taahhüt edilmeksizin, bir malın tamamının veya bir kısmının diğer bir kimseye temlikidir. Sınırlı ehliyetsizler bu işlemleri yaparken yasal temsilcilerinin onayına ihtiyaç duymamaktadırlar. Sınırlı ehliyetsiz kişiye yapılan bağışlama ancak bir yükümlülük getirmiyorsa geçerlidir.¹³⁷

Burada yapılan bağışlamanın onay alması için sınırlı ehliyetsizin yaptığı bu bağışlamasında, şart aramaması gerekmektedir.

¹³⁵ Öztan, s. 100.

¹³⁶ Akıntürk, s. 130.

¹³⁷ Öztan, s. 100.

Borçtan Kurtarma (İbra)

Sınırlı ehliyetliler, karşısındaki kişiyi borçtan kurtarmak için sözleşme yapabilmektedir. Sınırlı ehliyetliler bu işlemi yaparken karşısındakine bir şey yüklememekte, şarta bağlama durumu bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde sınırlı ehliyetliler bu işlemleri kendi başlarına yapabilmektedirler.

Kefalet Alacaklısı Olabilme

Sınırlı ehliyetliler alacaklarını güvence altına alabilmek için kefalet sözleşmesi yapabilirler. Bu işlemi tek başlarına yapabilmektedirler. Bunların bu işlemleri garanti işlemleri içinde geçerlidir.

Alacağını Elde Etme (Devralma)

Sınırlı ehliyetli kişiler devir sözleşmesi yapabilirler. Burada karşılıklı bir edim yüklememe koşulu aranmaktadır ve üçüncü bir kişinin alacağını devralma söz konusudur. Burada sınırlı ehliyetli olan kişinin, alacak hakkı söz konusu olduğundan bu sözleşme geçerli olmaktadır.

İşgal ve İhraz Yoluyla Mülkiyeti Kazanma

Sınırlı ehliyetliler sahipsiz taşınmaz bir malı işgal veya sahipsiz taşınır bir malı ihraz yoluyla ele geçirebilir. Bu yolla bu malların bakım ücretlerini veya sigorta ücretlerini de üslenmiş olurlar.

Tek Yanlı Hukuki İşlemler ve İrade Açıklamaları

Sınırlı ehliyetliler, kendilerini borçlandırmamak kaydıyla hukuki işlemleri ve irade açıklamalarını tek başlarına yapabilirler. Kanuni temsilcisinin rızasına gerek yoktur.¹³⁸ Mesela satım sözleşmesinde, satılanın ayıplı olduğunu satıcıya bildirebilir.

¹³⁸ Öztan, s. 101.

Yalnız Açıklayıcı Borç Altına Sokan İrade Açıklamalarını Kabul Etme

Sınırlı ehliyetli olan kişi eğer kendisine hiçbir borç yüklemiyorsa, karşı tarafı borçlandırıyor, bununla ilgili irade açıklamalarında bulunabilir. Kendisini mirasçı yapan miras sözleşmelerini imzalayabilir. Aynı şekilde kendi çıkarına olan vasiyetleri de kabul edebilir.

a1b. Serbest Mallara İlişkin Hukuki İşlemleri

Yasalara göre sınırlı ehliyetsizlerin malları yönetmeleri veya mallarla ilgili hukuki işlemleri, bu kişilerin yasal temsilcileri aracılığıyla olmakta ama bazı işlemler bunların dışında kalmaktadır. Bunlarla ilgili işlemlere örnekler verebiliriz.

Bir meslek ya da sanatla uğraşan sezgin, küçük ya da sezgin kısıtlının malları ve bu mallarının yönetimi, bu mallardan yararlanma hakkı küçüğün veya kısıtlının kendisine verilmiştir. Sınırlı ehliyetsiz olan kişi bu mallarla ilgili her türlü hukuki işlemleri yapabilirler. Bu işlemlerin o kişiyi borçlandırması fark etmez. Borçlandırırsa dahi bu işlemleri kendi başlarına yapabilmektedirler. Ama çocuk küçük ise ve anne babada kısıtlıysa o kişinin meslek edinmesiyle ilgili işlemlerde Sulh Mahkemesinin onayı gerekmektedir.

a1c. Başkalarını Temsil Amacıyla Yapılan İşlemler

Sınırlı ehliyetsizler serbest mallarını kullanabilmekle beraber, kendilerini borçlandıran hukuki işlemleri de kendi başlarına yapamamaktadırlar. Bu tür işlemleri başkalarının adına, onları temsil ederek yapabilmektedirler.

İşlem bu şekilde başkasının adına yapılmışsa sınırlı ehliyetsiz olan kişi, borç altına girmiş olmaz. Bu tür borçlanmalar, temsil edilene yüklendiğinden dolayı sınırsız ehliyetlilerin bu işlemleri yapmalarında bir sakınca görülmemiştir.

Sınırlı ehliyetsizler kendi başlarına başkaları adına işlemler yapabilirler ama temsil ettiği kişi temsil yetkisi vermezse ve yapılan işlemi onaylamazsa yapılan işlem Medeni Kanunun 395. maddesi gereğince geçersiz sayılmaktadır.

a1d. Kişiyeye Sıkı Biçimde Bağlı Hakların Kullanılması

Sınırlı ehliyetsizlerin durumu bu konuda tam ehliyetliler gibidir. Bu kişiler kendilerine sıkı biçimde bağli olan hakları yasal temsilcilerine ihtiyaç duymadan kendi başlarına yapabilirler.¹³⁹ Ama bazı durumlarda yasal temsilcilerinden izin almak durumundadırlar.

Kişiyeye Sıkı Biçimde Bağlı Haklar ve Özellikleri

Genel Olarak

Bununla ilgili düzenleme Medeni Kanunumuzun on altıncı maddesinde belirtilmiştir. Buna göre sınırlı ehliyetsizlerin kişiyeye sıkı biçimde bağli haklarını, kendi başlarına kullanabilecekleri belirtilmiştir.

Kişiyeye bağli haklar net bir şekilde belirtilmemekle beraber, daha çok parasal değeri olmayan durumlardır. Daha çok o kişinin kişiliğiyle alakalı bir durumdur. Bunları hak sahibinin dışındaki kişilerin kullanma şansları yoktur.

Kişiyeye sıkı biçimde bağli olan haklar başkasına devredilemez ve miras olarak da başkasına geçmez.

Kişiyeye Sıkı Biçimde Bağli Başlıca Haklar

Bu başlıkta kişiyeye sıkı biçimde bağli olan haklara örnekler vereceğiz. Bununla ilgili birçok örnek verilmiştir ama örnek teşkil edecek şekilde birkaç tanesini ele alalım. Mesela kişilik haklarının kullanılması ve korunmasına ilişkin davaları açma (MK.23,24). Adının değıştirilmesine yönelik dava açma (MK.26). Evlenmek üzere evlendirme memuruna başvurma(MK.97). Bu vb örnekleri, bu konuyu açıklayıcı bir şekilde verebiliriz.

Kişiyeye Sıkı Biçimde Bağli Hakların Kullanılması

Kural: Kişiyeye sıkı biçimde bağli hakları kural olarak o kişi başkasına ihtiyaç duymadan kullanabilir. Sınırlı ehliyetsizler yasal temsilciden onay almasına gerek

¹³⁹ Öztan, s. 101.

yoktur. Bunun yanında kişi kendi iradesiyle temsilcide atayabilir. Bu hakları sınırlı ehliyetlilerin kullanabilmesi için sezgin olması gerekmektedir. Medeni Kanununun 16. maddesini incelediğimizde sezgin küçük ve kısıtlıların olduğunu görmekteyiz.

Ayrık Durumlar

Yukarıda sınırlı ehliyetlilerin kişiden ayrılmaz haklarını, başkalarına ihtiyaç duymadan kullanabildiklerini belirttik; ama bazı haklar yönünden bu özgürlükleri kısıtlanmıştır. Bunlar dört başlık altında incelenmiştir.

Yasal Temsilcinin İzninin Gerektiği Durumlar

Bu başlıkla ilgili durumlarda kişiler, haklarını yine kendileri kullanabilmektedir. Fakat bu şekilde kişiden ayrılmaz hakları kullanmadan önce yasal temsilcilerinin iznini almaları gerekmektedir. Bunlar daha çok nişan ve düğünde alınması gereken izinlerdir.

Burada yasal temsilciden izin alınmakla beraber, yasal temsilcide haklı bir gerekçesi olmadan reddetme şansı olmamaktadır. Bu hakları kötüye kullanma olur ve sınırlı ehliyetli bu konuda yargıya başvurabilir.

Yasal Temsilcinin İşleme Katılması Gereken Durumlar

MK 16. Maddesine göre küçükler ile mahcurlar yasal temsilcisinin izni olmadan borç altına giremezler.¹⁴⁰ Bazı kişiye bağlı haklar vardır ve bu hakları kullanmaya kendileri karar verirler ve bu konuyla ilgili başvuruyu da kendileri yapabilirler. Bu hakkın geçerli olabilmesi için bu işleme yasal temsilcilerinde katılmaları gerekmektedir. Sınırlı ehliyetlinin adının değiştirilmesini istediğinde yasal temsilcisinin onayının mahkemeye bildirilmesini, buna örnek olarak verebiliriz.

Yalnızca Hak Sahibi Tarafından Kullanılabilen ve İradi Temsilcide Atanmayan Durumlar

Kişiye sıkı biçimde bağlı hakları kişinin kendisinin kullanması temel kuraldır; ayrık bir durum değildir. Bu başlıktaki durumlarda idari temsilcinin de atanmasına

¹⁴⁰ Ataay, s. 70.

gerek yoktur. Vasiyet evlenme boşanma buna örnek olarak verilebilir. Bu tür işlemlerde iradi temsilciliğin bir geçerliliği yoktur.

Sınırlı Ehliyetsizlerin Hiç Kullanamayacakları Kişiyne Sıkı Biçimde Bağlı Haklar

Kişiden ayrılamayan hakları bir kişinin kullanabilmesi için tam ehliyetli olması gerekmektedir. Eğer tam ehliyetli değilse ne kendi başına ne de yasal temsilcinin izniyle kullanamaz. Buna örnek olarak kooperatif üyeliğini verebiliriz. Bir kişinin kooperatife üye olabilmesi için tam ehliyetli olması gerekmektedir.

Sezgin kısıtlı ve küçüklerin kullanamayacakları, kişiyne sıkı biçimde bağlı haklar vardır. Buna dernek kurma ve derneğe üye olmayı örnek verebiliriz. Bu işlemleri yapabilmeyin şartı, on sekiz yaşını doldurmuş olmak ve eylem ehliyetine sahip olması gerekmektedir.

a2. Yasal Temsilcinin Aracılığıyla ya da Onayıyla Yapabilecek İşlemler

Sınırlı ehliyetsizlerin tek başlarına yapamayacakları, yasal temsilcilerin aracılığıyla yapabilecekleri işlemler vardır. Bu işlemleri yasal temsilcilerin onayıyla da kendi başlarına yapabilirler. Medeni Kanunun on altıncı maddesine göre kişi eğer sınırlı ehliyetsizlerden ise kendisini borçlandıran işlemleri kendileri yapamazlar. Buradan anladığımızı göre kişinin zararına olan işlemlerde onu korumak amacıyla yasal temsilcilerinin onayına bırakılmıştır. Bunun yanında kişinin yararına olan işlemlerde bu zorunluluğu yoktur.

a2a. Yasal Temsilci Aracılığıyla İşlemlerin Yapılması

Sezgin küçüklerin yasal temsilcileri, anne babasıdır. Bunlar küçüğün mallarını yönetebilme onun adına hukuki işlemler yapabilme hakkına sahiptirler.¹⁴¹ Kendisine vasi atanan kişilerde vesayeti altındakiler için aynı işlemleri yapabilmektedirler. Ama veliler başıboş bırakılmamışlar ve Medeni Kanun gereğince ailenin yargı tarafından denetlenmesine izin verilmiştir.

¹⁴¹ MK. 342/352.

a2b. Yasal Temsilci Onayıyla Sınırlı Ehliyetsiz Tarafından İşlemlerin Yapılması

Medeni Kanununun 16. maddesine göre yasal temsilcinin onayı olmadan sınırlı ehliyetsizlerin işlem yapamayacağı anlaşılmaktadır, ama yine bu maddeden hareketle onların izniyle hukuki işlemleri yapabilecekleri anlaşılmaktadır. Şimdi bununla ilgili hukuksal sorunları inceleyelim.

Bu işlemin geçerli olabilmesi için yasal temsilcinin onayını bir şekilde bildirmesi gerekmektedir. Burada sadece yasal temsilcinin değil yargının da onayının bulunması gerekmektedir. Onay sadece sınırlı kişiye bildirilmekle beraber eğer isteniyorsa, üçüncü kişiye de bildirilmelidir. Onay işlem yapılmadan önce veya sonra olabilir. İşlem yapılmadan önce olursa izin, sonra olursa icazet olur. Bu izin işlem yapıncaya kadar değişebilir ve bundan sonra bir değişiklik yapılamaz. Yasal temsilci izin işlemlerinde zorlanamaz ve aynı zamanda çok rahatta davranamaz. Yasal temsilci haklı olmayan bir nedenle izin vermezse ve sınırlı kişi zarara uğrarsa yasal temsilci zararı tazmine mecbur olur ve temsilcisini yasaya şikayet edebilir.

Onayın bildirilmesi işlemin geçerli olmasını sağlar. Bundan doğan hak ve borçlar geçerli sayılır. Bu haklar yasal temsilcinin değil sınırlı kişinin olur.

Eğer sınırlı olan kişi yasal temsilcinin onayını almadan bir işlemde bulunmuşsa bu konuda yasal temsilcinin görüşü belli değildir. Yasal temsilci onay verir veya vermez. İşlem için içinde bulunulan zamana göre değerlendirmeler bulunmaktadır.

İşlem yapıp, onayın verileceği ana kadar geçen süredeki işlemler geçersiz sayılmaktadır. Ama onay verilirse işlemler geçerli hale gelebilmektedir. Bu geçen süre zarfındaki işlemler askıda kalan işlemler sayılır.

Bu işlemler yapıldığı esnada karşı tarafında karşıdaki kişinin sınırlı ehliyetsiz olduğundan haberi varsa karşı tarafta sonuçları kabullenmiş sayılır.

İşlem yapıldığı esnada karşı tarafın sınırlı ehliyetsiz olduğunu bilmiyorsa onu tam ehliyetli zannediyorsa işleme bağlı olup olmayacağı hususunda net bir durum

belirlenmemiştir; ama genel görüş bu kişinin, temsilci onay verinceye kadar sorumlu olmaması yönündedir. Bu şekilde üçüncü kişilerin korunması amaçlanmıştır.

Belirlenen süre zarfında temsilci onayla ilgili fikrini belirtebilir veya sonuna kadarda bekleyebilir. Eğer icazet verirse, yapılan işlem yapıldığı tarihten itibaren geçerli hale gelir ve hakları saklanmış olur. Eğer izin vermezse tam tersine işlem geçersiz sayılır ve haklar kaybedilir. Bu işlem esnasındaki alıp verilen şeyler geri iade edilir.

Eğer sınırlı ehliyetsiz olan kişi bilerek karşı tarafa yanlış beyanda bulunmuşsa, burada ortaya çıkan zararlardan sınırlı ehliyetsiz olan kişi mesul olmuş olur.

Yasal temsilcinin onayı olmadan önce sınırlı ehliyetsiz olan kişi ehliyet kazanırsa kendi işlemlerini kendisi yapabilir. Bunlara küçüğün erginliğe kavuşması ve sınırlı olan kişinin sınırlamasının kalkmasını örnek olarak verebiliriz. Tabii daha önceden yasal temsilcinin onayı kaldırmamış olması gerekmektedir.

Sınırlı ehliyetsiz olan kişi, kendi başına hukuki işlemlerde bulunmamalıdır. Sınırlı ehliyetsiz veya karşı tarafın işlemi geçerli sayabilmesi yasal temsilcinin onayını ispatlaması gerekmektedir.

a3. Sınırlı Ehliyetsizin Hiç Yapamayacakları İşlemler

Bazı hukuki işlemler vardır ki yasal temsilcinin onayı olsa bile sınırlı ehliyetsiz olan kişi bu işlemlerde bulunamazlar. Bu Medeni Kanunun 392. maddesinde işlenmiş ve memnu tasarruflar olarak adlandırılmıştır. Bu işlemler tam ehliyetli olmadan geçersiz sayılır.

Bu işlemleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Vesayet altında olan kişi malından bağışta bulunamaz. Sınırlı ehliyetsiz olan kişi ne kendi başına ne de yasal temsilcisinin onayıyla kefalet sözleşmesinde bulunamaz, Bunlara yasak işlemler denir. Yasak işlemler yapıldıkları takdirde hiçbir

hüküm ifade etmezler, yani batıldır. ¹⁴² Yasak işlemler vakıf kuramaz, kooperatife üye olamazlar, dernek kuramaz ve derneğe üye olamaz.

b. Sınırlı Ehliyetsizlerin Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumlu Olma Ehliyeti

Medeni Kanununun 16. maddesine göre sınırlı ehliyetsiz olan kişi yaptığı haksız eylemlerden mesul olmaktadır. Çünkü sınırlı ehliyetsiz olan kişide sezgindir. Haksız eylem, eylemi yapan kişinin kusurlu olması demektir. Sezgin olmayan kişide de kusur aranmaz.

c. Dava Ehliyeti

Dava ehliyeti Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun 38. maddesine göre belirlenmiştir. Bu işlemi sınırlı kişiler adına, temsilcileri yapmaktadır. Kendisine açılan davada temsilciye yöneltilir. Veli bu işlemleri kendi başlarına yapabildikleri halde vasinin, Sulh Mahkemesinden izin alması gerekmektedir.

Yukarıdaki işlemlerden istisnai durumlarda vardır. Sınırlı ehliyetsiz olan kişiler kendilerinden ayrılmaz haklarla ilgili davalarda dava ehliyetleri tamdır. Bu tür işlemlerde sınırlı kişi adına yasal temsilci işlem yapamaz. Sınırlı ehliyetsizler kazandıran işlemleri kendileri yapar ama bununla ilgili davalarda bulunamazlar. Bu konuda yasal temsilcinin onayı gerekir. Sınırlı ehliyetsizler, serbest mallarıyla ilgili işlemleri kendileri yapabilirler. Bununla ilgili davalarda kendileri bulunabilirler.

2.1.2.5.4. Tam Ehliyetsizler

Tam ehliyetsizler temyiz kudretinden yoksun olan kişilerdir. ¹⁴³ Bununla ilgili düzenleme Medeni Kanunumuzun 14. Ve 15. maddelerinde düzenlendiğini görmekteyiz. ¹⁴⁴ Buna göre sezgin olmayan kişiler bu guruba girmektedir. Bu guruba giren kişiler sınırlı ehliyetsizler kadarda hakka sahip değillerdir. Hiçbir hukuksal işlemde bulunamazlar. Ama bu insanlarda toplumda oldukları için hukuk bu kişiler için düzenleme yapmışlardır. Çünkü ehliyetsiz olan kişilerin korunması gerektiği gibi

¹⁴² Akıntürk, s. 132.

¹⁴³ İmre, s. 389.

¹⁴⁴ Saymen, s. 269.

üçüncü kişilerin de korunması gerekmektedir. Bundan dolayı bu kişilerin bazı fiilleri değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçlarına göre bu kişilerin fiilleri değişik başlıklar altında incelenmiştir.

1. Tam Ehliyetsizlerin Hukuki Bir Sonuç Doğurmayan Fiilleri

Bu Medeni Kanunumuzun 15. maddesinde belirtilmiştir. Bu kişilerin fiilleri geçerli olmaz ve sonuçlarından sorumlu olmazlar. Çünkü bu kişiler durumları gereği yaptığı fiillerin sonuçlarını kestirememektedirler.

a. Hukuki İşlemler Yönünden

Sezgin olmayanlar hiçbir hukuki işlem yapamazlar ve bu davranışları hukuki sonuç doğurmaz. Bu kişilerin toplumsal ilişkileri olacağından dolayı üçüncü kişilerle olan işlemlerini yasal temsilcileri yaparlar. Taraflar bir işlem esnasında bir birleriyle alış verişte bulunmuşlarsa, bunları geri iade ederler. Eğer mal telef olmuşsa bu, parayla ödenir

b. Hukuka Aykırı İşlemler Yönünden

Ehliyetsiz kişiler fiillerinin sonuçlarını düşünemezler. Bundan dolayı bunların yaptığı zarardan söz edilemez ve sorumlu tutulamazlar. Ama üçüncü kişileri de düşünme zorunluluğu olduğundan bazı istisnai durumlar bulunmaktadır.

2. İstisnai Durumlar

Medeni Kanunun 15. maddesinin ikinci fıkrasında bununla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu madde de bu kişilerin bazı fiillerinin istisnai durumlar taşıyacağını ve bu fiillerinin sonuçlarından mesul olacağını belirtmişlerdir. Bunların tek tek belirtilmesi zorunlu değildir. Hukukun genel kurallarından da bunlar çıkarılabilmektedir.

a. Hukuki işlemler Yönünden Ayrık Durumlar

Tam eliyetsizlerin yaptıkları hukuki işlemler geçersizdir.¹⁴⁵ Sezgin olmama durumu sürekli olan kişiler evlenemezler. Akıl hastaları en belirgin örnektir. Ama bir şekilde evlilik olmuşsa bu kişiler hukuken ayrılrsa bile çocuklarının durumu evli ailelerin durumu gibidir. Evlenen kadın bilinçsiz bir şekilde bu işlemi yapmışsa bu da evlilikle ilgili hakları elde eder. Sezgin olmayan kişilerin ölüme bağlı hukuki işlemleri de hukuki sonuç doğurabilmektedir.

b. İrade Beyanı Gerektirmeyen Hukuki Durumlara Bağlanan Sonuçlar Yönünden

Hukuki düzen kişilere bazı hukuki sonuçlar tanımaktadır. Bu hukuki sonuçlardan kişilerin istifade etmesi için irade beyanının bulunması gerekmemektedir. Bu gibi durumlardan sezgin olmayanlar da istifade edebilmektedir. Çünkü Bunlar doğal olaylarla ortaya çıkan durumlardır.

Kişilerin ikametgahları kendi iradelerine bağlıdır. Kişiler bazen bunları kendi iradeleriyle seçemezler ve oturdukları yerler ikametgahı olur, bu durum ehlietsiz olanlar içinde geçerlidir. Miras, ölen kişinin arkasından direk mirasçılarına kalır; doğal olarak sezgin olmayan kişiye de direk olarak miras kalmaktadır. Bu iki durumu buna örnek olarak verebiliriz.

c. Dürüslük Kuralından Doğan Ayrık Durumlar

Medeni Kanununun 2. maddesine göre bir hak amacına uygun bir şekilde kullanılması gerekir. Bir hak amacına uygun kullanılmıyorsa yasa bunları korumaz. Aynı kural sezgin olmayanlar için de geçerlidir. Mesela bir kişi tam ehliyetli bir duruma girse yasal temsilcisinin bundan haberi olsa ve bunu haber vermeden piyasa koşullarının çıkarlarına uygun olup olmadığını inceleseler ve buna göre hareket etseler bu hakkı kötüye kullanmak olur. Bazen bu durumu karşı tarafta kötüye kullanabilmektedir. Mesela tam ehlietsizle bir kişi satım sözleşmesi yapsa ve piyasaları inceledikten sonra işine gelmeyince işlemin geçersizliğini ileri sürse bu da hakkın kötüye kullanılması olmuş olur.

¹⁴⁵ M. Kemal, Oğuzman, ve diğerleri, **Kişiler Hukuku**, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 59.

d. Hukuka Aykırı Eylemler Alanındaki Ayrık Durumlar

Kural olarak, tam ehliyetsizlerin hukuka aykırı fiillerden sorumlu olma ehliyeti yoktur.¹⁴⁶ Sezgin olmayan kişilerin kusurundan söz edilemez ve haksız eylemlerinden de sorumlu tutulmazlar. Ama bazı durumlarda hakkaniyet gereği ehliyetsiz olan kişiler de sorumlu tutulurlar. Bu durum borçlar kanununun 54. maddesinde belirtilmiştir. Burada üçüncü kişinin hakları düşünülmüştür; eğer kendisine bir zarar dokunmuşsa bunu ehliyetsiz kişiden tazmine hakkı vardır.

Geçici Olarak Sezginliğini Yitirenlerin Sorumluluğu

Geçici olarak sezginliğini yitiren kişiler bu esnada başkalarına verdikleri zarardan mesuldürler. Ama bu duruma kendi isteği olmadan girdiğini ispatlarsa sorumlu olmazlar. Mesela bir kişi içki içmiş ve bunun sonucunda çevreye zarar vermişse bundan doğal olarak sorumlu olur; ama hipnotize edilerek bir suç işlemişse bundan sorumlu tutulmaz.

Kusursuz Sorumlulukla İlgili Ayrık Durumlar

Bu durumlarda sorumlu görülen kişinin kusurlu olma şartı aranmamaktadır.¹⁴⁷ Buna bağlı olarak sezgin olmayan kişiler de sorumlu olurlar ve zararı karşılamak zorunda kalırlar. Buna örnek olarak motorlu taşıt aracı sahibinin sorumluluğu, adam çalıştırmanın sorumluluğunu örnek olarak verebiliriz.

Sözleşmeye Aykırı Davranmaya İlişkin Ayrık Durumlar

Bir kişinin sözleşmeye aykırı davrandığını söyleyebilmek için o kişinin kusurlu olması gerekmektedir. Sezgin olmayan kişi sözleşme yaptığında bu geçerli olmayacağından dolayı karşı tarafın bu sözleşmede uğradığı zararı karşılamak zorundadır.

¹⁴⁶ Ayan, s. 231.

¹⁴⁷ Mustafa, Dural, ve diğerleri, **Kişiler Hukuku**, 6.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 69.

e. Tam Ehliyetsizle İşlem Yapan Kişinin İyi Niyetinin Korunmaması

Üçüncü kişi sezgin olmayan kişiyle işlemde bulunsa bu esnada onun sezgin olmadığını bilmiyorsa bile bu işlemde kendisine iyi niyet kullanılmaz ve sözleşme geçerliliğini yitirir.

3. Kişiyeye Sıkı Biçimde Bağlı Haklar Yönünden Tam Ehliyetsizlerin Durumları

Bunlar direk hak sahibi tarafından kullanılması gereken, yasal temsilci tarafından kullanılamayan haklardır. Tam ehliyetsizler ise bu hakları ne kendileri kullanabilirler ne de yasal temsilcileri aracılığıyla kullanabilirler. Yani yasal temsilcisi bu hakları tam ehliyetsiz adına kullanamaz denilmektedir¹⁴⁸

Bu kural çok sert olduğundan dolayı eleştirilere tabi tutulmuştur ve bu kişilerin bazı haklara sahip olabilmesi yönünde eleştiriler getirilmiştir. Eğer sınırlı kişinin faydasına olan durumlar varsa bunu yasal temsilcisi aracılığıyla kullanabilmesi savunulmuştur ve bu savunmaya uygun uygulamalarda bulunmaktadır. Mesela kişi hakkına saldırı olduğunda yasal temsilcisi aracılığıyla maddi manevi tazminat davası açabilmektedir. Yine kişinin faydasına olacaksa, yasal temsilcisi aracılığıyla yaşını düzeltme davası açabilmektedir. Bu kişiler boşanma davası açamazlar; fakat kendisine açılan davaya karşı yasal temsilcileriyle temsil edilebilirler. Çocuk nesebini red davası açabilir, fakat çocuk sezgin değilse onun yerine temsilcisi bu işlemi yapabilir.

¹⁴⁸ Dural, ve diğerleri, s. 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM VE MODERN HUKUKTAKİ EHLİYET ANLAYIŞININ MUKAYESESİ

Bu tez çalışmamızda ehliyet kavramını İslam Hukuku açısından ve Modern Hukuk bağlamında mukayeseli olarak incelemeye çalıştık. İki bölümü de incelediğimizde insana verilen haklar ve sorumluluklar bakımından çok belirgin bir farkın olmadığını görmekteyiz. Bu bölümde genel bir mukayese ve değerlendirme yaparak farklılıkları ve benzer yönleri ele almaya çalışacağız.

Öncelikle İslam Hukukunun ve Modern Hukukun kullanımını ve ülkemizdeki tarihi sürecini incelemek gerekirse Tanzimat'a kadar İslam Hukukunun yürürlükte olduğunu görmekteyiz. Tanzimat'tan sonra ise İslam Hukukuyla birlikte özellikle Fransa olmak üzere Batı Hukukunun etkili olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyetten sonra ise tamamen Modern Hukuka geçildiğini görmekteyiz.

Modern Hukukla İslam Hukukunun birçok yönden benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse masumluk karinesini incelediğimizde, İslam hukukunda –Mecellede- “beraati zimmet asıldır” şeklinde incelenmiştir. Aynı şekilde Modern Hukuka baktığımızda suç işleyen suçunu ispatlamakla yükümlüdür, şeklinde belirtilmiştir. Bu örnek Ceza Hukukuyla ilgili olsa da genel bir bakış açısı yakalamak açısından bu örneğin yerinde olduğunu düşündük.

Şimdi örneklerle iki hukukun benzeyen ve farklı olan yönlerini mukayese etmeye çalışacağız.

En başta hem Modern Hukuk hem de İslam Hukukun'da ehliyetin tanımını incelediğimizde aynı manaların anlaşıldığını görmekteyiz. Tanımları tekrar gözden geçirdiğimizde bunu daha iyi anlayabiliriz. Öncelikle İslam Hukukunda ehliyetin tanımını, daha sonra Modern Hukukta ehliyetin tanımını sıralayalım.

İslam Hukukunda ehliyet kavramı şu şekilde ele alınmıştır. Ehliyet kavramı hukuki bir terimdir. Bu kelimeyi biz kaynaklarda araştırdığımız zaman çeşitli tariflerini görmekteyiz. Genel manada ehliyet, kişinin dini hukuki hükümlere

muhatap olmaya elverişliliği anlamına gelmektedir. Ehliyet Arapça **ehl** kökünden türetilmiş ve mastar halini almıştır. Ehliyet sözlükte “yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik.” gibi anlamlara gelir. Bir iş için uygun olma, kifayet sahibi, yeterli ve layık olma manalarına gelmektedir. Basit bir şekilde örnek vermek gerekirse günümüzde araç kullanabilmek için belirli teorik ve pratik bilgilere sahip olduktan sonra araç kullanmaya ehildir denilir ve ehliyet o kişiye takdim edilir. Veya bir kişi için denilir ki bu adam belediye başkanı olmaya, ya da ülkeyi yönetmeye ehildir denilir.

Değişik kaynakları incelediğimizde Modern Hukukta hak ehliyetinin tarifini şöyle görmekteyiz. Hak ehliyeti kişinin bir insan olarak hakları elde etmesi ve borçlanabilme salahiyetine sahip olmasıdır. Medeni Kanununda sekizinci maddede bununla ilgili hükümler düzenlenmiştir. Bu maddenin metni şu şekildedir. “her şahıs medeni haklardan istifade eder. Binaenaleyh kanun dairesinde haklara ve borçlara ehil olmakta herkes müsavidir.” Hak ehliyetinin tanımını buradan çıkarmaktayız. Fakat tanım buradan tam çıkmamakla beraber, tanımdaki haklar ve borçlar kavramından tanımı anlayabilmekteyiz.

İki tanım da incelediğimizde ehliyeti hakları elde etme, bununla birlikte borçlanabilme şeklinde tarif edildiğini görmekteyiz. Şimdi içerikle ilgi bazı mukayeselerde bulunalım.

Eda ehliyeti konusunu incelediğimizde bunun İslam Hukuku açısından özel bir durumu olduğunu görmekteyiz. Çünkü İslam Hukukunun kaynağı ayetlerdir. Ayetler de peygamberler aracılığıyla Allah u Teala’dan bizlere gelmiştir. Modern Hukuk ise insanların oluşturduğu Beşeri Hukuk bölümüne girmektedir. Bundan dolayı eda ehliyetinde, dini eda ehliyetini düşündüğümüzde bunun İslam Hukukuna has bir durum olduğunu görmekteyiz. Burada kısaca eda ehliyetini hatırlayalım.

Eda ehliyetinde vücub ehliyetinde olduğu gibi sadece kişinin var olması yeterli değildir. Hukuki açıdan bu ehliyetin Geçerli olabilmesi için şahıslardaki akıl yeterliliğinin ve sağlığının yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu sayede kişi hukuki işlemlerini tek başına yapma salahiyetini elde eder. Yani kişinin akıl

sağlığına ve yeterliliğine bağlı olan işleri hukuki açıdan geçerli olacak şekilde, kişinin bizzat kendisinin yapma salahiyeti ve ehliyetine eda ehliyeti denir.¹⁴⁹

Şahısların namaz oruç gibi ibadetlerinde olsun ya da akitler gibi medeni tasarruflarında olsun yaptığı işlemlerin muteber olması için şari nezdinde geçerli olması için bu işlemlerde bulunan kişilerde az da olsa idrak ve muhakeme kabiliyeti olmalıdır. Ancak bu sayede şahısların yaptığı işler geçerli sayılabilir.

Temyiz çağına kadar çocukta eda ehliyeti bulunmaz. Ama vücut ehliyeti insanın varlığına bağlıdır ve yaşamaya devam ettiği sürece de kendisinden ayrılmaz, eksik veya tam olabilir ama kendisinden ayrılmaz. Çünkü vücut ehliyetinde kişinin idrak ederek faaliyette bulunması şartı yoktur, kişinin faydasına ve zararına olan durumların oluşması yeterlidir. Hatta kişi dünyaya gelmeden önce anne karnındayken-cenin halindeyken-bile hak sahibi olabileceğini vücut ehliyeti bölümünde anlatmıştık. İradeye, akıl sağlığı ve yeterliliğine bağlı olan eda ehliyeti ise temyiz çağından önce gerçekleşmez. Temyiz çağında eksik de olsa başlar, buluş ve rüşt ile tamamlanır. Rüşt çağından sonra ise borçlanmaya ve hak sahibi olmaya ehil hale gelir.

Eda ehliyetini daha iyi anlayabilmek için tarifleri çoğaltabiliriz. “Eda ehliyeti, şahsın yaptığı işlerin dinen ve hukuken muteber olması salahiyetidir.”¹⁵⁰ Bunun gerçekleşebilmesi için şari'nin hitabını, şahsın anlayabilecek akla ve anladıklarını fiile dökebilecek kudrete sahip olabilmesi gerekmektedir.

Eda ehliyeti temyiz çağına gelince başlar ama eksiktir. Eda ehliyeti insanın fiziken ve aklen gelişmesiyle beraber gelişir. Kişinin buluş ve rüştünü idrak etmesiyle tamamlanır. Ve kişi rüştünü tamamladıktan sonra dinen ve hukuken sorumlu hale gelir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi eda ehliyeti tam ve eksik eda ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılır.

¹⁴⁹ Karaman, c. 1, s. 237.

¹⁵⁰ Uzunpostalcı, s. 165.

Eksik Eda Ehliyeti: Eda ehliyetinin eksik olması insanın bedeni ile alakalıdır. Buluğa ermeden önceki mümeyyiz çocuğun durumu böyledir. Yani bu durumdaki eda ehliyeti eksiktir.

Tam Eda Ehliyeti: Bir kişide tam eda ehliyetinin olabilmesi için öncelikle akıl sahibi olması ve görevlerini de yerine getirebilecek bedensel güce sahip olması gerekir, şeklindeki bilgileri elde etmekteyiz. Bu bilgilerden de anlayacağımız gibi İslam Hukukun, Modern Hukuktan ayrılan yönü kişinin ibadet yönünden de sorumluluklarının olmasıdır. Kişi eda ehliyetini elde ettikten sonra dini sorumluluklarla da yükümlü olmaktadır.

Bir başka değerlendirilmesi gereken konuda, kadınlarla erkeklerin sosyal hayatta veya hukuki alanda elde ettikleri haklar ve birbirlerine göre daha avantajlı olduğu durumlar. Bununla ilgili öteden beri İslam Hukukuna getirilen eleştiriler mevcuttur. Genelde kadınlara daha az hakların verildiğinden söz edilmektedir; ama hem İslam Hukukunu hem de Modern Hukuku incelediğimizde hem kadınlara hem de erkeklere ayrıcalıkların verildiğini görmekteyiz. Burada amaç bir cinsin diğer cinsten daha üstün olduğunu göstermek değildir. Bu ayrıcalıklar yaratılışın tabiatından kaynaklanan olmazsa olmaz durumlardır. İslam Hukukuna yapılan eleştirilerin haksızlığını, Modern Hukuku da incelediğimizde daha iyi görmekteyiz. Çünkü Modern Hukukta da hem kadınların hem de erkeklerin farklı ayrıcalıklara sahip olduğunu görmekteyiz. Bunu tezimizde belirttiğimiz bölümü hatırladığımızda daha iyi görebiliriz.

Cinsiyetten Kaynaklanan Farklılıklar

Genel manada hak ehliyetinde cinsiyet farkı gözetilmemekte, kadınla erkek aynı konumda olmaktadır. Ama diğer taraftan bazı uygulamalarda kadınlarla erkeklere farklı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamaların bazılarında kadınlar, bazılarında da erkekler daha avantajlı hale gelmiştir.

Kadınların Daha Avantajlı Olduğu Durumlar

Evlenme yaşları incelendiğinde, kadınların erkeklere göre daha avantajlı olduğunu görmekteyiz. Kadınlar erkeklere göre daha erken yaşlarda

evlenebilmektedir.¹⁵¹Yine aynı şekilde vasiliği yüklenme konusunda da kadınların erkeklere göre daha avantajlı olduğunu görmekteyiz. Erkekler vasiliği yüklenmekle yükümlü olduğu halde, kadınların böyle bir yükümlülük alma mecburiyeti bulunmamaktadır.¹⁵²

Erkeklerin Daha Avantajlı Olduğu Durumlar

Eğer her hangi bir kusuru yoksa bir kadınla erkek boşandığında erkek daha avantajlı gözükmektedir. Bir erkek boşanması durumunda her hangi bir arıza bulunmadığı takdirde, evlenmesinde her hangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ama boşanma durumunda kadında her hangi bir arıza bulunmasa dahi nesep karışıklığı olmaması için üç yüz günlük evlenme yasağı bulunmaktadır.¹⁵³Evlilik sonrasında seçilecek mekanı belirleme hakkı erkeğe verilmiştir.¹⁵⁴Kadınla erkeğin evliliğinde kadın, kocasının soyadını almak durumundadır.¹⁵⁵Erkeğin nesebi reddetme hakkı bulunduğu halde kadının böyle bir hakkı bulunmamaktadır.¹⁵⁶Bu tür avantajlar ve buna benzer durumlar Medeni Kanunumuzda bulunmaktadır. Görüldüğü gibi kadınların da erkeklerin de avantajlı olduğu durumlar bulunmakla beraber erkeklerin avantajlı olduğu durumların daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Her iki hukuku incelediğimizde arıza teşkil eden, sezginliği ortadan kaldıran durumların benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Bunları birkaç örnekle açıklamak gerekirse öncelikle akıl hastalığını örnek verebiliriz. Her iki hukukta da akıl hastalığının arıza teşkil ettiğini görmekteyiz. Öncelikle İslam Hukukundaki incelememizi hatırlarsak, şu şekilde belirtilmiştir.

Akıl Hastalığı (Cünun): Eda ehliyetinin dayanağının akıl ve temyiz kabiliyeti olduğunu belirtmiştik. Eda ehliyetinin dayanağı olan akıl ortadan kalkınca veya arızalanınca eda ehliyeti de ortadan kalkmaktadır.

¹⁵¹ MK. 124.

¹⁵² MK. 416.

¹⁵³ MK. 132.

¹⁵⁴ MK. 21/1.

¹⁵⁵ MK. 187.

¹⁵⁶ MK. 286.

Ama burada ayırt edilmesi gereken bir husus söz konusudur. Akıl hastalığının meydana getirdiği davranışlarda temyiz kabiliyetini kullanıp kullanmadığına bakılıp ona göre bir durum belirlenebilir. Bazı akıl hastalarında **mutbık** diye adlandırılan akıl yokluğu ve buna bağlı olarak da temyiz yokluğu sürekli olmaktadır. Bu durum Ebu Hanife'ye göre bir ay, Ebu Yusuf'a göre yılın yarısından fazla, İmam Muhammed'e göre ise bir yıldan fazla sürmektedir.¹⁵⁷ Bazıların da ise belli dönemlerde olup daha sonra normal haline gelmektedir, yani gelip geçici olmaktadır.

Mesela melankoli, sara gibi hastalığı olanlarda akıl hastası sayılmasına rağmen, bunların genelinde temyiz kabiliyeti bulunmaktadır.

Hastalığı gelip geçici olan kişilerde hastalığın olmadığı dönemlerde veya temyiz durumunun bulunduğu durumlarda yaptığı fiillerden mesul olmaktadır.

Mesela akıl hastası olan kişi bir mala zarar verse bu hasarı karşılamakla mesuldür. Bu zararın karşılığı onun malından tanzim edilir.

Bu durumda olan kişilerin ibadetleriyle ilgili de şöyle bir durum söz konusudur. Eğer arıza yirmi dört saati geçerse namaz sakıt olur. Eğer arıza bir aydan fazla sürerse oruç o kişiye farz olmaktan kalkar. Eğer arıza bu zamanlardan daha fazla sürer, bir yılı geçerse o kişiden diğer ibadetlerle beraber hac da sakıt olur.

Modern Hukukta da aynı konu arıza belirten durumlar olarak belirtilmiştir.

Akıl Hastalığı

Medeni Kanunumuzun 13. maddesinde küçüklükle beraber sezginliği ortadan kaldıran sebeplerden bir tanesi akıl hastalığı olarak belirtilmiştir. Ama bu konuyla ilgili bir tanım yapılmamıştır. Bununla ilgili bilgileri tıp biliminden almaktayız. Ama bununla ilgili olan akıl ve ruh bilimcilerin yaptığı tanımlar hukukçular tarafından kesin bir şekilde kabul edilmeyebilmektedir. Tıpta akıl hastası sayılan kişiler Medeni Hukukumuz da akıl hastası sayılmayabilir. Hukuksal yönden akıl hastalığı değerlendirildiğinde, tıbben akıl hastası sayılan kişinin bir eylemi gerçekleştirdiği esnada sezgin olup olmadığı önemlidir. Bu yönüyle akıl hastalığının

¹⁵⁷ Uzunpostalcı, s. 75.

değerlendirilmesi hukuksal açıdan, tıptan farklıdır. Diğer taraftan her akıl hastalığı sezginliği ortadan kaldırmamaktadır. Nöbetle gelen bazı hastalıkların da değerlendirilmesi bu şekildedir. Hastalığın geldiği esnada sezginlik ortadan kalkabilmekte ama nöbet bittiği esnada sezginliğini tekrar elde etmektedir. Bir kişide nöbet bulunduğu, hareketlerini kontrol edemiyor olabilir veya hareketlerinin sonucu kestiremeyebilirler. Bundan dolayı akıllı bir kişinin akıl hastası olup olmadığına bakılmaz; bu hastalığının sezginliği ne derece etkilediği yani sezginliği sürekliliği kaldırıyor yoksa belli bir dönemde mi kaldırıyor buna bakılmalıdır.

Yukarıda tıp bilimiyle hukukun akıl hastalığına aynı gözle bakmadığını söyledik ama diğer taraftan yargıç bazen tıp alanından yardım almak zorunda kalmaktadır; çünkü bir kişinin olayı gerçekleştirdiği anda o kişinin sezgin olup olmadığını belirlemek, yine tıbbın sayesinde olmaktadır. Medeni Kanunumuzda da bunun usulünün, tıptan bir bilirkişi aracılığıyla yapılması gerektiğini belirtmiştir,¹⁵⁸ ama bilirkişi raporunu da inceleyerek, hukuksal açıdan bu raporu ve diğer zihinsel özürlerini inceleyerek yine son kararı yargıç verecektir.

Son olarak buna sarhoşluğu örnek verebiliriz. Çünkü her iki hukukta da bu arıza teşkil eden sezginliği ortadan kaldıran durumlar arasında ele alınmıştır.

İslam Hukukunda Sarhoşluk (Seker): Kişi sarhoş olduğunda ne dediğini ne yaptığını bilmez hale gelir. İradesini ve kontrol kabiliyetini kaybeder. Sarhoşluğun ehliyete etkisi üzerinde içtihat farklılıkları bulunmaktadır.

Bazı alimler, sarhoşluğun eda ehliyetini kaldırdığını bazı alimler de, aksini iddia etmişlerdir. Ebu Yusuf, Züfer, Tahavi, Kerhi, Müzeni, İbn-ül Kayyim gibi fukaha sarhoşluğun eda ehliyetini engellediği hükmünü vermişlerdir. Bu hükmü verirken sarhoşluğun sebebinin ne olduğunu belirtmemişlerdir. Sadece sonucu değerlendirerek, ne sebeple olursa olsun, akıl ve iradeye zarar verdiği için eda ehliyetini ortadan kaldırdığına hükmetmişlerdir. Bu sarhoşluk durumu, tıbbi tedavi gereği kullanılan ilaçlarla olabilir. Bu durum dinen mübahdır. Diğer taraftan şarap gibi haram bir şeyin içilmesiyle meydana gelmiş olabilir. Bu saydığımız sebeplerin hangisiyle olursa olsun, sarhoş olan kişinin söylediği sözlerin ve yaptığı fillerin

¹⁵⁸ MK. 409.

geçerli olmadığına hükmedilmiştir. Bunlara örnek verilmesi gerekirse; sarhoşun evlenmesi, boşanması, alış veriş, hibesi, Müslüman olması, Müslümanlıktan çıkması, geçerli sayılmamaktadır; ¹⁵⁹ama meydana getirdiği zararların malından tazminine karar verilmiştir.

Yukarıda ismini saydığımız fukahanın dışındaki fakihler, sarhoşluğu mübah yollar haricinde kendi isteği dahilinde haram bir yolla olması durumunda sarhoş olan kişiyi cezalandırmak maksadıyla yaptığı, bütün sözlü ve fiili davranışların hepsini geçerli saymışlardır.

Fakat Hanefilere göre istihsan yolu kullanılarak irtidat geçerli sayılmamıştır.

Modern Hukukta Sarhoşluk

Medeni Kanunumuz 13 maddesinde sarhoşlukta diğer maddeler gibi sezginliği kaldıran maddeler arasında sayılmıştır; ama diğer maddeler gibi insandaki doğal bir yapısal bozukluktan kaynaklanmaz ve süreklilik arz etmez. Burada dış etkenler etkilidir ve dıştan gelen bu etkenlerin etkisi kalktığında, sezginliği ortadan kaldıran bu durum da son bulmaktadır. Fakat sarhoşluğu ve bunun sezginliğe etkisini incelediğimizde, bunu tespit ederken kişinin aldığı alkol miktarı veya sertlik derecesi yeterli olmaz. Diğer taftan sadece dıştan gözlenen tavırlarıyla da bunu tespit etmek de mümkün olmaz. Herkesin alkole dayanıklılığı farklıdır, bundan dolayı bu net bir belirleyici olmamaktadır. Sürekli alkolik olan birinin bile sezgin olmadığını kesin söyleyemeyiz; çünkü onların vücudu alkole alışkanlık yaptığından dolayı sezginliğini ortadan kaldıracak şekilde bünyede etki yapmamaktadır. Hatta alkolik olan kişilerin vücudu alışkanlık yaptığından dolayı, alkol almadıkları zaman olumsuz etki yapıp sezginliği ortadan kaldırabilmektedir. Bu da bize alkolikler için alkol almaktan daha ziyade alkol almamanın, onların iradelerini olumsuz etkilediğini bize göstermektedir. Bundan dolayı bununla ilgili genel bir değerlendirme yapmak doğru olmaz. Hukukun temsilcileri özel bir incelemeyle kişinin alkol derecesini ve bunun kişinin sezginli üzerindeki etkisini inceler ve ona göre bir değerlendirme yapar.

¹⁵⁹ Karaman, s. 249.

Hukukun temsilcilerinin sarhoşlukla ilgili incelemeleri, diğer akıl hastalığı gibi konulardan farklıdır. Bu tür hastalıklarda doktor tespiti gerekirken, alkol testini yapmak için başka yöntemler kullanabilmektedir. Bunları tespit eden araçlar ve bununla ilgili görgü tanıklarının değerlendirmelerini inceleyerek bir yargıya varabilirler.

Alkolün tespitini yaparken görgü tanıklarının önemi çok fazladır; çünkü kişinin alkolik olması ve bunun sezginlik üzerindeki etkisi olay esnasında olması önemlidir. Olaydan önce veya olaydan sonra olması bir şey ifade etmemektedir.

SONUÇ

Hukuk toplum hayatını düzenlemeyi amaçlar. İslam Hukuku, insanların hem bu dünyada hem de diğer dünyada mutluluğu yakalaması için uyması gereken kurallar olarak da tanımlanmıştır. Aynı şekilde Modern Hukuk da insanlar arasındaki düzeni ve huzuru sağlamayı hedeflemektedir.

Biz de tezimizde, her şeyden daha üstün yaratılan insanı, onun hak ve sorumluluklarını, yani ehliyet kavramını, hem İslam Hukuku açısından hem de Modern Hukuk açısından incelemeye çalıştık. Çünkü insan hayatı hukuk açısından hak ve sorumluluktan ibarettir. Ehliyet kavramı da bu hususla doğrudan ilgilidir. Vücub ehliyeti, ana karnındaki cenin dahi olsa insan olma açısından tam bir hak ehliyetini ifade etmektedir. Bu konuda İslam hukuk ekolleri ve modern hukuk arasında herhangi bir ayrılık söz konusu değildir. Konunun detaylı ve ihtilafli hükümleri daha çok eda ehliyeti olarak adlandırılan söz konusu hakları kullanma ve bunun sonucu olarak sorumluluklar konusunda yoğunlaşmaktadır. Çalışmamızda, bu hususta modern hukuk ile İslam hukuku arasında mukayese ve değerlendirmeler yapılmaya gayret edilmiştir. Hak ve sorumluluklar açısından eksik eda ehliyetine sahip olanlar için gerekli olan veli, vasi ve vekil konuları da her iki hukuk sistemine göre ele alınmıştır.

Sonuç olarak İslam hukuku ve modern hukuk ehliyet konusunda önemli sayılabilecek bir farklılığa sahip değildir. Her iki hukuk sistemi de insan olmanın gereği olan vücub ehliyeti ve bu ehliyeti kullanabilmeye dair eda ehliyeti konusunda temel esaslar açısından aynı görüşleri savunmuşlardır. Ehliyet kavramıyla insanlara anne karnından itibaren haklar verilmeye başlamış bu ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Kişilerin ehliyetleri, yaşlarının ilerlemesiyle, zekalarının kuvvetlenmesiyle ve kabiliyetlerinin artmasıyla birlikte kuvvetlenmiş; fakat bunun tam tersi bir durum gerçekleştiğinde ehliyetleri de zayıflamış, hatta duruma göre başkalarına emanet edilmiştir. Aynı şekilde ehliyetin kuvvetlenmesiyle beraber insanların sorumlulukları da artmıştır. Fakat bu hususların algılanma ve değerlendirilme biçimleri her iki hukuk sisteminin genel ilkeleri ve değişen şartlar gereği bazı küçük farklılıkları beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Akıntürk, Turgut, **Medeni Hukuk**, 10. Baskı, Beta yayın evi, İstanbul, 2004.
- Akipek, Jale G., **Türk Medeni Hukuku**, Başnur Matbaası, Ankara, ty.
- Ataay,Aytekin, **Şahıslar Hukuku**, 2. Baskı, Fakülteler matbaası, İstanbul, 1969.
- Ayan, Mehmet, **Medeni Hukuk**, 2. Baskı, Konya, 2001.
- Bardakoğlu, Ali, “**Ehliyet**” Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, c.10.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslamiye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1967.
- Dural, Mustafa,Tufan Oğuz, **Kişiler Hukuku**, 6.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Ebu Gudde, Abdülfettah, **el Mucez fi usuli’l-fıkh**, Daru’s-selam, Mısır, 1990.
- Ebu Zehra, Muhammed, **İslam Hukuk Metodolojisi**, (çev: Abdülkadir, Şener), 2. Baskı, Ankara, 1979.
- El- Pezdevi, Ali b. Muhammed , **Keşfü’l- esrar ala usuli’l fıkh**, yy, 1308
- Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- Es-Serahsi, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. ebu sehl, **Usulü’s-serahsi**, Darul Kütübi’l-ilmıye, Beyrut, 1993.
- Et-Taftazani, Saduddin Mes’ud b. Ömer, **Kitabu’t-telvih ve’t-Tavdih**, yy, 1304.
- Evrensel Yüksek Adalet Kurumu Kurucu Genel Sekreterliği, Kitap no: 1, **Fıkıh Usulü** (Fıkıh Bilminin Metodu), Ankara., 1992.
- Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, Y. Ümit Doğanay, **Medeni Hukuk Dersleri**, İstanbul, 1964.
- Görgülü, Hasan Ali, "**İslâm Hukukunda Kadının Malî Velâyeti ve Mal Varlığı Üzerindeki Tasarruf Ehliyeti**", Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy: 14, Isparta, 2005, ss. 22-55.

Güriz, Adnan, **Hukuk Başlangıcı**,7. Baskı. Ankara, 2001.

Hallaf, Abdülvehhab, **İslam Hukuk Felsefesi**,(çev: Hüseyin, Atay), Ankara 1973,

Haydar Efendi, Büyük, **Usul-i Fıkıh Dersleri**, 2. Baskı, İstanbul, ty.

Heytev, Muhammed Hüseyin, **El-veciz fi usuli't-teşri-el-islami**, Beyrut, müessesetü'l-risaleti, 1990.

İbni Melek, Ebu'l-berakat Abdullah ibn Ahmet, **Şerh-il Menar usul-ü ibni Melek**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ty.

İmre, Zahit, **Medeni Hukuka giriş**, 3.Baskı, İstanbul, 1980.

İzmiri, Muhammed b. Velid b. Rasul el-Kırşehiri, **Haşiyet-ü izmiri ala şerhil mirkatü'l-vusül**, Darul amire, İstanbul, 1309.

Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul, 2010.

Karlı, Ümit, **Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, , Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimler Ens, Temel İslam bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2006.

Koçak, Muhsin, "**Ehliyetin Tesiri Açısından Sarhoşluk**", Ondokuz Mayıs üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.5, Samsun, 1991, ss. 91-119.

Koçak, Zeki, "**İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları**," Diyanet ilmi Dergi, c.39, sy.4, Ekim-Kasım-Aralık 2003, ss. 31-54.

Köprülü, Bülent, **Medeni Hukuk**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979.

Malkoç, Dilek, **Ehliyet Bakımından Sakat ve Özürlülerin İbadet Mükellefiyeti**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniv. Sosyal Bilimler Ens. Temel İslam Bilimleri, İstanbul, 2006.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, **Mir'atü'l-usul fi şerh-i mirkatü'l-vusül**, Daru't-tıbbati'l-amire, İstanbul, 1282

Muğnyeye, Muhammed Cevad, **ilmu usuli'l- fikh**, Daru'l ilm, Beyrut, 1970.

Oğuzman, M. Kemal, Özer Seliçi, Saibe Oktay, **Kişiler Hukuku**, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002.

Özsunay, Ergun, **Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu**, Fakülteler matbaası, 4. Baskı, İstanbul, 1979.

Öztan, Bilge, **Şahsın Hukuku**, Turhan Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2000.

Öztürk, Osman, **Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1978.

Saymen, Ferit H., **Türk Medeni Hukuku**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1948.

Uzunpostalcı, Mustafa, "**İslam Hukuku Açısından Ehliyet**" İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sy 8, Konya, 2006.

Ünalın, Abdülkerim, **İslam Hukuku Açısından Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması**, İzmir, 1997.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku**, 3. Baskı, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1963.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu**, İstanbul, 1997.

Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur-an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, İstanbul, 1936.

Zerka, Ahmed, **Çağdaş Yaklaşımlla İslam Hukuku** (çev: Servet Armağan.), İstanbul, 1993

Zevkliler, Aydın, **Medeni Hukuk**. Ankara, 2000.

Zeydan, Abdülkerim, **Fıkıh Usulü**, (çev: Ruhi, Özcan), İstanbul, 1993.